

**AZƏRBAYCAN AŞIQLAR BİRLİYİ**

# **OZAN DÜNYASI**

**№4(11)  
2012**

**Ozan dünyası**

**№4(11), 2012**

**Təsisçi:**

**AZƏRBAYCAN AŞIQLAR BİRLİYİ**

Məsləhətçilər:

**Zəlimxan YAQUB**

Xalq şairi

**Məhərrəm QASIMLI**

professor

Baş redaktor: **Musa NƏBİOĞLU**

**REDAKSIYA HEYƏTİ:**

*Həsən Mirzə*

*Nizami Cəfərov*

*Qənirə Paşayeva*

*Qəzənfər Paşayev*

*Qara Namazov*

*Sədnik Paşayev*

*İsmayıl Məmmədli*

*Elxan Məmmədli*

*İlyas Tapdıq*

*Seyfəddin Qəniyev*

*Məmməd Aslan*

*Ədalət Nəsibov*

*İsfəndiyar Rüstəmov*

*Seyfəddin Altaylı (Türkiyə)*

*Nizaməddin Onk (Almaniya)*

*Çingiz Mehdiqulu (İran)*

*İrfan Nəsrəddinoğlu (Türkiyə)*

*Məhərrəm Cəfərli (Naxçıvan)*

*Osman Əhmədov (Gürcüstan)*

**Ünvan:** Bakı, Zərifə Əliyeva küç. 21

**Əlaqə telefonları:**

(+ 994 12) 493 86 61

(+994 50) 345 36 52

[musa58@bk.ru](mailto:musa58@bk.ru)

**Jurnalda gedən hər yazıdan sorumlu müəllifin özüdür.**

**Mahmud ALLAHMANLI**  
**filologiya elmləri doktoru, professor**



## **İCTİMAİ TELEVİZİYA VƏ XALQ YARADICILIĞI**

Xalqın milli-mənəvi mədəniyyətinin, zəngin şifahi yaradıcılığının qorunub saxlanması ən ümdə vəzifə kimi hər kəsin vətəndaşlıq borcudur. Çünki burada min illərin tarixi, mədəniyyəti, mənəvi dəyərləri, məişəti, dili, ədəbiyyatı, bütünlükdə olanları cəmləşir. Mərhum prezidentimiz Heydər Əliyev “xalqımızın milli-mənəvi mədəniyyətindən böyük sərvəti yoxdur” deyirdi. Bütün yeraltı, yerüstü sərvətlər müəyyən tarixə, zaman müddətinə hesablanır. Hamısı qurtarandı. Böyük-böyük tikililər, abidələr də bura daxildir. Xalqla, xalqın keçib gəldiyi yolla birgə addımlayan onun milli-mənəvi mədəniyyətidir. Folklorşünaslıqda xüsusi olaraq vurğulanan bir məsələ var. Deyilir ki, xalqın milli-mənəvi mədəniyyətini bilmədən onun həqiqi tarixini bilmək mümkün deyil. Bu, bütün xalqlara aiddir. Azərbaycan xalqında da belədir. Biz bütün uğurlarımız üçün keçmişimizə, mənəvi dəyərlərimizi min illər boyu formalaşdıranlara borclu yuq. Bu, özlüyündə sabahlara gedən yolda düşüncəmizin, birliyimizin, mövcudluğumuzun müəyyənləşməsinə yönəlik hadisədir.

Müstəqillik əldə etmişik. Fikrimcə, Azərbaycanın son iki yüz illik tarixində bundan böyük hadisə yoxdur. Buna hələ keçən əsrin əvvəllərində bir dəfə nail olduq. Bu, çarizmin dağılması ilə baş vermişdi. Ancaq sovet bolşevizmi onun yoluna sipər çəkdi. İnkişafının qarşısını aldı. İkinci dəfə sovetlər imperiyasının dağılması ilə müstəqillik qazanıldı. Bu gün ən ümdə məsələ həmin müstəqilliyin qorunub saxlanmasıdır. Bu qorunub saxlanmada isə başlıca məsələ milli-mənəvi dəyərlərə sahib durmadır. Buna sahib durmanın ən başlıca faktlarından biri televiziya məkanıdır. Çünki müasir dünyada, informasiya müharibəsinin gətirdiyi zamanda televiziyanın rolu əvəzsizdi. Ancaq təəssüf ki, Azərbaycan məkanında olan bütün televiziya kanalları bunu sona qədər yerinə yetirə bilmir. Milli ideologiya, milli düşüncə xalqın milli-mənəvi dəyərlərindən keçir. Hansı dəyər-

lər ki, hamımızı birləşdirir, bir bayraq altına toplaya bilir, eyni qənaətdə, düşüncədə olmamıza daha çox əsas olur. Təəssübkeşlik duyğusunu formalaşdırır. Bu gün demək olar bu ağırlığı, böyük, həm də savab işi İctimai Televiziya kanalı yerinə yetirir. Burada birinci şəxslərdən də çox şey asılıdır. Onun tutduğu mövqe, hadisələrə, bütün ictimai, siyasi, mədəni mühitə münasibəti, milli dəyərlər üstündə köklənməsi və s. məsələlər özlüyündə başlıca və əsas olan şərti. İctimai Televiziyanın rəhbəri İsmayıl Ömerov məhz bu mənada çox böyük və gərəkli işlərə imza atmaqdadı.

Türk xalqları, eləcə də onun bir qövmü olan Azərbaycan bədii düşüncə etibarilə şifahiliyə meyillidi. Və təsadüfi də deyil ki, elmi-nəzəri düşüncədə bir həqiqət xüsusi olaraq vurğulanır. Bu, türkün tarix yazmadan çox yaratmağa meyilliyi qənaətidir. Həmin yaratma bir istiqamətdə şifahi düşüncə faktı ilə gələcəyə daşınıb. Zəngin folklor örnəkləri, dastançılıq ənənəsi, şəriksiz aşiq yaradıcılığı, bayatı nümunələri tarixin və tariximizin olduqca dərin qatlarına işıq tutur.

Təsadüfi deyil ki, XIX əsrin böyük ziyalı, “Əkinçi” qəzetinin redaktoru Həsən bəy Zərdabi müasirlərinə dönə-dönə bir məsələni xüsusi vurğulayırdı. Deyirdi ki, “Azərbaycan balalarına xalqın zəngin yaradıcılığından olan nümunələri çatdırın. Hamının başa düşəcəyi nümunələri yaradın”. M.Mahmudbəyovun, T.Bayraməlibəyovun, E.Sultanovun, Y.V.Çəmənəminlinin, F.Köçərlinin, H.Zeynallının, V.Xulufunun, S.Mümtazın, H.Əlizadənin, R.Əfəndiyevin və başqalarının bu istiqamətdə gördüyü gərəkli işlər on doqquzuncu yüzillikdən bu yana həmişə artan istiqamətdə gedib. Burada rusdilli mətbuatın da rolunu vurğulamalıyıq. “Tiflisskie vedemosti”, “Kavkaz”, “Kavkazskii vestnik”, “Novoe obozrenie”, SMOMPK çox böyük və gərəkli işlər görür. Bu jurnal və məcmuələrin xalqın zəngin yaradıcılığının öyrənilməsi anlamında zamanında əvəzsiz xidmətləri olub. XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində (20-30-cu illər də bura daxildir) xalqın milli-mənəvi mədəniyyətinin öyrənilməsi (toplanması, nəşri, tədqiqi) sahəsində aparılan işlər xüsusi bir mərhələdi. Qori Müəllimlər Seminariyasını qurtaran ziyalıların bu sahədə etdikləri sözün həqiqi mənasında fədakarlıqdı. Çox xoş ki, folklorşünaslıq sahəsində sonrakı çağlarda görülən işlər bu ənənəyə söykəndi. Onların atdıqları addımlar özünün ənənə anlamında bəhrəsini verdi. Sovetlər dönməsi bəzi istisnalara baxmayaraq folklor elmimizin boyartımında ayrıca bir mərhələdir. Aparılan toplanmalar, nəşrlər, araşdırmalar buna nümunədi.

Müstəqillikdən sonranın məsuliyyəti isə bir başqadır. Artıq müstəmləkə sıxıntılılarından, ideoloji təqib və təzyiqdən uzaq bir mühitdəyik. Özümüzə sahib olmağın və özümüzün mövcudluğumuzu təsdiqləməyin ən yaxşı zamanıdır. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarının 1300 illiyi ilə

bağlı tədbirdə mərhum prezidentimiz H.Əliyev bir məsələni xüsusi olaraq vurğulayırdı: “Biz kimik, hardan gəlmişik, hardayıq, hara gedirik. Bunun aydınlaşması üçün ən əsaslı mənbə “Kitabi-Dədə Qorqud” kimi abidələrimizdi”. Bu fikirdə çox böyük həqiqət var. Tariximiz, keçib gəldiyimiz yolun aydınlaşması üçün xalqın zəngin folkloru, bütünlükdə mənəvi irsi çox böyük imkanlara malikdir. Ona görə də bu möhtəşəm abidələrə, zəngin şifahi irsə daha çox müraciət etməyin, diqqət yetirməyin zərurətindəyik. Təəssüf ki, görülən işlərdə bir pərəkəndəlik, narahatlıq doğuran məqamlar da var. Çünki bu gün dünyada gedən proseslərdə, ideoloji savaşlarda, kiçik xalqların mənəvi dəyərlərinin sarsıtılmasında duruş gətirəcək ən başlıca olan milli düşüncənin qorunuşudu.

Televiziya ekranlarında baş alıb gedən şoular, gərəksiz məişət söhbətləri, müharibə səhnələri ilə dolu xarici filmlər, çoxsaylı seriallar və s., və s. hamısı insanların düşüncəsində, gənc nəslin tərbiyəsində transformasiyalarla, sınımlarla xarakterizə olunur.

Unutmaq lazım deyil ki, bizim kifayət qədər düşmənimiz var. Qarabağ savaşı sona çatmayıb. Torpaq itkilərimiz, Qərbi Azərbaycan kimi böyük bir ərazimizin yoxluğu var. Erməni kimi məkrli bir düşmənlə üz-üzəyik. Digər istiqamətdə Rusiyanın təhdidləri, baş alıb gedən imperiya xülyaları, İran molla rejiminin məmləkətimizə bir əyaləti kimi baxması, Avropanın oyunları və s. hamısı Azərbaycanımıza münasibətin və maraqların ifadəsidir. Bunların üzərinə isə şouları, biganəlik düşüncəsinin formalaşdırılmasını, milli təəssübkeşliyin sarsıtılması kimi məsələləri gəlsək fənalıqdır. Buraya daxilə işləyən düşmən əlləri, səhl sümbatların nəvələrini də əlavə etsək daha çox çətinliklərlə qarşılaşdığımız aydınlaşır. Bu mənada, təkrar deyirik, televiziya kanallarının üzərinə çox böyük məsuliyyət düşür. Həmin məsuliyyəti isə bütün televiziya kanalları paylaşmalıdır. Xalqın məişəti, mədəniyyəti, tarixi, mərasimləri, ədəbiyyatı, folkloru ilə bağlı milli düşüncədən qaynaqlanan verilişlərə üstünlük verilməlidir. Əlbəttə, biz müasir dünya sivilizasiyasına qoşulmağın, ondan bəhrələnməyin də əleyhinə deyilik.

Millilik anlamında mühüm bir hissəni xalqın zəngin yaradıcılığına televiziya kanallarında geniş yer verilməsi təşkil edir. İctimai Televiziya və Radio Yayımaları Şirkətinin fəaliyyəti bu mənada örnəkdir. Yarandığı vaxtdan (2005-ci il 29 avqust) elə də böyük zaman keçməsinə baxmayaraq böyük işlərə imza atmaqdadır. Demək olar bütün verilişlər xalqın, millətin mənəvi dəyərlərinin ucalığının, zənginliyinin dərkini və təqdiminə hesablanır. Bu, informativ xəbərlərdən tutmuş müxtəlif tipli verilişlərə qədər böyük bir zənginliyi özündə əhatə edir. İctimai Televiziyanın (İctimai radio da bura daxildir) Azərbaycan mədəni mühitində oynadığı

rolu zamanına görə XIX əsrdə Qori müəllimlər seminariyasını qurtaran ziyalıların işi ilə, XX əsrin əvvəllərindəki qaynar Azərbaycan mühiti ilə müqayisə etmək olar. Onlar Azərbaycanın fədailər dəstəsi idi. Bütün canlı fəaliyyətlərini xalqın maariflənməsi, milli ruhun oyanışı, zəngin mənəvi sərvətlərinin qorunuşu məsələsinə həsr ediblər. Bir növ xalq, millət yolunda ömürlərini şama çeviriblər. Həmin ruh İctimai Televiziya kanalında bu gün yaşamaqdadır. Azərbaycanın ayrı-ayrı bölgələrindən, eləcə də ölkəmizdən kənar da soydaşlarımızın həyatı, məişəti ilə bağlı hazırlanan verilişlər, bütünlükdə türk xalqlarına çıxış bunun canlı göstəricisiydi. Heç şübhəsiz, bunlar bir problem kimi müxtəlif istiqamətli araşdırmaların, tədqiqatların mövzusunə çevriləcəkdir.

İctimai Televiziyada “Ozan məclisi”, “Ovqat” (“Səhər sovqatı”), eləcə də mərasimlərimizlə bağlı verilişlər özü milli yaddaşın, milli ruhun oyanışına və yaşanışına xidmət edən verilişlərdir. Türklər “ozanları hayqırmayan millət yetim kimidir” deyirlər. Burada olduqca böyük bir həqiqət var. Çünki xalqın formalaşması, milli-mənəvi düşüncənin qorunuşu və yaşanışı anlamında ozanların, aşığılarımızın xidmətləri əvəzsiz olmuşdur. Bugünkü olanlarımız, mənəvi dəyərlərimizin yaşanışı üçün birmənalı olaraq bir istiqamətdə saza borcluyuq. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarının müqəddiməsində deyilir, “eldən-elə, bəydən-bəyə ozan gəzər, ər comərdin, ər nakəsin ozan bilər, iləyinizdə çalib ayıdan ozan olsun”. Bu artıq ozanın tarixin dərinliklərində hansı funksiyanı yerinə yetirdiyini aydınlıqla göstərir. Ozanlar türkün ruhunun, düşüncəsinin daşıyıcısı funksiyasını zaman-zaman yerinə yetirmişlər. Bir növ xalqın televiziya rolunu oynamışlar. Ona görə də ustadlarımızla, aşığı yaradıcılığının ayrı-ayrı problemləri ilə bağlı verilişlərin vaxtaşırı İctimai Televiziyada aparılmasını uğurlu və gərəkli addım kimi qiymətləndirməliyik. İctimai radiounun fəaliyyətə başladığı vaxtdan (2006-cı il 11 yanvar) müxtəlif vaxtlarda, müxtəlif adlar altında gedən verilişlər – “Eldən-obadan”, “Telli saz”, “Aşığı havaları”, eləcə də Türkiyənin səsi radiosu ilə İctimai radiounun ortaqlayihəsi olan “Qorqud Ata” bizim şəriksiz mədəniyyət hadisəmiz olan aşığı sənətinin təqdimi və təbliği, yaşamı amalına xidmət edir. Burada öyrənilməli, açılmalı kifayət qədər maraqlı problemlər var. Ən başlıcası isə xalqın tarixi, keçmişi, hansı yolu keçib gəlməsi hadisələri özünün əksini tapır. Bu gün dünyanın üzü ilkinliyə, ilkin təsəvvürlərin, mifik yaddaşın bərpasına yönəlib. Bu da təsadüfi deyildir. Bütün məsələlərdə mənşə məsələsini aydınlaşdırmadan, keçmişi öyrənmədən hansısa bir işdə uğur qazanmaq mümkün deyil. Futuroloqluq etmək kimi bir cəfəngiyyətə, cəfəng düşüncəyə aldanmaq deməkdir. Ozan sənəti, aşığı yaradıcılığı da, xalq musiqimiz, mərasimlərimiz də bizim keçmişi-

mizdir. Gələcəyə gedən yolumuzdur. Burada xalqın qəhrəmanlığı, qəhrəmanlıq tarixi, yurd, torpaq sevgisi, vətən məhəbbəti və s., və s. özünün əksini tapır. Nəğmələrimizdə, dastanlarımızda, nağıllarımızda, bayatılarımızda nələr yoxdur? Hər birisi əsrlərin dərinliklərindən bizə olmanın xəbərlər gətirir. Ulularımızın müjdəçisi rolunu oynayır. Biz xalqımızın məişətinin, tarixinin, mövcudluğunun, hansı düşüncəni, duyğunu yaşamasının bütöv bir hissəsini oradan öyrənirik. Hansısa qaranlıqları onların vasitəsi ilə işıqlandırırıq.

İctimai Televiziyanın bu mənada milli dəyərlərə önəm verməsi müsbət hadisədir və xüsusi olaraq qiymətləndirilməlidir. Eləcə də ustad aşığılarımıza həsr olunan verilişlər böyük təsiredicilik funksiyası ilə görünür. Klassik irsə saygını ifadə edir. Məlum olduğu kimi, aşığı yaradıcılığının Dirili Qurbani, Abbas Tufarqanlı, Sarı Aşığı, Xəstə Qasım, Aşığı Valeh, Ağ Aşığı, Aşığı Alı, Aşığı Hüseyin Şəmki, Aşığı Ələsgər, Molla Cümə, Aşığı Hüseyin Bozalqanlı, Aşığı Əsəd, Aşığı Hüseyin Saraçlı, Əmrah Gülməmmədov, Mikayıl Azafı, Dərya Məhəmməd və s. kimi onlarla ustad sənətkarı var. Televiziyanın “Ozan məclisi”, radionun “Aşığı havaları”, “Telli saz” verilişlərində ənənəvi olaraq bu ustaların ədəbi irsinin xatırlanması, haqqında ətraflı söhbətlərin, təhlillərin aparılması böyük və gərəkli işlərdir. Bu ustalar özlüyündə bir əxlaq, mənəviyyat məktəbidirlər. Ayrı-ayrı əsrlərdə sazımızı, sözüümüzü zənginləşdirməklə milli düşüncənin formalaşmasına yardımçı olmuşlar. Türk şeir ənənəsinin izlənməsi, zənginləşməsi anlamında bu ustalar əvəzsizdir. “Axşam oldu”nun təxminən üç saatlıq müddətində bütünlükdə insanın özü zənginləşir. Bir növ ruhun oyanışı başlayır. Özlüyündə bu veriliş, fikrimizcə, əxlaq və mənəviyyat dərsləridir. Bu mənada “Telli saz”, “Xalq mahnıları” çox dərin mətləblərdən, mənəvi dəyərlərimizin yaşanış və qorunmasına sahib durmadan xəbər verir.

İctimai radioda maraqlı doğuran verilişlərdən biri də “Nağıl axşamları”dır. Məlum olduğu kimi, bizim zəngin şifahi yaradıcılığımızın mühüm bir hissəsini nağıllar təşkil edir. Onların toplanması, nəşri və öyrənilməsi həmişə ziyalı mühitimizin diqqətində olmuşdur. Hətta klassiklərimiz özlərinin yaradıcılığında bu nağıl motivlərindən istifadə etməklə orijinal əsərlər yaratmışlar. Bəzən bu motivlər əsərlərin mövzusunda qədər gəlib çıxıb. Şərq ədəbiyyatının böyük simalarının – N.Gəncəvinin, Ə.X.Dəhləvinin, S.Şirazinin, Ə.Caminin, Ə.Təbrizinin, A.Ərdəbilinin, Fədainin, Məsihinin və başqalarının əsərləri bunun bariz nümunəsidir. N.Gəncəvinin “Sirlər xəzinəsi”, “Yeddi gözəl” poemaları sırf nağıl motivlərinə yüklüdür. S.Vurğunun “Ayın əfsanəsi”, “Qız qayası”, “Bulaq əfsanəsi” əsərlərinin mövzusu da nağıllardan, əfsanələrdən götürülmüş-

dür. “Kəşkül” (1883-1891), Dəbistan” (1906-1907) “Məktəb” (1911-1920) və s. mətbuat orqanları öz səhifələrində nağıllara daha çox yer verirdi. Hətta “Kəşkül”də “Lətaif” başlığı altında nağıl və lətifə verən bir səhifə də vardı. İctimai radionun “Nağıl axşamları” verilişi sələflərimizin (A.Baqrinin, Ə.Sübhanverdixanovun, Y.V.Çəmənzəminlinin, H.Zeynalının, H.Əlizadənin, F.Babayevin, M.H.Təhmasibin, Ə.Axundovun, N.Seyidovun və s.) gördüyü işin davamını xatırladır. Üç cildlik (1941-1947), beş cildlik (1960-1964) nağıllarımız məhz həmin fədakar ziyalıların sayəsində yazıya gətirilmişdir. Bu gün İctimai Televiziya bir başqa istiqamətdə “Azərbaycanı tədqiq və tətəbbö cəmiyyəti”nin (1923-cü il 2 noyabr) funksiyasını yerinə yetirir. Təxminən on-on iki dəqiqəlik verilişdə Azərbaycan, türk, dünya xalqlarının nağıl nümunələri özünə yer tapır. Mövsüm və məişət mərasimləri ilə bağlı tədbirlərin hazırlanması, geniş şəkildə işıqlandırılması özlüyündə gərəkli və vacib işlərdir. Çünki bunların hər birində genetik yaddaşdan üzü bəri gələn dəyərlər daşınır. Bu dəyərlərin formalaşması, yaddaş hadisəsinə çevrilməsi üçün isə xalqın içindən keçməsi gərəkdir. Novruz bayramı ilə bağlı mərasim bunun faktıdır. Bu, özlüyündə mərasimlər toplusudur. Azərbaycanlıların, bütünlükdə türkün ən əziz bayramı kimi yaddaş və məişət hadisəsinə çevrilmişdi. Məhz bu səbəbdən də tarixin ayrı-ayrı çağlarındakı qadağalara, təhdidlərə, transformasiyalara baxmayaraq bu gün də yaşamaqdadır. Və daha çox genişlik, ruh yüksəkliyi qazanmaqla keçirilməkdədir. Ona görə də bütün bu olanlar xalqın olan kimi uca tutulmalıdır. İctimai Televiziya bu mənada özünün funksiyasını, ictimainin olma məsələsini daha ləyaqətlə yerinə yetirir.

İctimai Televiziya və xalq yaradıcılığı məsələlərindən danışarkən bir istiqamət də “Carçı film” studiyası ilə bağlıdır. Etiraf edək ki, son dövrlərdə Azərbaycanda uğurlu filmlərin çəkilişində problem var. Bu, mütəxəssis çatışmazlığından tutmuş mövzunun seçilməsinə qədər böyük problematik məsələləri sərgiləyir. Ancaq heç şübhəsiz, axtarışlar, uğurlu kadrların seçilməsi bizim milliliyə və dünyəviliyə hesablanan filmlərimizin ortaya çıxmasına gətirib çıxaracaq. “Carçı film” özlüyündə uğurlu bir hadisə kimi qiymətləndirilməlidir. Çünki onun ilkin addımlarında cəmiyyətimizin ayrı-ayrı tərəflərinin canlandırılması, xalq düşüncəsi üzərində köklənməsi gələcək uğurlardan xəbər verir. “Balqabaq”, “Qovğalı kəndinin əhvalatları”, “Daşdəmirin nağılı” və s. bunun nümunəsidir. Bütün bunlar bizim özümüzü dəyərləndirməmiş, milli düşüncəyə köklənməyimiz, xalqın olanı uca tutmağımız hadisəsidir. Bu kontekstdə İctimai Televiziya və xalq yaradıcılığı ayrıca problem kimi daha böyük təhlilləri aktuallaşdırır.



*AŞIQ ŞAKİR – 90*

*Xatirə BƏŞİRLİ*  
*Filologiya üzrə elmlər doktoru*

## **BİR ELİN SƏSİYDİ ŞAKİRİN SƏSİ**

Hər biri böyük universitet səviyyəsində işlər görmüş, ünlü məktəb yaratmış, ustad-şəyird ənənəsi ilə yaddaşını, mədəni irsini yaşadan, bu günlərə ötürən aşıq mühitləri sırasında Şirvan aşıq məktəbi bir çox özəlliklərinə və möhtəşəmliyinə görə seçilir. İfaçılıq ənənəsi baxımından Göyçə, Borçalı, Qarabağ, Naxçıvan aşıq



mühitlərinə nisbətə Güney Azərbaycanın aşıq məktəbinə daha yaxındır. Hər iki aşıq mühitlərində saz, balaban, nağaranın (bəzən ifaçılıqda qoşa nağara da yer tutur) iştirakı, ifanın bir-birinə çox bənzəməsi müşahidə olunur.

Aşıq sənəti, aşıq mühitləri haqqında çox sanballı elmi əsərlərin müəllifi, aşıq yaradıcılığının ardıcıl tədqiqatçısı, bu sənətin yüksək səviyyədə təbliğində danılmaz əməyi olan prof. Məhərrəm Qasımlının fikrincə, bu oxşarlıq, bənzərlik mühitlərarası tarixi əlaqədən gələn qohumluqla, təmasla bağlıdır. Qaradağ – Təbriz, bir sözlə, Güney Azərbaycan aşıq ifa tərzini, bir çox hallarda repertuar oxşarlığının səbəbləri elmi məxəzlərə görə, Səfəvilər zamanında Azərbaycanın Güneyindən köçürülən tayfaların, böyük ailələrin Şirvanın bölgələrində yerləşdirilməsi ilə bağlı olmuşdur. Təbii ki, gələn köç, mədəniyyətini, etnosa məxsus adət-ənənələrini də özü ilə gətirmişdir, o cümlədən Güney aşıq məktəbinin özəlliklərini, ifa tərzini, repertuar irsini.

Şirvan aşıq mühitinin demək olar ki, Güneyli-Quzeyli aşıq məktəblərindən, mühitlərindən ən böyük fərqi, özəlliyi ifa üslubunda aşıq-xanəndə tərzinin aparıcı məqamda olmasıdır. Şirvan aşıq mühitinin başlıca

regional özəlliyi eyni zamanda, heç bir aşiq mühitlərində rast gəlinməyən havaların mövcudluğudur. Bunlar “Pişrov”, “Şəşəngi” və “Şikəstələr”dir. Ayrıca qeyd edilməlidir ki, “Şirvan şikəstələri”nin mükəmməlliyi, şikəstənin mayasında muğam üslubunun qabarıq olması belə deməyə əsas verir ki, ümumiyyətlə, Şirvan aşiq havalarında, aşiq yaradıcılığında muğamın mühüm yer tutması regionda xanəndəçiliyin inkişafına böyük yol açmışdır. Şirvan aşıqları mahir aşiq olmaqla birgə gözəl muğam ustadlarıdır, muğam biliciləridir. Regiona xas ənənədən gələn bu keyfiyyət, müasir çağımıza qədər öz tarixi mövcudluğunu qoruya bilmişdir. Şirvan aşıqlarının repertuarında bu gün də muğam parçalarının ustalıqla oxunması ifanı daha möhtəşəm və oxunaqlı edir.

Belə bir ənənə üzərində yetişən Aşiq Şakirin mənsub olduğu qüdrətli Şirvan məktəbinin XVI əsrdən çağımıza qədər şöhrətli ustad sənətkarları olmuşdur. Aşiq Şakiri anma məqamında onu yetirən məktəbi, mühiti, ustadlarını xatırlamaq, aşiq sənəti ilə maraqlanan, onun layiqli inkişafına, kökündə olduğu kimi davam etdirilməsinə çalışan hər bir ziyalının mənəvi borcudur.

Beləliklə, Aşiq Şakirin 90 yaşı oldu, yaddaşlardan silinməyən, solmayan ömrünün 90-cı ilinə çatdı. Yubiley günlərində, mərasimlərdə, çoxları Şakirin çatdığı zirvənin ucalığını, seyrini, unudulmazlığını yəni-dən andılar, qürur duyduqlar, kövrəldilər. Nədir Şakirin ifalarını bunca vaxt ərzində diri saxlayan, unudulmaz edən məqam?

Eşitdirklərimizdən, oxuduqlarımızdan çıxış edərək bu məqamı incələmək istədik.

Aşiq Şakir az yaşadı, bəlkə fikirləşərsiniz ki, vaxtsız ölümündən doğur bu təəssüf, nostalji... Qətiyyənlə belə deyil. Gerçək olan, Aşiq Şakir sənəti və şəxsiyyətinin bütövlüyü və kamilliyidir.

Bu gün Azərbaycan aşiq sənətinin ümumi mənzərəsi, üzleşdiyi bir sıra ciddi problemlər, sənətin bayağılaşması, daha çox əlindəki saza görə aşiq olduğu yada düşən, bir sıra klassik aşiq havalarının, repertuarının tarixə çevrilməsi, bu yöndə axtarışların, məktəblərin olmaması, ustadsız şeyirdlərin meydan sulaması və s. müstəvisində, Şakirin əzəmətli yaradıcılığı, unudulmaz səsi, çalğısı, şəxsiyyətinə canatma, maraq başadüşüləndir. Şirvan aşiq məktəbini formalaşdıran sənətkarlardandır aşiq Şakir. Özü iki dastanın, onlarla qoşma, gəraylı, müxəmməsin müəllifidir. Əslində isə, o, həm də Şirvan aşiq məktəbini zirvələrə qaldıran, yeni səs, nəfəs, klassik repertuar, əxlaq, aşıqlığın etikası, şəxsiyyəti baxımından yeni yol açan, örnək olan, məktəb yaradan ustadır. O, aşiq sənətinin sinkretik sənət olduğunu bir daha təsdiq etdi, həm də Qərb aşiq məktəblərimizin ənənələrinin gözəl bilicisi olduğunu nümayiş etdirdi. Qısa ömründə

öyrənməkdən yorulmadı, dəfələrlə Gürcüstana – Borçalıya, Tovuzla, Qazağa səfər etdi, ustad aşığılarla görüşdü, onlardan yeni-yeni saz havalarını öyrəndi.

Şirvan aşığılarının ustadı sayılan Mirzə Bilalın şøyirdlərindən – Qurbanxandan soruşurlar ki, indiki aşığılardan kimi bəyənirsən? Deyir: O aşığı ki, bir kəndə iki dəfə toya aparırlar, deməli o, yaxşı aşıqdır. (Bu xatirə Aşıq Əhmədin yaddaşındadır: – X.B.) Aşıq Şakiri isə bir yerə azından yüz dəfə dəvət edərildilər... Yüksək səslə oxuması, şux görkəmi, əsasən hərbiç görkəmini xatırladan səliqəli geyimi – klassik Şirvan havaları ilə Qərb məktəbinin ən çətin havalarını məharətlə ifa etməsi ona maraqlı və hörmət yaratmışdı. Şakir həm də mahir muğam ustası – xanəndə olmuşdur. Mahir kaman ustası Həbil Əliyev Şakirin muğam ifaçılığını çox yüksək qiymətləndirərək söyləyir ki, ona tək-cə aşığı deyiləndə şəxsən mənim xoşuma gəlmir, xətrimə dəyir, axı, O tək-cə aşığı deyil, həm də mahir muğam ustasıdır. Böyük sənətkarın sözündə böyük həqiqət var. Muğam sənətimizin qiymətli biliciləri Ə.Məmmədov, İ.Rzayev, A.Abdullayev, T.Qasımov ilahiyyatçı alim, klassik ədəbiyyatın bilicisi V.Məmmədəliyev də Şakirlə bağlı söhbətlərində, xatirələrində Bakı əhli və Abşeron kəndləri camaatının aşığılıq sənətini, demək olar ki, aşığı Şakirin təmsalında, səsinde tanıyıb sevdiklərini qeyd edirlər. Muğamı gözəl bilən, qiymətləndirən, muğamla nəfəs alan Bakı toylarında, mağaralarında Şakir, peşəkar muğam ustadları ilə bir çıxış etməkdən heç zaman çəkinməyib, əksinə bu sırada xüsusi yer alıb, onun ifasında “Mirzə Hüseyn” segahı, “Haşım” segahı, “Zəminxarə”, “Dilkəş”, “Sarənc”, “Zabul” muğamlarını, böyük şövqlə dinləyirdilər. Özü də mikrafonsuz oxuyarmış. Deyilənlərə görə, Filarmoniyada konsertlərin birində böyük Xan Şuşinski Şakiri dinləyir və onun muğam oxuma ustalığına heyran qalır.

Şakirin aşığılığı, aşığı yaradıcılığı hələ öyrənilməmiş, açılmamış bir kitabdır, məktəbdir. Ona Şirvan aşığılarının sərkərdəsi, Şirvan aşığı məktəbinin yaradıcısı və s. hər nə söyləsələr də, fikirləşirəm ki, yenə azdır. Dərbənd, Quba, Şamaxı, Göyçay, İsmayılı, eləcə də Şirvana daxil olan bütün bölgələr, kəndlər, Muğanın rayonları, İmişli, Talış zonası uzun illər Şakirin ləmsindən, repertuarından, onun sehrindən çıxıb bilmədi. Bir sıra ədəbiyyatlarda qeyd edildiyi kimi, Cənubi Azərbaycanımızın Muğan bölgəsində, bu gün də bütövlükdə, “Şakir boğazı” ilə oxuyurlar.

Şakirə bənzəmək, yaxşı mənada ifasını təkrar etmək, onun yüksək, bənzərsiz sənətindən gələn bir məqam idisə, digər yönü elə sənətə tən gələn şəxsiyyətinə bağlı idi. Şakiri tanıyanlar birmənalı şəkildə onu bütöv, kamil, nəcabəti olan insan kimi xatırlayır. Geniş mənəviyyəti, şöhrəti, məlahətli səsi, şux görkəmi, zəngin repertuarı və yaddaşına, məclis

aparmasına rəğmən, çox həssas, sadə, əliaçıq, xoş xasiyyət, dost qədri bilən birisi olmuşdur Şakir. Sənətkar haqqında xatirələrdən oxudum ki, ona qibtə edənlər də çox olmuşdur, hətta bir neçə yol, bilərəkdən ölüm xəbərini elə-obaya yayanlar tapılmışdı... Ancaq necə deyərlər, sənəti böyük olanların şəxsiyyəti də böyük olur, insan kimi kamil olur. Məclis aparmaq üçün heç vədə pul danışmazdı, maraqlanmazdı ki, toy, məclis sahibi varlıdı, kasıbdı, girdiyi meydanı öz adına, özünə yaraşası şəkildə idarə edərdi. Atam söyləyərki ki, Şakir məclisi heç zaman başdansıvdu aparmazdı, qayda-qanuna uyğun Peşrovlarla başlayar, ifasını muğam parçaları, gözəlləmələrlə, gülməli, insanı dincəldən qaravəllilərlə bəzəyərki. Muğam sifarişlərini xoşluqla qəbul edər, ürəkdən oxuyardı. Balabançının müşayiəti ilə başladığı dastanın müəyyən bir hissəsini deyəndən sonra keçərki onun gözəlləməsinə, mahir rəqs edərki. Yeni havaya, mahniyə keçəndə səsini çox ucaldardı ki, bu, sırf Şakirə məxsus manera idi. Fikirləşirəm ki, bu mənərə, tərz bəlkə də, qədim mərasimdən qalma bir görüntü imiş.

Aşıq Şakir, həm də eldə-obada, rəsmi dairələrdə hörməti-izzəti olan sənətkar olub. Təsadüfi deyil ki, sovet dönəminin dövlət konsertlərində Xan Şuşinski, Ş.Ələkbərova, S.Qədimova, H.Əliyev, Ə.Məmmədov, İ.Rzayev, R.Muradova, A.Babayev kimi ustad sənətkarlarla bir səhnəni bölüşüb. Azərbaycan Ali Sovetinə deputat seçilib. 1961-ci ildə keçirilən Aşıqların III qurultayında Bülbülün, F.Əmirovun, Niyazinin, M.İbrahimoğun qarşısında məhz Şakir çıxış edib – geniş məruzə oxumuşdur. “Əməkdar Mədəniyyət işçisi” kimi fəxri ada layiq görülmüşdür...

Aşıq Şakir, Azərbaycan mədəniyyəti, aşıq sənəti tariximizdə haqqı-sayı olan bir sənətkar kimi yaşayır. Fikirləşirəm ki, Şakir yalnız yubiley xatirinə yada salınacaq bir sənətkar deyil. Onun bənərsiz irsi, repertuarı bir məktəbdir. Vaxtı ilə səslənən, əsasən vallarda olan səsi nota köçürülməli, oxuduğu klassik Şirvan havaları tədris edilməlidir. Hesab edirəm ki, Şakirin zəngin irsi aşıq sənətini tədris edən uyğun musiqi məktəblərinin dərslərinə, proqramlarına salınmalıdır. Şirvan aşıq məktəbini yaradan, formalaşdırən, zirvəyə qaldırən Şakirin yaradıcılığı geniş təbliğ olunmağa, öyrənilməyə, əbədi yad olunmağa haqq edən Sənətdir.

ALİMİN TRIBUNASI

*Jurnalımızın, daimi müəlliflərindən olan filologiya elmləri doktoru, professor, dilçi-türkoloq, folklorşünas, şair, Əməkdar elm xadimi, Türk Dünyası Araşdırmaları Uluslararası Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü, ozan-aşıq sənətinin dərin bilicilərindən olan və bu sənətlə bağlı dəyərli məsləhətlərinə hər zaman ehtiyac duyulan Həsən Mirzə (Mirzəyev) redaksiyamıza göndərdiyi yeni məqaləsinə*



***“FOLKLORŞÜNASLARA, USTAD AŞIQLARA, GƏNC TƏDQIQATÇILARA VƏ AŞIQLARA MÜRACİƏTİM”*** adlı qeydlə başlayıb. Ağsaqqal alimimiz ustad aşıqlara, folklorşünaslara, gənc tədqiqatçılara və aşıq sənətinə yeni gələnlərə xitabən deyir: *“Mən folklorumuzla bağlı bir çox məsələləri araşdırmaq, axtarıb tapmaq istəyirdim. Lakin son vaxtlar səhhətim buna imkan vermədi.*

*İstəyirəm ki, folklorşünaslarımız, ustad aşıqlar, dastan biliciləri, gənc tədqiqatçılar və gənc aşıqlar bu arzularımı yerinə yetirsinlər.*

*Mən gözümlü dünyaya açandan sazın-sözün içində böyümüş, folklorun vurgunu olmuşam. Atam İbrahim Mirzəli oğlu da bu sənəti sevmişdir. O, Azərbaycan folklorunun, şərq ədəbiyyatının, şəriətin gözəl bilicisi, saz-söz sənətinin xiridarı, Füzulini, Sədi Şirazini, Firdovsini, Abbas Tufarqanlı, Xəstə Qasımı, Qurbanini, Valehi, Ələsgəri, Alını, Nizamini, Nəsimini, Şərfin hikmətlərini sinəsində gəzdirən, daim vətən dərdi ilə yaşayan, ensiklopedik məlumata, geniş dünyagörüşə malik olan, hazırca-vab, sinədəftər bir el ağsaqqalı olmuşdur. Hərdən düşünürəm ki, kaş mən onun folklorlardan, qədim dastanlardan bildiyinin 10 faizini biləydim. Onda özümü bəxtəvər hesab edərdim.*

*Ağ Aşıq və Aşıq Alı haqqında mövcud ədəbiyyatların əksəriyyətini oxumuş və aşağıdakı təxmini nəticələrə gəlmişəm. “Dərələyəz folkloru” kitabımda da yer almış (Həsən Mirzəyev, Bakı, 2006-cı il, 767 səhifə) bu materialları sizin nəzərinizə və diqqətinizə çatdırmaq istəyirəm”.*

*Həsən MİRZƏ*  
*professor*

### *AĞ AŞIQ HAQQINDA*

Azərbaycan xalqının adlı-sanlı, sinədəftər, təkrarsız aşıqlarından biri də Ağ Aşıqdır. Lakin onun tərcümeyi-halı haqqında tədqiqatçıların fikri yekdil deyil. Tədqiqatçılardan, folklorşünaslardan, şairlərdən bəziləri məsələyə böyük Azərbaycan prizmasından yox, region prizmasından baxır. Biri deyir Ağ Aşıq Şərurun Kosacan kəndində anadan olmuş, sonradan 40-41 yaşında Göyçəyə köçmüşdür. Başqa birisi deyir ki, Ağ Aşıq Qazaxlıdır, Qazaxdan Naxçıvana, oradan da Göyçəyə köçmüşdür. Başqa birisi də deyir ki, Ağ Aşıq Göyçə mühitindən kənarda axtarmağa ehtiyac yoxdur.

Mənim fikrimcə, bu məsələdə folklorşünas, professor Mürsəl Həkimovun fikri daha inandırıcıdır.

Məsələnin tam aydınlaşması üçün mən əvvəlcə diqqəti bu barədə söylənən fikirlərə, qəzetlərdə, kitablarda gedən məqalələrə yönəltməkdən sonra isə mülahizələrimi bölüşmək istəyirəm.

Əli Şamilovun “Sovet Naxçıvanı” qəzetində, sonra da Rafiq Odayın “Şərur folkloru” kitabında yazılır:

“Ağ Aşıq – Allahverdi kimdir? Aşıq Alının ustadı kimdir?”

“Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetinin 28 iyun 1969-cu il tarixli nömrəsində “XVIII əsrin axırında Göyçə mahalında doğulub 70 ilə yaxın ömür sürmüş Ağ Aşıq məşhur saz və söz ustası Aşıq Alının müəllimi olmuşdur. Əsl adı Allahverdidir”, – yazan H.Arif sonrakı məqalə və çıxışlarında yazır ki, Ağ Aşıq təxəllüslü Allahverdi Kosacan kəndində doğulmuş və Göyçədə yaşamışdır. (Filologiya elmləri namizədi M.Həkimov da “Sovet Ermənistanı” qəzetinin 1981-ci il 3 sentyabr tarixli nömrəsində dərc etdirdiyi “Aşıq Alının sazlı-sözlü dünyası” məqaləsində bu fikri təkrar etmişdir). “Azərbaycan” jurnalının 1982-ci il 11-ci nömrə-sində dərc olunmuş müsahibəsində isə H.Arif deyir: “Ağ Aşıq əslən Qazaxlıdır, sonra Naxçıvana köçmüş, oradan da Göyçə mahalına gəlmişdir.”

Alının ustası olmuş Allahverdi haqqında belə dolaşmış müddəalar özünə geniş yer tapmışdır. Hətta N.Məmmədova “Azərbaycan qadını” jurnalında (1981, № 11) dərc etdirdiyi məqaləsində Aşıq Alının 11 ildən artıq sulduzlu Ağ Aşıq (Allahverdiyə) şagirdlik etdiyini yazır.

Bir adam neçə yerdə doğula bilər? Alının ustası olmuş görkəmli el sənətkarı Ağ Aşıq təxəllüslü Allahverdi haralıdır? Cənubi Azərbaycanının Urmiya gölü yaxınlığındakı keçmiş Sulduz mahalındandır, qazaxlıdır, yoxsa Kosacan (Şərur rayonu) kəndlərindəndir?

Mətbuatda özünə geniş yer tapmış yanlış fakt bir çox müəlliflər kimi, bu sətirlərin müəllifinin də səhv fikir (bax: “Sovet Naxçıvanı” qəzeti, 1981-ci il, 18 sentyabr) söyləməsinə səbəb olmuşdur. Sonralar dəfələrlə Göyçənin və Naxçıvanın kəndlərində ağsaqqal-ağbirçəklərlə, aşıqlarla ətraflı söhbət edib material

topladıq. Toplanmış materialları tutuşdurduq. Aydın oldu ki, iki eyni ad və təxəllüslü el sənətkarlarının tərcümeyi-halı eyniləşdirilmişdir.

Bu sənətkarlardan biri bizə nisbətən yaxın dövrdə yaşamış Kosacanlı Allahverdidir. Onun sonbeşik qızı Zülfünaz nənə hazırda Aşağı Aralıq kəndində yaşayır. Yaşı 87-ni keçib, 60-a yaxın nəvə-nəticəsi var. Zülfünaz nənənin və başqa qocaların xatırladığına görə, Allahverdi 1919-1920-ci illərdə şərurlular daşnaqların zülmündən İrana qaçanda Ərəblər kəndində (Araz çayının sağ sahilində, Şahtaxtı kəndinin qarşı tərəfindədir) 80-100 yaşlarında vəfat etmişdir.

Qızının və kəndlilərinin xatırladığına görə, Allahverdinin atasının adı Baba, anasının adı Nənəqız imiş. Ailənin yeganə övladı olan Allahverdi erköyün böyümüş, gəncliyində aşılığa meyil göstərmişdir. İki dəfə evlə-nənə aşığın birinci arvadı Siyaqut kəndindən Zeynəb, ikinci arvadı isə Qərbi Azərbaycanın Əzizbəyov rayonunun Zirək (Püsyən) kəndindən Pəri olmuşdur. Zeynəbdən Abbas, Əli, Qiyas adlı oğulları, Pəridən isə Gülşən, Ərkinaz, Zülfünaz adlı qızları olmuşdur. Qızı Şərurda, yayı Dərələyəzin Əyricə yaylaqlarında keçirən aşığı bu yerlərin el şənliklərində çalıb oxuyarmış. Allahverdi Baba oğlu şeir də qoşarmış. Allahverdi Baba oğlu təxminən 50-60 yaşlarında (Zülfünaz anadan olmamışdan bir neçə il əvvəl) Kərbəlaya ziyarətə getmiş, ziyarətəgahda sazını sındıraraq bir daha çalmaqcağına and içmişdir. Ömrünün axırınadək əlinə saz almayan sənətkar getdikcə düzülüb qoşduğu şeirləri də yaddan çıxarmışdır. Elə buna görədir ki, aşığın şeirləri doğulduğu Şərurda belə geniş yayılmamış, ailə üzvlərinin də yaddaşından tez silinib getmişdir. Aşığın adını daşıyan nəvəsi 1930-cu illərdə vəfat edib.

Ağ Aşıq haqqında məlumat toplayan Göyçənin Şəfəq kənd orta məktəbinin müəllimi Z.Cəfərova görə, Allahverdinin atasının adı Qara Osman, anasının adı isə Hürü imiş. H.Arif də bu fikri doğru hesab edir. Aşığın nəslinin şiə təriqətinə mənsub olduğunu bildiyimiz halda, atasının adının Qara Osman olması şübhə doğurur. XVIII əsrin əvvəlində şiə təriqətinə mənsub bir şəxsin övladına Osman adı verməsi o qədər də inandırıcı deyildir. M.Həkimov 1982-ci ildə çap etdirdiyi "Folklordan çöl materialları toplusu üzrə (bayatılar) metodik iş" kitabında Ağ Aşığın (Allahverdi) 1754-cü ildə doğulub, 1860-cı ildə vəfat etdiyini yazır. Söylənənə görə, yüz ildən artıq ömür sürmüş, haqqında yazılı bir mənbə (qəbir daşı, sənəd və s.) qalmayan bir şəxs haqqında belə qəti hökm vermək, bizcə, doğru deyil.

Ağ Aşığın vətəninə, təxəllüsünü aydınlaşdırmaq üçün şeirlərinə müraciət etmək daha doğru olar. Göyçədən toplanmış şeirlərdə oxuyuruq:

*Eləmi, Göyçəyə mən,  
Gözələ, göyçəyə mən,  
Qürbətə həsrət qaldım,  
Vətənim Göyçəyə mən.*

Və yaxud:

*Allahverdi neylər dünya malını,  
Vəsf edər Göyçəni, öz mahalını.*

*Yaxın dostlar Ağ Aşığın halını,  
Sormaq üçün Kərkibaşa gəlibdir.*

Və yaxud:

*Əlqərəz ruzumuz oldu üç batman,  
Növbə mənə çatcaq sındı dəyirman,  
Yerdə qalanını apardı siçan,  
Güldü Ağ Aşığa Göyçə mahalı.*

Bu cür nümunələrin sayını artırmaq da olar. Ağ Aşığın şeirlərində Göyçə mahalının bir çox oykonimlərinin adı çəkildiyi kimi, Kərkibaş kəndində sənətkarın adı ilə bağlı sahə, ev yeri, əşyalar və sair vardır. Şeirlərində haqsızlığı, bəy-xanların zülmünü kəskin tənqid edən aşıq kəndlərindən xeyli aralıdan axıb Göyçə gölünə tökülən çaya həsr etdiyi şeirində deyir:

*Dərya kimi çalxalamb daşırsan,  
Salırsan Göyçəyə qalmaqal, Gilli.  
Bəy-xan kimi çox həddini aşırırsan,  
Vermirsən yolçuya bir macal, Gilli.*

Aşığın qəbri Kərkibaş kənd qəbirsanlığındadır. Evinin yerində isə nəticəsi Bəsdə ev tikdirib yaşayır.

Onu da qeyd edək ki, Aşıq Alının ustadı olmuş Ağ Aşığı Göyçə mühitindən kənarda axtarmağa ehtiyac yoxdur... (Bax: Əli Şamilov, "Sovet Naxçıvanı" qəzeti, Rafiq Oday. Şəhur folkloru, Bakı, 2006, səh.6-11).

Tədqiqatçı Əli Şamilovun söylədiyi fikirlər, əsasən, inandırıcıdır. Lakin onun "Ağ Aşığı Göyçə mühitindən kənarda axtarmağa ehtiyac yoxdur" fikri ilə razılaşmaq olmaz. Çünki Ağ Aşıq 40-41 yaşında Göyçəyə getmişdir. Buna qədər isə o, əsasən, Şəhur-Dərələyəzdə aşıqlıq etmişdir. Göyçədə aşıq sənəti yaxşı inkişaf etdiyi kimi, Dərələyəzdə də bu sənət yaxşı inkişaf etmişdir. Ağ Aşığı yalnız Göyçə mühiti ilə məhdudlaşdırmaq olmaz.

Professor Mürsəl Həkimov yazır: "Göyçə müdriklərinin, ağsaqqallarının verdikləri məlumatlara görə, Ağ Aşıq yalnız Naxçıvan, Şəhur, Dərələyəz, İrəvan, Göyçə, Dərəçiçək, Kəlbəcər, Laçın, Qazax, Şəmkir, Şəmsəddin, Gəncəbasarda deyil, həm də Bağdad, Bəsrə, Təbriz, Buxara, Urum ellərində də ağır-ağır toy məclisləri keçirmiş, bir çox məşhur aşıqlar ilə deyişmişdir. İrəvanda Aşıq Duraxan, Naxçıvanda və Kiçik Məzrədə Keşişoğlu ilə deyişmiş, hamısında da qələbə çalmışdır..."

Ağa Məhəmməd şah Qacarın Azərbaycana hücumları zamanı Arazdəyəndə oba-oymaqlar talan olduğundan, əhali öz doğma ocağını tərk edib dağlara tərəf pənah aparır. Ağ Aşıq da vəziyyətin ağırlığından təxminən 1794-1795-ci illərdə, 40-41 yaşlarında, həyat yoldaşı Süsənbər, bacısı Ümmilbanu və oğulları Məhərrəmlə İsmayılı götürüb Göyçə mahalına pənah gətirir. Kərkibaş (indiki Şəfəq kəndində) hazırda "Şairin diki" adlandırılan yerdə sakin olur..." (M.Həkimov "Ustad aşıqlar" kitabı, Bakı, "Gənclik" nəşriyyatı, 1983-cü il.)



Əli Şamilov Ağ Aşığın yalnız Göyçənin adını çəkdiyi qoşmalarını misal gətirir. Nə üçün onun Şərurla bağlı dediklərini misal gətirmir:

**Baba yurd**

*Bu da bir cür yazı idi, yazdılar,  
Hər kəlməni tərs uvanda yozdular.  
Ürəyimi qazma-qazma qazdılar,  
Gedər oldum, salamat qal, Baba yurd.*

*Yol boyunca qələmələr əl eylər,  
Sıldırımlar öz qoynunu yol eylər,  
Arpaçayı aşar-daşar sel eylər,  
Gedər oldum, salamat qal, Baba yurd.*

*Ağ Aşığam, günüm qara, neyniyim,  
Elim, günüm düşüb dara, neyniyim.  
Dözəmmirəm, ahu-zara, neyniyim,  
Gedər oldum, salamat qal, Baba yurd.*

**Dünya**

*Nə veribsən, alammırsan,  
Suçum nədi görən, dünya?  
Gündə min cür üz göstərüb,  
Min bir dona girən dünya.*

*El-obadan cida saldın,  
Neyləmişdim oda saldın,  
Ev-eşiyə qada saldın,  
Dərd üstədən dərd verən dünya.*

*Ağ Aşığam, taleyi kəm,  
Görməmişdim belə sitəm.  
Qolubağlı rəiyyətəm,  
Az gücünə güvən, dünya.*

\*\*\*

*Əzizim, Şərilə mən,  
Düşmüşəm şər ilə mən.  
Sərdar, evin yıxılısın,  
Həsratəm Şərilə mən.*

*Əzizim, buda məni,  
Xəncər al, buda məni.  
El-obadan ayırıb  
Saldılar oda məni.*

*Əziziyəm, qaralmaz,  
Sevən könlü qar almaz.  
Şəril elində qalan  
Od-ocağım qaralmaz.*

Faktlardan görüldüyü kimi, Ağ Aşıq Şərili (Şəuru) baba yurdu, doğma od-ocağı hesab edir. Yaşlı adamların dediyinə görə, Ağ Aşığın Şəurun Kərki kəndində də qohumları olmuş və ona görə də Göyçədəki Kərkibaş kəndinə getmişdir. Belə bir rəy vardır ki, Şəurdakı Kərki kəndi ilə Göyçədəki Kərkibaş kəndi eyni soydandır. (*Həsən Mirzəyev "Dərələyəz folkloru", Bakı, 2006, səh.400-404.*)

### **AŞIQ ALI HAQQINDA EŞİDİB BİLDİKLƏRİM**

Oxucuların nəzərinə çatdırım ki, Dərələyəz uzunömürlülər məskənidir. Qafqazın məşhur tədqiqatçısı, alman tarixçisi Şopen 1852-ci ildə yazdığı kitabında göstərir ki, Azərbaycan Qafqazın İsveçrəsidir. Cənnəti xatırladan Dərələyəzin təbiəti burada insanların uzun ömür sürməsinə səbəb olmuşdur.

Mən hal-hazırda 80 yaşı keçmişəm. Uşaqlıq və gənclik illərimdə orada 150 il ömür sürən Qalaserli Əli kişini, 130 il yaşayan Nəbilərli Hüseynqulu oğlu Əlini, 120 yaşında olan Qovuşuqlu Fatan qarını, 114 il yaşayan Ayısəsikli Nağı kişini görmüş və onların söhbətlərini eşitmişəm. 1940-cı ildə dünyasını dəyişən 101 yaşlı babam Mirzəli kişidən, 1957-ci ildə həyatdan gedən 107 yaşlı nənəm Ballıdan, 1982-ci ildə dünyasını dəyişən, canlı ensiklopediya olan 93 yaşlı atam İbrahim Mirzəlioğlundan və yüzlərlə belə adamlardan Dərələyəz folkloru və aşıqlar haqqında çox məlumatlar eşitmişəm.

Dərələyəzdə aşıq sənətinə böyük ehtiram olmuşdur. Mənim ana babam Əmirin və nənəm (anamın anası) Nigarın toyunu Aşıq Ələsgər etmişdir. O, 3 gün çalıb-oxumuşdur.

Evimizdə Dərələyəz və Dərələyəzə kənardan gələn aşıqları çox görmüşəm. Atam folkloru, klassik ədəbiyyatı, şəriəti yaxşı bildiyi üçün bu sahələrin mahir bilicisi olduğu, həm də Dərələyəzin bir nömrəli ağsaqqalı olduğu üçün aşıqlar həmişə əvvəlcə gəlib onunla görüşər, onun xeyir-duasını alar və ondan sonra oxuyardılar. Göyçədən Aşıq Əsəd, qardaşı Aşıq Məhəmməd, Növrəs İman, Daşkəndli Aşıq Hacı, Qannılı Aşıq Mehdi, Tovuzdan Aşıq Mirzə, Gürcüstandan Aşıq Hüseyn Saraçlı, Aşıq Əmrah, Aşıq Əhməd və onlarla belə aşıqlar atamın qonağı olmuşlar.

Mən də bu mühtədə böyüdüyüm üçün aşıq ədəbiyyatına böyük həvəsim olmuşdur. Elə bunun nəticəsidir ki, mən aspiranturaya daxil olanda ən çox

söylənən 9 dastanı sözləri ilə, Xəstə Qasımın, Ələsgərin, Alının və başqalarının yaradıcılığını əzbər bildirdim. Lakin bu ixtisas üzrə dissertasiya yazmaq mənə qismət olmadı və onların çoxu indi yaddaşımdan silinibdir.

Bütün bunları sadalamaqda məqsədim odur ki, mən bu sahə üçün təsadüfi adam deyiləm. Bilmədiyim şeyi də yazmıram.

Aşıq Alı haqqında bildiklərim:

Dərələyəzin yaşlı adamlarının hamısı deyir ki, Dərələyəzin toyları, aşıq məclislərində Ağ Aşıq, Aşıq Alı, Aşıq Cəlil, Aşıq Qəhrəman həmişə məclisin başında olardılar.

Aşıq Alının anadan olmasının yubileyini keçirmək üçün Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Komitəsinin birinci katibi, ümummilli liderimiz Heydər Əliyev fərman vermişdi. Bu yubileyə hazırlıq üçün müxtəlif tədbirlər həyata keçirilir və Aşıq Alı haqqında məlumat toplanırdı.

O zaman mənim işlədiyim Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutunda işləyən folklorşünas professor Mürsəl Həkimov Aşıq Alının həyat və yaradıcılığı haqqında məlumat toplamaq üçün 6 aylıq elmi məzuniyyətə göndərildi. O, bu 6 ay müddətində Vedi (həmçinin, Qarabağlar), Dərələyəz, Şərur və Göyçəyə getdi, bu yerlərdə olan aşıqlar, ziyalılar, tarixçilər və yaşlı adamlarla, ağsaqqal və ağbırçəklərlə söhbətlər apardı və Alı haqqında çoxlu məlumat topladı. Bakıya qayıtdıqdan sonra folklorşünaslarla, filoloq və tarixçilərlə bu məlumatlarla bağlı söhbətlər apardı. Yuxarıda adıçəkilən bölgələri yaxşı tanıdığımı, şifahi xalq ədəbiyyatına, xüsusən aşıq yaradıcılığına yaxşı bələd olduğumu bildiyi üçün məni bu məsələlərlə bağlı sorğu-suala tuturdu.

Nəticədə o, Aşıq Alı haqqında topladığı məlumatları 72 makina səhifəsində ümumiləşdirdi. Mürsəl Həkimov Aşıq Alı haqqında yazdığı bu məqaləni 2 dəfə mənə oxudu. Birinci dəfə institutda, ikinci dəfə isə “Cənub” mehmanxanasında. Mehmanxanada Aşıq Alı haqqında məlumat toplayan başqa adamlar da var idi.

Mürsəl Həkimovun gəldiyi nəticə bu idi ki, Aşıq Alı Vedibasarin Gilanlar kəndində doğulmuş, 8 yaşında Şərurun Başnoraşen (Cəlilkənd) kəndində molla məktəbinə qoyulmuş, 12-14 yaşlarında saz çalıb-oxumağa başlamış, Kosacanda Ağ Aşığa şəyirdlik etmiş və xeyli müddət Ağ Aşıqla birlikdə Şərur, Dərələyəz və Vedibasarda aşıqlıq etmişdir.

Yaşlı adamlar ona demişdi ki, Aşıq Alının tayfası ilə qonşu kənddəki bir bəyin arasında düşmənçilik düşür. Bəy bunların nişanlı qızını zorla qaçırır, qız da özünü atın üstündən uçuruma atıb öldürür. Sonra da qız sahibləri gəlib onlardan adam öldürür. Bəyin əlindən Alının tayfası Göyçəyə köçür. Bir hissəsi Qızılvəngdə məskunlaşır, bir hissəsi isə əvvəlcə Göyçənin Qırxbulaq kəndində məskunlaşmaq istəyir, lakin hansı səbəbdənsə, sonra Kəlbəcərə gedib orda məskunlaşırlar. Bundan sonra Alı Göyçənin Qızılvəng kəndində yaşayır.

Mürsəl Həkimov Aşıq Alı haqqında eşidib bildiklərini yubileyin hazırlanmasına kömək edən əziz şairimiz Hüseyn Arifə danışır. Hüseyn Arif deyir ki, yubileyə çox az qalır. Belə mübahisəli məsələləri yubileyə çıxarmaq olmaz. O yazdığını ver mənə, diqqətlə oxuyum.

Bundan bir neçə gün sonra Hüseyn Arif Azərbaycanın fəxri olan məşhur akademik Həmid Araslıya müraciət edir və yubiley ərəfəsində mübahisələrə son qoymaq üçün onun rəyini istəyir. Akademik Həmid Araslı qəzetdə çox qısa, məlumat xarakterli fikrini bildirir ki, Aşıq Alı Göyçədə doğulmuşdur. Mənim fikrimcə, bu yazı yubileyi sakit keçirmək üçün atılan addım idi. Odur ki, yubileydə Mürsəl Həkimovun yazdıqlarına toxunulmadı.

Mənə elə gəlir ki, gələcək tədqiqatçılar bu məsələlərdə qaranlıq yer qoymamalı və bunları dəqiqləşdirməlidirlər.

2006-cı ilin mart ayı idi. Professor Mürsəl Həkimov işlədiyim kafedraya (Müasir Azərbaycan dili kafedrasına) gəlmişdi. Mən ondan kitab istəmişdim, o da bu kitabı ("Azərbaycan xalq dastanları, əfsanə-əsəti və nağıl deyimləri" kitabını) gətirmişdi. Professor Buludxan Xəlilov da yanımda idi. Məndən soruşdu ki, bu kitab 1999-cu ildə çapdan çıxmıdı, səni maraqlandıran hansı məsələdir? Mən dedim ki, Dərələyəz aşıq məskəni olmuşdur. Dərələyəz camaatının əksəriyyəti Ağ Aşıqla Alını çox sevir, bunlardan çoxlu qoşmalar bilirlər. Həm də Dərələyəz və Göyçə aşıqları həmişə bərabər çalib-oxumuşlar. Aşıq Cəlil, Aşıq Qəhrəman Aşıq Ələsgərlə çox məclislərdə olublar. İndi mən Dərələyəzin folklorunu yazıram, istəyirəm ki, "Ağ Aşıq və Süsənbər" dastanını və "Aşıq Alının Türkiyə səfəri" dastanını da bura daxil edim. Bu, Dərələyəz camaatına bir töhfə olar. O, cavab verdi ki, fikrin məqsəduyğundur. Sonra da dedi ki, mən indi yazdıqlarımın hamısını çap etdirirəm. Amma Aşıq Alı haqqında yazdığım irihəcmli bir məqaləm çap olunmayıb. Professor Buludxan Xəlilov dedi ki, o məqaləni gətir mən redaktor olduğum "Dədə Qorqud" jurnalında çap edim. O, cavab verdi ki, məqalə əlimdə yoxdu. Aşıq Alının yu-bileyində mən onu Hüseyn Arifə verdim, o vaxt onu mənə qaytarmadı. Məndə də səhlənkarlıq oldu. İndi məlumat almışam ki, Hüseyn Arif o yazını Aqstafada, yoxsa Qazaxda Aşıqlar evinə veribdir. İndi ürəyim məni bir az incidir, yaxşılaşan kimi gedib onu gətirib verəcəm, çap edərsən. Çox keçmədi ki, Mürsəl Həkimov dünyasını dəyişdi. Aşıq Alı haqqında olan məlumatlar hələlik açıqlanmadı.

Aşıq Alı haqqında mübahisələrə son qoymaq üçün aşağıdakı məsələlər ətraflı şəkildə araşdırılmalıdır:

1. Aşıq Alı 8 yaşında Şərurda (deyilənə görə Başnoraşında – Cəlilkənddə) molla məktəbində oxuyanda Göyçədən bura necə gəlib-gedirmiş. Valideynləri necə razı olmuşlar ki, o, bu uzaq məsafədə olan məktəbdə oxusun. Məgər Göyçədə molla məktəbi yox idi?

2. Aşıq Alı nə üçün qoca vaxtı, gözləri tutulanda gedib 15 il Kəlbəcərin Milli kəndində qalmışdır. Qızıl Vəngdə niyə qalmamışdır? Adətən, insan qocalanda öz doğmalarını, doğma vətənini axtarır. Bu istək nədən əmələ gəlmişdir?

3. Ağ Aşıq Göyçəyə köçəndə onun 2 böyük uşağı olmuşdur. Bu, Ağ Aşığın dastanında da var. Ağ Aşıq Göyçəyə köçəndə xeyli yaşı var imiş. Aşıq Alı nə üçün bu uzun yolu Şərurdan Ağ Aşığın yanına gəlib-gedibdir. Məgər orada ustad bir aşıq yox idi ki, Alıya saz çalib oxumağı öyrətsin?

4. Hansı səbəbdəndir ki, Dərələyəz, Şərur və Vedibasar camaatının əksəriyyəti Aşıq Alını çox sevir və qoşmalarını oxuyur?

5. Nə üçün professor Mürsəl Həkimovun Aşıq Alı haqqında tapdığı geniş məlumat it-bata düşüb, indiyədək çap olunmayıb?

6. Nə üçün Azərbaycanın fəxri sayılan akademik Həmid Araslının Aşıq Alı haqqında məqaləsi çox qısa, məlumat şəkliyədir? Onun bu məqaləsinin məlumat şəkliyədə olmasının səbəbi nədir?

Arada belə bir söz də gəzir ki, keçmiş Qarabağlar rayonundakı Milli dərəsində olan əhali guya kürddür. Aşıq Alı bura gedib bağlansa, kürd olar. Bu, həddindən artıq yanlış fikirdir.

Əvvəlcə xalqlara belə göz ilə baxmaq olmaz.

İkincisi, Millilərin soyu kürd deyil. Onlar sufizmi yayan türk qəbilələrinəndir. Onlardan bir kənd də Dərələyəzdədir. Dərələyəzin Heşin kəndi Milli dərəsindən gəlmədir. Dərələyəzin bir çox yaşlı adamları, o cümlədən ensiklopedik məlumata malik olan atam İbrahim Mirzəlioğlu deyirdi ki, Millilərin xüsusi adətləri var. Onlar məclislər keçirəndə dərvişlər kimi oxuyar, hətta bəzilərinin ağı köpükləyərmiş. İsmayıl Şıxlının “Dəli Kür” əsəri əsasında çəkilən “Dəli Kür” filmi kimi, mollalar da dərviş kimi oxuyarmışlar.

Atam Mirzəlioğlu İbrahim Heşin kəndindən olan Camala (sovet sədri), Mamedov Həsənə (hakim), Savalana (kolxoz sədri) və başqa heşinlilərə deyirdi ki, sizin ildə bir dəfə olan mərasiminiz nə vaxt olacaq? Həmin mərasim vaxtı siz özünüzdən çıxırsınız. O vaxt sizə etibar eləmək olmaz...

Nəticə olaraq deməliyəm ki, hər bir xalqın, hər bir tayfanın özünəməxsus adət-ənənələri olmuşdur. Bunlara görə xalqı xırdalamaq olmaz. Məsələyə region prizmasından yox, bütöv Azərbaycan prizmasından baxmaq lazımdır. (*Həsən Mirzəyev “Dərələyəz folkloru”, Bakı, 2006, səh.441-444.*)

Aşıq Alının tərcümeyi-halı haqqında yazanlar Aşıq Alının “Bənzərsən” rədifli qoşmasına xüsusi diqqət yetirməlidirlər. Mən bu şeiri geniş şəkildə təhlil etmək istəyirdim. Lakin səhhətim buna imkan vermədi. Bu qoşma sanki onun tərcümeyi-halıdır.

Diqqətinizə çatdırım ki, bu qoşmanı Aşıq Alı Türkiyəyə səfərlərinin birində demişdir. Aşıq Alı yaşlı çağlarında Türkiyədən vətənə qayıdanda bir neçə qaçaq yaylaq yolunda qabağını kəsir və ona deyir ki, nə qədər pul yığmışan hamısını çıxart, ya da səni öldürəcəyik. Biri də deyir ki, sən hardansan? Aşıq Alı bunlara deyir: “Görürəm ki, məni pul üstündə öldürmək istəyirsiniz. Onda icazə verin, sazımı çıxarıb bir neçə bənd qoşma deyim. Sonra pulları da alın gedin”. Bilir ki, kənd desə, bunlar kəndi tanımayacaq. Yaxşısı budur ki, məskən saldıgım uca dağların adını çəkim! O, üzünü tutur dağlara, yaylaqlara, belə deyir:

### **BƏNZƏRSƏN**

*Süsənli, sünbüllü, tər bənövşəli,  
Yaylaq, bizim yaylaqlara bənzərsən.  
İçən ölməz abı-kövsər suyundan,  
Bulaq, bizim bulaqlara bənzərsən.*

*Əyricə, Vers dağı, Xanket baxarı,  
Ağ sürülər Sarıyaldan yuxarı,  
Gözəllər seyr edər o oylaqları,  
Oyلاق, bizim oylaqlara bənzərsən.*

*Cənnət olur bizim yerin bu çağı,  
Ağ lavaşı, kərə yağı, qaymağı,  
Qızlar dəstələni bəzər bulağı,  
Çaylaq, bizim çaylaqlara bənzərsən.*

*Aşıq Alı deyər üç Gözəldərə,  
Çiçəkli, şaqaylı xoş Gözəldərə,  
Qoşqardan görünür baş Gözəldərə,  
Üç dağ, bizim üç dağlara bənzərsən.*

Aşıq Alı qaçaqlara həm olduğu yerləri deyir, həm də deyir ki, soyumuz-kökümüz birdir, yaylaqlarımız da birdir, məni niyə soyursunuz?!

Nəzərinizə çatdırım ki, Əyricə, Vers və Ketı dağları çox uca dağlardır. Bunlar bir-biri ilə silsilə təşkil edirlər. Mən cavan və gənc yaşlarımda bu üç dağın lap zirvəsi ilə İrəvana gedən cıdırıla, daşlı-qayalı yollarla İrəvana getmişəm. İrəvan bazarında qoyun satmağa gedirdik.

Əyricə dağı Şərurun, Vedinin yaylağıdır. Dərələyəz və Göyçə arasında. Bir üzündə Dərələyəz, Şərur, Vedi kəndləri, o biri üzündə isə Göyçənin Qaranlıq və Basarkeçər rayonuna aid kəndlər yaşayır. Vers dağının bir üzü Dərələyəzə, bir üzü Göyçəyə baxır. Dərələyəz üzündə Soğanlı yaylağı (mənim soy-kökümün yaylağı və dağıdır), Göyçə üzündə isə Baş Gözəldərə, Qızılvang, Alcanlı kəndləri yerləşir. Çox gözəl yerdir, gülün-çiçəyin içində itirən. Mən bu çölləri qarış-qarış, dönə-dönə gəzmişəm, bulaqlarından su içmişəm... və bu yerlərdə çox tarixi hadisələr baş vermişdir.

Keti yaylağı isə Kəlbəcər rayonundadır. Bir tərəfi Göyçə, bir tərəfi Dərələyəzdir.

Əyricə də, Vers də, Ketı dağı da türk tayfalarının adından götürülmüşdür. Əyricə əyricə tayfasına, Vers varsaq tayfası, Ketı isə kutı tayfasının adıdır. Qədim dövrlərdə tayfalar öz adlarını dağlara, çaylara, yaylaqlara verirdilər. Bir sözlə, bu üç dağı mən dönə-dönə gəzmişəm.

Alı nə üçün bu üç dağın adını çəkir?

Alı və onun soy-kökləri kiçik vaxtı Əyricəyə, yetgin çağında Versin Göyçə üzündəki Gözəldərə yaylağına, bir qədər yaşlı çağlarında da Ketı dağına yaylağa getmişdir. Ona görə də bu üç dağın adını çəkir, onların gözəlliklərini, çiçəkləri, bulaqlarını yada salır – insan ölüm ayağında ən çox sevdiyi yerləri yada salar.

Sonra qaçaqlar Alının sazına, hikmətinə, yaylaqlara dediyi sözləri qoruyub ona toxunmur və özləri Alını müşayiət edirlər.

Daşkəndli Aşıq Hacı bu qoşmada Sarıyal əvəzinə “Daşkənd” sözü işlədirdi. Bu, başdan-ayağa yanlışıdır. Gədəbəy aşıqlarından da bəziləri Sarıyal əvəzinə “Sarınar” sözünü işlədirlər. Gərək Azərbaycanı bölgələrə ayırmaları, hərə öz tərəfinə çəkməsinlər.

Mən çox istərdim ki, bu məsələlərə tam aydınlıq gətirilsin ki, dönə-dönə parçalanmış, sinəsindən şırımlar açılmış Azərbaycan bölgələrə bölünməsin, ona kiçik yox, böyük ekranlardan baxılsın.

### **AŞIQ VALEH HAQQINDA**

**Dini qıfıləndlər və sözlər haqqında** dastanlarımızda, folklor kitablarımızda məlumat yoxdur. Onları da aşıqlarımızın ifasında vermək lazımdır.

#### **“Valehlə Zərniyarın deyişməsi**

*(Bu qıfıləndi folklorumuzu dərindən bilən atam İbrahim Mirzəlioğlundan eşidib qələmə almışam.)*

#### **Zərniyar:**

*O necə şəhərdir, on iki bazar,  
Qırx səkkiz məhəllə, üç küçəsi var.  
Üç yüz altmış altı hücrəsindədir,  
Altı yüz iyirmi min həm xacəsi var.*

#### **Valeh:**

*Bir ilin içində on iki aydır,  
Qırx səkkiz həftəsi, üç bayramı var.  
Üç yüz altmış altı gün hesabıdır,  
Altı min yüz iyirmi vaxt namazı var.*

#### **Zərniyar:**

*O necə şəhərdir, on beş çırağı,  
Doqquz bağbanı var, on iki bağı.  
Müttəsil pərgardır onun otağı,  
Qapısının açanının nə ixlası var?*

#### **Valeh:**

*Suliddin, Firuddin on beşdir hamı,  
Doqquz yol oğludur on iki imamı,  
Müttəsil pərgardır cənnəti, damu,  
Möminin behiştə çox ixlası var.*

**Zərniyar:**

*Altı min yüz iyirmi onun dükanı,  
On yeddi mənzildir yarı məkani,  
Necə pəhləvandır, yaxlayan onu?  
Tap görüm, sözümün nə mənası var?*

**Valeh:**

*Altı min yüz iyirmi namazdır bir il,  
On yeddi rikatdır bir gün, yəqin bil,  
Yeddi əzan yerə dəyər mütəssil,  
Mən deyim sözümün bu mənası var.*

**Zərniyar:**

*Altı min, altı yüz, altmış altıdı hacı,  
On dörd ovçusu var, var onun gücü,  
Səkkiz min altı yüz qırx dörd kərpici,  
Onu yalnız yapanın nə bənnası var?*

**Valeh:**

*Altı min, altı yüz, altmış altıdı ayə,  
On dörd səcdə tapar, onda hidayə,  
Səkkiz min altı yüz qırx dörd sühayə,  
Onu yalnız yapanın bir Allahu var.*

**Zərniyar:**

*Yüz on dörddə yəqin eylərəm şükür,  
Yüz bir dərviş orda eyləyər zikir,  
Bu Zərniyar sənə çəkər bir fikir,  
Şəfiəl məzlum tək həm ağası var.*

**Valeh:**

*Yüz on dörddür yəqin sureyi-Quran,  
Yüz bir təsbeh edər zikri ya sübhan,  
Valehə kömək ol, ya Şahi-Mərdan,  
Bu əmrə küllü müddəası var.”*

*(Həsən Mirzəyev. “Dərələyaz folkloru”,  
Bakı, 2006, səh.514-515)*



**DİGƏR DİNİ QIFILBƏNDLƏR VƏ QOŞMALAR HAQQINDA**

Cavan aşıqlarımız dini məsələlərlə bağlı qoşmaları, qıfılbəndləri bilmirlər və yaxud da çox az bilirlər. Mən istərdim ki, onlar Aşıq Ədalət Nəşibovun, Aşıq İsfəndiyarın, Aşıq Mahmudun, Aşıq Cahangirin, Sərraf Qasım kimi şairlərin, Cənubi Azərbaycan aşıqlarının və digər ustad aşıqların sinəsində yatan xəzinələri öyrənsinlər, bunları tez bir zamanda yazıya köçürsünlər, çünki yaş öz sözünü deyir.

Cavan aşıqlar dastanlarda olan dini məsələlərlə bağlı sözlərdən, qıfılbəndlərdən və sairədən xəbərsizdirlər. Onları öyrənmək lazımdır: məsələn: isuliddin beşdir. Bunların hamısını aşıqlarımız çox sadə və müxtəsər deyiblər.

*İsuliddin beşdir, əvvəli tohid,  
Təvvüm Ədalətdir, seyyim mübivvit,  
Çaharım imamət, nəccimdi miad,  
Dinin sütunudur, şərifəti var!*

\*\*\*

Yaxud, başqa bir misal:

Məhəmməd peyğəmbərin meraca getməsi hekayətindən:

*Əli Düldül minib, Məhəmməd Buraq,  
Aləmin sərvəri, o çeşmi çıraq!  
Əbazər Əlini çağırırdı qonaq,  
40 yerdə verdilər mənzilgahını,  
Əli göydə verdi şeydullahını.*

\*\*\*

(Xəstə Qasım)

**Qıfılənd**

*Nədən xəlq olundu Düldülün Səngi,  
De, nəyə bənzərdi onun irəngi,  
Cənabi Əmirin əzəlki cəngi,  
Əzəl Zülfüqarın de, kimə çaldı?*

Cavab:

*Nurdan xəlq olundu Düldülün səngi,  
Göy Abıya bənzər onun irəngi,  
Cənabi Əmirin əzəlki cəngi,  
Əzəl Zülfüqarın Əntərə çaldı.*

## AŞIQ HÜSEYN BOZALQANLI HAQQINDA

Aşıqların çoxu Hüseyn Bozalqanlının “Qayıtdı” rədifli şeirini düzgün oxumurlar. Bu qoşma 5 bənddir. Oxuyanlar isə bunun 4 bəndini oxuyur, sonra da 2-3 bəndi bir-birinə calayırlar. Hətta böyük, tanınmış, adlı-sanlı, gözəl səsləri olan Aşiq Əkbər və Aşiq Şakir də 4 bəndi oxuyur. Mən bu qoşmanın yaranmasının bütün təfsilatını bilirəm.

Atam İbrahim Mirzəli oğlu Dərələyəzdə folklorunun dərin bilicilərindən olmuşdur. O, Aşiq Mirzə ilə təxminən eyni yaşda idi. Aşiq Mirzə 1888-də, İbrahim Mirzəlioğlu isə 1889-cu ildə anadan olub. Aşiq Mirzə və Aşiq Əsəd atamla yaxın olublar. Məclisləri çox zaman bir yerdə keçiriblər. Bu, əsasən, 1922-1935-ci illər arasında və 1950-ci illərdən sonra olmuşdur.

Atam bu əhvalatı ərəb əlifbası ilə cib dəftərinə yazmışdır, mən oradan bilirəm. Aşiq Mirzənin atamla çox səmimi zarafatları da olmuşdur. O, dini dastanlarda çətinə düşəndə atamı çağırırmış. Hətta bir gün... Goranboyun Xoylu kəndində belə bir əhvalat olur. Bu kəndin kökü 1918-ci ildə Dərələyəzdən gəlmədir və orada qohumlarımız da var idi. Bu kənddə məclisdə Aşiq Mirzəyə bir sual verirlər. O, dərhal cavab verir ki, bu, çox uzun məsələdir. Bunu sabahkı məclisimizdə deyərəm.

Aşiq Mirzə buradan çıxan kimi dostlarına deyir ki, Dərələyəzli Mirzəlioğlunu tapıb bura gətirin, yoxsa mən burada biabır olaram. Onlar maşın göndərüb bir gündən sonra atamı Dərələyəzdən Xoyluya aparırlar. Aşiq Mirzə deyir ki, xəstələnmişəm. Məclisi sabah davam etdirəcəyik. Başımı sarıtdırır, deyir soyuqlamışam. Yol uzaq olduğu üçün atam bir gün gecikir. Sabahı gün məclisə gedəndə, camaat durub atamla görüşür və deyirlər ki, “Aşiq Mirzə, daha İbrahim Mirzəlioğlu gəlib, sənə ehtiyac yoxdur, qoy bu məsələni o danışsın.”

**Hadisə belə olur!**

Aşiq Hüseynlə Aşiq Mirzə bir məclisdə imiş. Məclis bir qədər gec qurtarır. Həmin gün də Aşiq Mirzə bir sevgilisinə söz veribmiş ki, məclisdən sonra mütləq səninlə görüşməliyəm.

Məclis qurtarıb evə gələndə Aşiq Mirzə ustadı Hüseynə deyir ki, ustad, bu gün çox yoruldu. Bir qədər tez yataq ki, məclis sabah da davam edəcək.

Aşiq Hüseyn deyir, yaxşı, lampanın xodunu al. Bu zaman Aşiq Hüseyn havasını dəyişməyə gedir və belə bir hadisəylə qarşılaşır: Gecə qaranlıq imiş. Bir də görür ki, bir nəfər ağ paltarlı adam onu arxadan qucaqladı və dərhal geri dönüb yüyürə-yüyürə uzaqlaşdı. Aşiq Hüseyn sürətlə ona yaxın getmək istəsə də, çata bilmir. Qayıdıb otağa gəlir və Aşiq Mirzəyə deyir ki, daha mən yatısı olmadım. Lampanın xodunu artır və mənim sazımı da divardan endirib mənə ver. Aşiq Mirzə çox cəhd etsə də, məqsədi baş tutmur. Aşiq Hüseyn ona deyir ki, dəftər-qələmini götür yaz!

Aşıq Mirzə də bunu olduğu kimi yazır. Aşıq Mirzə mənim atamla dost və müsahib olduğu üçün bütün təfəsilatı ona danışmışdır. Mən də atamdan öyrənib və onun qeyd dəftərindən oxumuşam.

### **QAYITDI**

*Bir Sona sallandı çıxdı xanadan,  
Süzdü, oylağına dəydi, qayıtdı.  
Axtardı Səyyadın, bula bilmədi,  
Gördüm ki, pərişan oldu, qayıtdı.*

*Gecənin nisfində yatan çağında,  
Sevgilər ixtilat qatan çağında,  
Maral bərəsinə çatan çağında,  
Yad ovçudan o, xof aldı qayıtdı.*

*Baxdım bu gəlməyin qeyri-qəsdı var,  
Bəzəyin, ziynətin şövqi-şəsti var,  
Anladım dilbərin yəqin dostu var,  
Arif eyhamından bildi qayıtdı.*

*Ağlibas, ağ bədən, bir məhcəməldi,  
Hürüdü, pəridi, mələk misəldi,  
Mürğ-ruhum<sup>1</sup> uçdu, rəngim saraldı,  
Ağlımı başımdan aldı qayıtdı.*

*Dostumu nəfsimə sata bilmədim,  
Atdım müjgan oxun, ata bilmədim,  
Ha yüyürdüm, daldan çata bilmədim,  
Hüseynə çəngəlin çaldı qayıtdı.*

Folklorumuzda belə məsələlər çoxdur. Səhhətim imkan vermir ki, mən bunların hamısını deyim.

Mən istərdim ki, aşıqlar hər bir müəllifin sözlərini olduğu kimi, heç bir dəyişiklik etmədən oxusunlar.

Bütün folklorşünaslarımıza, aşıqlarımıza uğurlar arzulayıram.

**1.Mürğ-ruh** – farsca can quşu, könül quşu deməkdir. Can, könül quşu bədəndən çıxandan sonra rəng saralır, ağıl da başdan çıxır.

Prof. Dr. Valeh Hacılar



## TÜRKDİLLİ GÜRCÜ AŞIQ-ŞAIRİ ŞİVĞA

Gürcü Ədəbiyyatı Muzeyinin Əlyazmalar Fondunda, K.Kekelidze adına Gürcüstan Əlyazmalar İnstitutunda, Rustaveli adına Ədəbiyyat İnstitutunun folklor arxivində, Axalkələk və Axalsix Diyarşünaslıq Muzeylərində saxlanılan materiallar, eləcə də 1980-1982-ci illərdə Gürcüstanın cənub-qərbində yerləşən Mesxet-Cavaxet (Ahısqa-Axalkələk) bölgəsinə səfərlərimiz zamanı yerli əhalidən topladığımız aşiq yaradıcılığı nümunələri sübut edir ki, XVIII-XX yüzillərdə bu bölgədə **Aşiq Ruhani (İoseb Beridze)**, **Aşiq Şivğa (Luka Beridze)**, **Georgi Saracaşvili**, **Aşiq Levan Tavrişvili**, **Aşiq Yaralı Torolaşvili**, **Aşiq Zeyin (Topo Beridze)**, **Aşiq Sandro Zedginidze**, **Aşiq Pəktayi (Aqob Zavadze)**, **Aşiq Mixayil Zazadze**, **Aşiq Niko Davlaşeridze**, **Səfil Lado (Vladimir Beruaşvili)**, **Aşiq Sandro Qavrelişvili** və XX yüzilin 90-cı illərinə qədər yaşayıb-yaradan **Aşiq Eto (Ekvtim Davlaşeridze)** kimi onlarca gürcü aşığı və el şairi türk-Azərbaycan dilində şeir qoşub, mahnı oxumuş, dastan söyləyib, məclis aparmışlar. H.Araslı azərbaycanca şeirlər qoşan erməni və gürcü aşıqlarından danışarkən haqlı qeyd edir ki, «...bu sənətkarların zəngin irsi də Azərbaycan aşiq şeirinin xəzinəsinə əlavə edilmiş sərvətdir»<sup>1</sup>. Erməni aşıqları kimi gürcü aşıqları da Azərbaycan türkcəsini yaxşı bilmiş, bu dildə aşiq şeirinin müxtəlif şəkillərində gözəl əsərlər yaratmış, toy məclislərini və şənliklərini idarə etmişlər. Ə.Cəfərzadənin yazdığı kimi: «bu aşıqların yaradıcılığı şübhəsiz ki, məhz... əlaqələrimizin dərinliyi, möhkəmliyi baxımından təqdirəlayiqdir»<sup>2</sup>.

Mesxet-Cavaxetdə XIX yüzilin əvvəllərində ikidilli repertuarla fəaliyyət göstərən sənətkarlar olmuşdur. Ş.Lomsadze yazır: «Əgər XVIII əsrdə məhmədiyyə aşiq Rəcəb İnasaridze gürcü dilində «Ra udrood moqvivida dalosvili ramazani. Qadamasvda muxlis tavi, çlivşğa mimtrams karvani»<sup>3</sup> – deyərək oxuyurdusa, XIX yüzilin əvvəllərində

<sup>1</sup> H.Araslı. Aşiq yaradıcılığı. Bakı, 1960, s. 6.

<sup>2</sup> Ə.Cəfərzadə. Azərbaycan poeziyasında xalq şeri üslubu. Bakı, 1981, s. 15.

<sup>3</sup> Sətri tərcüməsi: «Nə vaxtsız gəlib çatdı bəxtəvər ramazan (ay), dizim qabar oldu, karvanım güclə gedir».

Yaralı Torolaşvili bu karvana ikidilli aşığılar repertuarı ilə qoşuldu»<sup>4</sup>. Təəssüf ki, **Yaralı Torolaşvilinin** şeirlərindən əldə yoxdur. Həm türk-Azərbaycan, həm də gürcü dillərində məclis apararı ifaçı aşığılardan **Rəşid Tavdağmartaşvilini, kıldalı Mikeladzeni və Georgi Saracaşvilini** xüsusi qeyd etmək lazımdır. Azavretədə anadan olub, Qoqaşen kəndində yaşayan Georgi Saracaşvili rus-türk müharibəsində əsir düşərkən məhz aşığılıq məharətinin, məlahətli səsinin sayəsində əsirlikdən azad ola bilmişdi.<sup>5</sup>

Bütün dövrlərdə mesxet-cavaxetli aşığılarının sevimli çalğı aləti kimi yeganə komponenti saz olmuşdur. Bu cəhət onları kamançadan, çonqurdan, skripkadan, dəfdən və digər çalğı alətlərindən istifadə edən tiflisli aşığılardan ciddi fərqləndirmiş, burada yaşayan türk sənətkarlarının ifaçılıq tərzinə daha çox yaxınlaşdırmışdır.

Qohumlarının dediyinə görə, Aşığı Şivğa ölüm ayağında özünün yonub-bağladığı telli sazı sinəsinə basıbmış, otaqda isə başının üstündən on bir saz asılıbmış. Bu, Şivğanın on bir aşığı üzərində çaldığı qələbənin rəmzi imiş<sup>6</sup>. Saz mövzusunda yazdığı şeirlər Şivğa yaradıcılığında ən kövrək, ən incə şeirlərdir. Aşığı sazı özünün dostu, həmdəmi sanır, onun üstünə günəş şüasının düşməsinə də istəmirmiş: «Sən burada qal, vallah, qızıl gün dəyər, əriməyə mən yetərəm, sazımcan...» – deyir. Bu kövrək hissələr, saza vurğunluq sənətkarın həyatının son günlərində yazdığı «Sazlı deyişmə»sində daha qabarıqdır:

*Şivğa:*

*Hayıf olmuş, pərdələrin sökülmüş,  
Əl dəyməmiş qulaqların bükülmüş,  
Ağ sinəndən qamışların tökülmüş,  
Hanı sazım, hanı sənin tellərin?*

*Saz:*

*Qış olanda yel səninçün əsərdi,  
Barmaqların pərdələrim basardı.  
Dostlar söyünərdi, düşmən küsərdi,  
Hanı Şivğam, hanı sənin əllərin?»<sup>7</sup>*

C.İvanişvili son illərdə Cənub-Qərbi Gürcüstanın ayrı-ayrı kəndlərində gürcü xalq melodiylarını not yazılarına alan tanınmış bəstəkar

<sup>4</sup> Ş.Lomsadze. Mesxet-Cavaxet, Tiflis, 1975, s. 512.

<sup>5</sup> M.Çaçava. Mesxet-Cavaxetdə aşığı ənənələri, Folklor nəzəriyyəsi və tarixi. Tiflis, 1979, s. 98.

<sup>6</sup> Ş.Lomsadze. Göstərilən əsəri, s. 513.

<sup>7</sup> Söyləyəni Z. M. Qvaradze (74 yaş), 1980, Axalkələk rayonu, Prtena kəndi.

Valeriyana Maqradzenin fəaliyyətindən danışarkən qeyd edir: «Bəzi kəndlərdə isə gürcü aşıqlarının məşhurluğundan xəbər verən mahnıları dinləmək təklif olunurdu. Onların hamısı, sonradan bəlli olduğu kimi, gürcülərin həyatından bəhs edən süjetli nəğmələri təksəsli türk melodiyası ilə ifa edirdilər»<sup>8</sup>.

Daha sonra məqalə müəllifi bu sənətkarların bəziləri barəsində yazır: «Məsələn, Mesxetdə Aşıq Şivğa (Luka Beridze) böyük şöhrət qazanmışdı. O, türk havalarından istifadə edərək gürcü kəndlisinin ağır həyatından oxuyurdu. Toloşlu Ekvtime Davlaşeridze Şota Rustaveli haqqında özünün gözəl gürcü mahnısını şərq motivləri üstündə ifa edirdi. «Mesxet-Cavaxeli» təxəllüsü ilə tanınan Sandro Qavrelişvili də öz əcdadlarının oxuduğu heç bir gürcü mahnısını xatırlaya bilmədi. Buna görə o özünü məzəmmət edirdi»<sup>9</sup>.

Gürcü sənətkarlarından bəzilərinin həyat və yaradıcılığı haqqında məlumat çox azdır. Buna baxmayaraq əldə olunmuş bir və ya bir neçə bənd şeir onlar haqqında müəyyən təsəvvür yaradır. Məsələn, yazıya alınması 1892-ci ilə aid edilən bir qoşma **İvane Asatiani** adlı birisinin türk dilində şeir qoşmasını göstərməklə yanaşı, müəllifin real həyat müşahidələrindən təsirlənməsindən xəbər verir. Şeirdə yeni tikilən bir kilsə təsvir olunur:

*... Yonulmuş daşları, sıra düzülmüş,  
Altın suratları əllə yazılmış,  
Çox yeri zay olmuş, rəngi pozulmuş,  
Yapıllar kilisə meşə içində.*<sup>10</sup>

**Pəktayi** təxəllüsü ilə şeirlər qoşan **Yakop Zazadzenin** «Deyil» rədifli divanəsinin yazıya alındığı əlyazmasındakı kiçik qeyddən aydın olur ki, o zamanlar Cənub-Qərbi Gürcüstanın kəndlərinə çoxlu aşıq gəlmiş. Onların çoxusu naşı olduqları halda, özlərini ustad adlandırmış. Pəktayi öz divanəsində belə naşı aşıqları nəzərdə tutaraq yazır:

*Göydə ulduz tərəzidir, biz də bildik sincidir,  
Qafiyə bilməyən aşıq məclisini incidir.  
Hax yolunda gedən qullar axırda birincidir,  
Elə qullar çox bulunmaz, əlli, altmış, yüz deyil.*<sup>11</sup>

<sup>8</sup> Дж. Иванишвили. Песни, возвращенные к жизни... – «Заря востока» qəz., 30 may 1990.

<sup>9</sup> Yənə orada.

<sup>10</sup> Ş. Rustaveli adına Ədəbiyyat İnstitutunun folklor arxivi, inv. №№ 17162-17259, v. 21.

<sup>11</sup> Gürcü Ədəbiyyatı Muzeyinin Əlyazmalar Fondu (ƏMƏF), №№ 22298-22301. Əlyazmada A. Zazadzenin XIX yüzilliyin sonu, XX yüzilliyin əvvəllərində yaşaması,

Pəktayi hər əlinə saz alıb, özünə «aşiq» deyəni kəskin tənqid edir, əsl sənəti, sənətkarı layiqincə qiymətləndirməyi lazım bilir. O, sənətkarlığın saz-söz ariflərinin məclisində aşkarlanmasını və dəyərləndirilməsini mühüm məsələ sayır, «Qafiyə bilməyən aşiq məclisini incidir», – qənaətinə gəlir.

Əlyazmalarda **Mixeyil Zazadze** adlı bir gürcü aşığının türk dilində yazıb-yaratdığını sübut edən kiçik şeir parçalarına da rast gəldik<sup>12</sup>. Burada aşığın XIX yüzilin ikinci yarısında yaşadığını göstərən qeydlə birlikdə onun natamam iki şeiri də verilmişdir. Şeirlərin hər ikisi «Deyil» rədiflidir. Bunlardan birinin – ikibəndlik qoşmanın ikinci bəndində oxuyuruq:

*Zərhal olan bilir zərin qədrini,  
Qəmsiz üçün dünya yansa, qan deyil...*<sup>13</sup>

Eyni rədifli ikinci şeirin – divanının ancaq bir bəndini oxuya bildik. Müxtəlif xarakterli, müxtəlif davranışa, danışığa malik insanlardan söz açan bu divanının bir bəndi də onun müəllifinin ustalığını, türk dilində söz qoşmaq bacarığını açıqca göstərir.

Həyatı haqqında heç bir məlumat olmayan, XIX yüzildə yaşayıb-yaratmış gürcü aşıqlarından biri də **Sandro Zedginidze**dir. Onun yaradıcılığından bizə yalnız dörd yarımçıq şeir gəlib çatıb. Elə bu nümunələr də Aşiq Sandronu türk dilini incəliklərinə qədər bilən bir sənətkar kimi tanıdır.

Cənub-Qərbi Gürcüstanda Axalkələk qəzasının kiçik Prtena kəndi XVIII yüzilin ortalarından ustad aşıqların vətəni olmuş, özünün saz və söz sənətkarları ilə ad-san qazanmışdır. Əhali arasında böyük məhəbbət və hörmətlə yad edilən, şeirləri dillər əzbəri olan prtenalı aşıqlardan biri də Şivğadır. Bu mahaldakı gürcü aşıq-şairlərdən Şivğa qüdrətində ikinci bir sənətkar tapmaq çətindir. Aşığın nəvəsi, Gürcüstanın Aspindza rayonunun Toloşi kəndində yaşamış Kimote Beridzenin dediyinə görə, XIX yüzildə Prtena kəndində yeddi tanınmış aşıq yaşayıb-yaratmışdır: **Aşiq Ruhani (İoseb Beridze)**, **Aşiq Müşkül (Zaxariya Qvaramadze)**, **Aşiq Şivğa (Luka Beridze)**, **Aşiq Aslan Qvaramadze**, **Aşiq Zaxariya Melikidze**, **Aşiq Pavel Beridze** və **Aşiq Qaragöz (Niko Beridze)**. Axalkələk mahalının Koteliya kəndindən olan istedadlı söz ustası **Səfil Lado (Vladimir Beruaşvili)** Prtena kəndini belə tərif edir:

---

1914-cü ildə vəfat etməsi haqqında məlumat var. Yerli əhalinin dediyinə görə o, Aqara kəndində yaşayıb-yaratıb.

<sup>12</sup> Yəne orada.

<sup>13</sup> Yəne orada.

*Prtenanın talib-tərkib<sup>14</sup>  
Hesabı var, kanı<sup>15</sup> var,  
Hər keş söz-söhbət sahavı,  
Cəvahir məkanı var.<sup>16</sup>*

Başqa bir şeirində isə:

*Ayrı dilə xidmət edər  
Söz bilən prtenalı,  
Aşıqlara cavab verər  
On üç-on dörd sanalı.<sup>17</sup>*

– deyən Vladimir Beruaşvili prtenalı sənətkarların başqa dildə, əslində türk dilində söz qoşmalarına, hətta on üç, on dörd yaşlı uşaqların da aşırıq sənətiylə maraqlanmalarına, «söz bilmələrinə» işarə edir.

Əsl adı **Luka Beridze** olan prtenalı **Aşırıq Şivğa** bu mahalın gürcü aşırıq-şairlərindən ən qüdrətli idi. «Şivğa» onun təxəllüsü olub, özünün bir zamanlar izah etdiyinə görə üzüm tənəyində təzəcə cücərib boy atan zoğ, şöv mənasını daşıyırdı. Ailəyə kömək məqsədiylə səkkiz yaşından naxırçılıq edən Şivğa qohumu Zaxariya Qvaramadzedən (Aşırıq Müşgüldən) saz çalmağı öyrənmiş və get-gedə bölgədə kamil bir aşırıq səviyyəsinə yüksəlmişdir. O, şeirlərinin əksəriyyətini bədahətən deyərmiş. Xüsusi təhsil görməmiş Aşırıq Şivğa şeirlərini yazıya almamışdır, amma güclü hafizəsinin köməyi ilə onları əzbər bilirmiş. Camaat onun şeirlərini sevir və əzbərləyirmiş.

Lukanın atası **İoseb (Mose) Beridze** əməksevər, sadə bir kəndli imiş. O, eyni zamanda «**Ruhani**» təxəllüsü ilə aşırıqlıq da edərmiş. Deyilənlərə görə, Ruhani şeirlərini həm türkcə, həm də gürcücə qoşurmuş. İoseb (Mose) Beridzenin Sosan, Pavle, Luka, Niko adlı oğulları, Cəvahir (Nino) və Maya adlı qızları olmuşdur. Aşırıq Ruhani övladlarına təsir göstərərək onlarda zəngin aşırıq yaradıcılığına maraq oyatmış və onlardan üçünün - Pavle, Luka və Nikonun aşırıq kimi yetişməsində böyük rol oynamışdır.

Ruhaninin oğullarından Pavle şeir qoşmasa da, gözəl səsə malik olub, yaxşı saz çalarmış. Onun «Qaragöz» təxəllüsü ilə aşırıqlıq edən digər oğlu Niko Beridzenin şeirləri isə zəif olub. Niko özünü istedadlı qardaşı Şivğadan üstün hesab edirmiş. Bununla belə, hər dəfə Şivğa ilə deyişmədə məğlub olurmuş. Şivğa ilə Qaragöz arasındakı bu kəskin

<sup>14</sup> Talib-tərkib – elm, təhsil, bacarıqlı.

<sup>15</sup> Kan – xəzinə.

<sup>16</sup> Söyləyəni K. Beridze, 1981, Aspindza rayonunun Toloş kəndi.

<sup>17</sup> Söyləyəni K. Beridze, 1981.



münasibət və ziddiyyət uzun müddət davam etmiş, sonralar iki qardaş arasında düşmənçiliyin yaranmasına gətirib çıxarmışdı.

Aşıq Şivğanın doğum və ölüm tarixi haqqında müxtəlif mənbələr bir-birindən fərqlənən bilgilər ortaya qoymaqladır. G.Leonidze adına Gürcü Ədəbiyyatı Muzeyinin Əlyazmalar Fondunda (ƏMƏF) saxlanılan Ş.Lomsadzenin arxivindəki qeydlərdə Şivğanın 1838-ci ildə anadan olub, 1906-cı ildə dünyasını dəyişdiyi vurğulanır<sup>18</sup>. Şivğanın bacısı Cəvahirin (Ninonun) oğlu Arçil Filipoviç Lomsadze (1895-1987) öz qeydlərində dayısı Luka Beridzenin 1858-ci ildə doğulub, 1907-ci ildə vəfat etdiyini bildirirdi. Gürcüstan Milli Tarix Arxivində (GMTA) qorunan kameral siyahılardan isə bəlli olur ki, 1863-cü ildə Prtena kəndində ümumilikdə 59 nəfər siyahıya alınıb və onların arasında Aşıq Ruhaninin ailə üzvləri də var. Bu təhrir göstəricilərindən həmin dövrdə, yəni 1863-cü ildə Mose Beridzenin – təqribən 40, oğulları Pavlenin – 10, Lukanın isə 3 yaşında olduqları və ailənin 11 nəfərdən (6 kişi və 5 qadından) ibarət olduğu üzə çıxır<sup>19</sup>.

Biz əvvəlki tədqiqatlarımızda Şivğanın doğum tarixinə toxunarkən birinci mənbəyə (ƏMƏF) əsaslansaq da, mövzu ilə bağlı davam etdirdiyimiz araşdırmalar bəzi dəqiqləşdirmələr aparmağa imkan yaratdı. **Zənnimizcə, bu məsələdə sonuncu mənbə (GMTA) daha etibarlıdır və buradan Aşıq Şivğanın təqribən 1860-cı ildə, atası Aşıq Ruhaninin isə 1823-cü ildə anadan olduğu müəyyən olunur.**

Aşıq Şivğa erməni aşığı Civanıyla (1848-1909) və 19-cu yüzilin sonlarında Mesxet-Cavaxetdə «baş aşığı» şöhrəti qazanmış Şenlik Çıldırılı ilə dost olmuşdur. İlk tanışlıq zamanı Aşıq Civani Şivğanı dinləmiş, sonra ona bir neçə qılqıl demiş, Şivğa onları asanlıqla açmışdır. Civani Şivğanı «bülbul» adlandırmış, onun ifaçılıq bacarığına yüksək qiymət vermişdir.

Şivğanın kamil bir sənətkar olduğunu hiss edən Civani ona Aşıq Şenliklə görüşməyi məsləhət bilir və hər iki aşığı Çıldıra, qüdrətli sənətkarın görüşünə gedir<sup>20</sup>. Aşıq Şenlik Şivğanı imtahana çəkir; əvvəlcə Şivğanın ifaçılıq qabiliyyətini yoxlayır, sonra isə ona «Aşıq Qərib» dastanındakı Təbriz şəhərinin tərifini tənzir etməsini tapşırır. Bədahətən edilən tənzir Aşıq Şenliyin çox xoşuna gəlir. Cavab şeirində Aşıq Şivğa o dövrdə bölgənin mədəni mərkəzlərindən biri sayılan Xirtiz (indiki Xertvisi) kəndini tərifləyir. Çətin sınaqdan uğurla çıxan Şivğanı Aşıq Şenlik çox bəyənir, nəticədə baş aşığı onu özü ilə birlikdə məclisə dəvət edir və deyilənlərə görə, hətta ona yaxşı bir at da bağışlayır.

Arxiv sənədlərində Aşıq Şivğanın türk aşığı ilə deyişməsinə, onlarla birlikdə məclis aparmasına dair məlumat da vardır. Buradan belə çıxır ki, Şivğa klassik aşığı ədəbiyyatımızın ənənələrindən səmərəli

<sup>18</sup> ƏMƏF, iş №№ 22298-22301, vər. 43, 47

<sup>19</sup> Gürcüstan Milli Tarix Arxivi, fond 254, siyahı 2, iş № 346, vər. 234.

<sup>20</sup> ƏMƏF, iş №22299, vər. 44.

istifadə etmiş və ömrü boyu ona sadıq qalmışdır. Bu, onun şeirlərindən də hiss olunur. Bölgədə ekspedisiyada olduğumuz zaman Şivğanın oşoralı Aşiq Məftunla deyişməsinin natamam mətnini əldə etdik və bu, yuxarıda dediklərimizi bir daha təsdiqlədi.

Qardaşları Şivğanın ustad aşiq kimi tanınmasına, onun uğurlarına sevinmir, əksinə, paxıllıq edir, onu sarsıtmağa çalışırlar. İş o yerə çatır ki, onu evindən qovur, elindən, obasından didərgin salırlar. Özünün acınacaqlı vəziyyətini Şivğa «Ağlaram» rədifli qoşmasında belə ifadə edir:

*...Kimsəm yoxdu, kimə deyim sirrimi?  
Bu candan axıtdım qanlı tərimi,  
Fələk də puçluğa atdı sərimi,  
Çığnacaq yol mən oldum, ağlaram.*

*Qul Şivğayam, söyləmənəm yalanı,  
Pis qonşular, vallah, verdi talanı,  
Qardaşlarım almış ələ baltanı,  
Budacaq dal mən oldum, ağlaram<sup>21</sup>.*

Məcburiyyət qarşısında qalan Şivğa doğma yurdunu tərk edir və kənddən xeyli uzaqda özünə bir daxma tikməyə başlayır. Yerli əhalinin dediyinə görə, həmin daxmanın uçq divarları indi də durur. Evi tikib orada yaşamaq zavallı aşığa qismət olmur. Qohum-qardaşlarından, eləcə də naşükür həyat yoldaşından əli üzülmüş Şivğa öz köhnə yurdunda (1906 və ya 1907-ci ildə) vəfat edir. Məzarı Prtena kənd qəbristanlığında, qədim kilsənin qənsərindədir.

Koteliyalı Səfil Lado özünə ustad bildiyi sənətkarın ölüm xəbərini ürək ağrısı ilə qarşılayır, bu sarsıdıcı xəbərdən təsirlənərək, «Şivğayi» rədifli qoşmasını söyləyir:

*Onunçün ağladı Zalqa, Cavaxet,  
Ah çəkdi Açıqbaş, Gürcüstan, Qaxet.  
Dilərəm mövladan, sən haxı hax et –  
Cənnətdədir sənin yerin, Şivğayi...*

Qardaşlarının soyuq münasibəti, ağrılı-acılı, dözülməz həyat tərzi də aşığın yaradıcılığının əsas mövzularından olmuş və onun qoşma, gəraylı və divanilərində öz əksini tapmışdır. Şivğa yaradıcılığında həmçinin lirik səpgidə və tarixi mövzuda yazılmış şeirlərə də rast gəlirik. İstedadlı sə-

<sup>21</sup> ƏMƏF, iş №22299, vər. 54; tam mətnini bizə prtenalı Z. Qvaramadze söyləmişdir – V. H.

nətkarın bütün əsərlərində özəl və tərəvətli deyim tərz, şirin və təzətər nəfəs duyulur:

*Hey fələk, sənin əlindən  
İndiki zamana bax.  
Fəxirlənmə, dünya malı,  
Zərrəcə umana bax.  
Ərş qəbul etməz bu işi,  
Yer də sığışdırammaz,  
İnsandan qalxdı etibar,  
Töküldü ümana, bax.*

Aşıq Şivğa görüb-götürdüyü həyat həqiqətlərini qələmə alsada, dövrünün digər sənətkarları kimi, o da haqsızlıqların məğzinə vara bilmir, bunların səbəbini əsasən çərxi-fələkdə, zamanın gərdisində, bəzən də talesizlikdə gördü:

*Bu Şivğayı əriməyə başladı,  
Didəm yaşı yeriməyə başladı,  
Könül bağı qurumağa başladı,  
Soğuldu çaylarım fələk əlindən.*

və yaxud:

*Günüm gəldi qara getdi,  
Heç bilmədim hara getdi,  
Qanlı fələk pərçim etdi,  
Bu dərd məndə qalacaqdır...*

Xalq sənətkarları bədii niyyəti obrazlı ifadə etmək üçün qeyri-adi varlıqlara və bəzi dini mövzulara bir rəmz kimi üz tuturdular. M.H.Təhmasib Aşıq Ələsgərin yaradıcılığından danışarkən doğru deyir ki, «...belə şeirlərin əksəriyyətində haqqında danışılan bu fələk nə göylər deyil, nə də qədim Şərqi fəlsəfəsindəki çərxi-fələk deyil. Bu, əksər halda sadəcə zamandır»<sup>22</sup>. Yaşadığı dövrdən, zamanədən şikayət Şivğa yaradıcılığının da başlıca mövzudur. “Yox, yox” rədifli qoşmasında Şivğa insan kədərini ifadəçisi kimi çıxış edir və öz dərdinə ictimai mənə verir. İnsan ağrısının dünyanı başına götürməsində aşıq sanki özünü günahkar sayır və deyir:

*Şivğayı der, dərdim çıxdı əyana,  
Aləm duydu, qaldım mən yana-yana,  
Gəl keç günahımdan, bağışla mana,  
Dedim keçərmisən, dedi ki, yox-yox!*

<sup>22</sup> M.H.Təhmasib. Gözəllik nəğməkarı – Aşıq Ələsgər, 1-ci kitab, Bakı, 1972, s. 25.

Şivğa “Yoxsulun” rədifli şeirində kasıbların acınacaqlı vəziyyətini, ictimai bərabərsizliyi və haqsızlığı belə ifadə edir:

*Zənginin uşağı hər yana qaçar,  
Füqara uşağı ağzını açar,  
Ağzında çibinlər tərsinə uçar,  
İnşallah, olacaq balı yoxsulun.*

Aşıq əməkçi kütlənin müftəxorlar tərəfindən istismar olunmasına etirazını bildirir və deyirdi: “Əgər ki, var isə bir-iki qazı, deyəllər ey gəldi ili yoxsulun”.

Klassik şeirimizdə, o cümlədən folklorumuzda geniş yayılan əxlaqi-nəsihətamiz mövzu aşıq poeziyasında da özünü göstərir. Aşıqlar el-oba dolaşır, insanları mərd, ağıllı, nəcib, işgüzar və təmkinli olmağa, böyük-lərin hörmətini saxlamağa, sənətə hörmət etməyə, dünya malına uymamağa, şərəflə, ləyaqətlə yaşamağa səsleyirlər. Bunlar müəyyən dərəcədə Aşıq Şivğanın yaradıcılığında da hiss olunur. Onun şagirdi Emeliya Advadzeyə ithaf etdiyi şeiri ibrətamiz deyimlərlə, müdrik kəlamlarla zəngindir:

*Şivğanın sözü toxunmaz,  
Dəli qovğadan saxınmaz,  
Bədövlət oğul oxumaz,  
Min kərə çək cız öyündə.*

Aforizmlərdən, bədii təsvir vasitələrindən yetərincə və ustalıqla faydalanması Şivğanın dilimizin zənginliklərinə dərinləndirən bələd olduğunu, dili mükəmməl bildiyini göstərir. Klassik aşıq poeziyası üçün səciyyəvi olan aforizmlərlə, öyüd və nəsihətlərlə yanaşı, Şivğa özünün didaktik görüşlərini də yayırdı:

*Atı üryan, kəndi üryan olan da  
Zəhmər ayda qarlı dağlar aşarmı?  
Öksüzün yarası dərin olanda  
Kimsə neştər vurub onu deşərmı?...*

*Şivğa sözü nəsihətdir bilənə,  
Hər keş öz dinincə namaz qılana,  
Qəlbi, xülqü sidqi-təmiz olana  
Cənnət yolu bir cəddədir, şaşarmı?*

Arxiv sənədlərindən bilinir ki, Şivğanın iki minə qədər şeiri var imiş. O, şeirlərini uşaqlıqdan gözəl bildiyi türk dilində qoşurmuş. Şivğanın əlyazmalardakı ona qədər şeiri gürcü əlifbası ilə yazıya alınmışdır ki,

bu da sözlərin bir çoxunun dilimizin fonetik qanunauyğunluqlarından uzaqlaşmasına gətirib çıxarmışdır. Həm də zaman keçdikcə şeirlərin çoxu türkcəni mükəmməl bilməyən yerli əhali tərəfindən dəyişdirilmiş, yazıya alınarkən müəyyən təhrifə uğramış, müxtəlif bəndlər, misralar hafizədən silinib itmişdir. Buna görə də biz əlyazmalarla kifayətlənmədik və 1980-1982-ci illərdə Mesxet-Cavaxetə ekspedisiya zamanı digər türkdilli gürcü aşığılarının əsərləri ilə yanaşı, Aşıq Şivğanın da əlliyə qədər qoşqusunun tam mətnini yazıya aldıq. Bu şeirlərin yeddisi deyişmə, herbə-zorba, bağlama, ikisi dodaqdəyməz divanı, dördü divanı, üçü gəraylı, qalanı isə qoşmadır. Səfər zamanı əldə olunmuş şeirlər də, əsasən, gürcülər tərəfindən söylənmişdir. Odur ki, poetik mətnlərdə bəzən dil xətalərinə və anlaşılmayan ifadələrə təsadüf olunur. Şeirlərin bir qismini «Bir sinədə iki ürək» (Bakı-1981), «El çələngi» (Bakı-1983) kitablarında, «Yunus Əmrə bildiriləri»ndə (Ərzurum-1991), «Ulduz» jurnalında (1989, №1), «Ədəbiyyat qəzeti» və «Sovet Gürcüstanı» qəzetlərində oxuculara təqdim etmişik. Bütün bunlarla yanaşı, 2002-ci ildə Şivğanın həyat və yaradıcılığının böyük bir qismini əhatə edən «**Hanı, sazım, hanı sənın tellərin?**» adlı kitabımı nəşr etdirdim<sup>23</sup>. Bundan əlavə 2007-ci ildə «**Türkdilli gürcü, yunan və aysoru aşığı-şairləri**» kitabımda da digər türkdilli gürcü aşığıları ilə yanaşı Şivğanın həyat və yaradıcılığına da geniş yer ayırmışam<sup>24</sup>.

Aşığın gürcücə qoşduğu şeirlərdən ancaq üç qoşmasını yazıya ala bildik. Sənətkar qoşmalardan birində qardaşları Pavle və Qaragözün mənfi keyfiyyətlərini tənqid edir, kürəkəni Qionu isə tərifləyir. Klassik ənənəyə ömrü boyu sadıq qalan aşığı anlayışlı söz və ifadələri gürcü dilindəki qoşmalarında da məharətlə işlətmişdir. Aşığın gürcücə qoşduğu ikinci şeir natamamdır, qoşma şəklindədir və ilk sevgisinə, çunçxalı bir qıza həsr olunmuşdur. Şeiri Şivğa Vardziyaya ziyarət zamanı demişdir. Şivğanın gürcücə qoşduğu üçüncü şeirində aşığın atı Maşonun oğurlanması haqqında Tiflisdə tavad Sisişviliyə (Sisiyanova) şikayəti poetik dillə təsvir olunur.

Deyilənlərdən belə bir qənaətə gəlmək olar ki, türkdilli aşığı poeziyası ənənələri üzərində yetişən Şivğa iki dildə şeirlər qoşmuş, ikidilli sözü, söhbəti ilə el-oba gəzib dolaşmış, özündən sonra yetişən gürcü saz və söz ustalarına güclü təsir göstərmişdir. Onun yaşayıb-yaratdığı Ahıska-Axalkələk bölgəsinin aşığı mühitini səciyyələndirən əsərləri, şübhəsiz ki, zəngin aşığı ədəbiyyatı xəzinəsinə əlavə olunan yeni və olduqca dəyərli sərvətlərdir.

<sup>23</sup> Hanı, sazım, hanı sənın tellərin (toplama, tərtib, ön söz və qeydlərin müəllifi Gürcüstan ƏA akademiki, professor Valeh Hacılar), Gürcüstan Azərbaycanlı Ziyalılar Birliyinin nəşri, Tiflis, 2002.

<sup>24</sup> V.Hacılar. Türkdilli gürcü, yunan və aysoru aşığı-şairləri (AMEA-nın Folklor İnstitutunun nəşri), Bakı, 2007, s. 14-20, 71-101.



**AĞDABANLI QURBAN**

**DAĞLAR**

Qışda, yazda, yayda sənin  
Əskik olmaz qarın, dağlar.  
Al yaşıla bəzənirsən,  
Gələndə baharın, dağlar.

Desəm dərdim, kim inansın,  
Məni sənə Məcnun sansın.  
Baisləri oda yansın,  
Deyim: sən huşyar ol, dağlar.

Viran könlüm olur abad,  
Yazıq canım qəmdən azad.  
Səlvi ilə Qurbanı şad  
Eylə, murğuzar ol, dağlar.

**SİNƏSİNNƏN**

Qoynun səkkiz cənnət bağı,  
Taydı cənnət, sinəsinnən.  
Car olub köçər bulağa,  
Axır şərbət sinəsinnən.

Sevgim bu gün bağa gəldi,  
Oxuyan şeyda bülbüldü.

Ətri müşki-ənbər güldü,  
Verir ləzzət sinəsinnən.

Qurbanı saldı xəyala,  
Ləblərin bələnib bala,  
Bəlkə verə bir piyala,  
Qıla ülfət sinəsinnən.

### **YAŞADIM**

Sadiqlikdi, səxavətədi sənətim,  
Gur məclisdə, ağır eldə yaşadım.  
Halal nemət oldu şirin qismətim,  
Düz ilqarda, doğru yolda yaşadım.

Araz çayı qanlı göz yaşım oldu,  
İnsanlıq aləmi qardaşım oldu.  
Nə gileyim, nə də savaşımdı,  
Düz kəlmədə, şirin dildə yaşadım.

Ayrı yaşamazdıq, nə mən, nə də sən,  
Əllərin kəsilsin, ay ara kəsən.  
Füzuli naləli, vətənim vətən,  
Sarayda yaşadım, çöldə yaşadım.

Qurban, səcdə eylə namazın üstə,  
Bülbüllər oxusun avazın üstə.  
Qasımın, Abbasın məzarı üstə,  
Oldum həmişəlik xəstə, yaşadım.

### **GƏL-GƏL**

Tez gəl, a mehriban, tez gəl, amandı,  
Dilimin, zikrimin əzbəri, gəl-gəl.  
Aləm ağ günəşdi, könlüm dumandı,  
Sənsən işiqlədən göyləri, gəl-gəl.

Az qalib əlimdə alışı sazım,  
Göydə durnaları saxlar avazım.  
Qayada kəkliyim, çaylarda qazım,  
Göllərdə yaşılbaş nazpəri, gəl-gəl.

Gözlərin qaradı, telin burmadı,  
Sözlərin kişmişdi, dilin xurmadı.  
Getdi əqli-huşum, ürək durmadı,  
Quruldu ədalət məşəli, gəl-gəl.

Söyüdlü çayında, Qonur dağında,  
Sənalər, mələklər solu, sağında.  
Suyu şərbət olan buz bulağın da,  
Kişmiş, xurması, şəkəri, gəl-gəl.

Qurban həm aşığıdı, həm də ki, şair,  
Haqqın hər vergisi bəndəyə dair.  
Mən dəli-divanə, sən müqəddəs pir,  
Olmamış ruh xəstə, sərsəri, gəl-gəl.

### **EYLƏR**

Bilirsənmi a insafsız, a zalım,  
Qəzəblənsə, qara gözlər qan eylər.  
Mehriban danışığı, a gözəl insan,  
Viranə çölləri gülüstan eylər.

Doğru işə düzgün plan yaxşıdı,  
Ölümdən qurtaran yalan yaxşıdı,  
Acı dildən gürzə ilan yaxşıdı,  
Öldürər biryolluq, ya divan eylər.

Nəsiyyət söz milyon-milyon deyildi,  
Düzəlmədi haram, bədən əyildi.  
Mey içildi, haram tikə yeyildi,  
Bunu naqis oğlu, ya şeytan eylər.

Sel başlandı, heç dolmadı boş kasam,  
Kamil nəsiyyətə bir qulaq asam.



Nə vecinə mən dünyada olmasam,  
Dünya çox çaqqalı şir, aslan eylər.

Zəmanə yaşatdı necə Qurbanı,  
Yığdığı sərvəti, xəzinəsi hanı?  
Yola saldı neçə şah Süleymanı,  
Məhəbbət qocanı şux, cavan eylər.

## GÖZƏL

Başına dolanım, dön bəri sarı,  
Qamətin də gözəl, yolun da gözəl.  
Bu həsrət könlümdən sil qəm-qubarı,  
Söhbətin də gözəl, dilin də gözəl.

Şairlərin dedikləri yalandı,  
Mələk qiyafədə əfi ilandı.  
Bir fikirləş, dünya kimə qalandı,  
Ayn da gözəldi, ilin də gözəl.

Ağzımı açanda söz eyləyirsən,  
Yalannan küsürsən, naz eyləyirsən.  
Bir dəfə səhf eylə, düz eyləyirsən  
Əməlin də gözəl, felin də gözəl.

Yüz həsrət aralı baxır kənardan,  
Can yanır, bulaqlar axır kənardan,  
El görüb, kim-kimi yıxır kənardan,  
Talehim şüşədir əlində, gözəl.

Qurbanın üstündən bir qara çəkmə,  
Özünü bu qədər kənara çəkmə,  
Çək sinən üstünə - məzara çəkmə,  
Mehribanlıq gəlsin dilinə, gözəl.

Qurban, möhnət səni yenə doğruyar,  
Cəlladım ol, cəsədimi doğru yar.  
Tale yaza qismətinə doğru yar,  
Dərd-qəm çətdirmədi, məndən mənə yaz.

**AŞIQ KAMANDAR – 80**

2012-ci il Azərbaycan aşiq sənətinin tarixində bir sıra əlamətdar hadisələrlə yadda qaldı. Bu il həmçinin böyük ustad Aşiq Kamandarın 80 illik yubileyi həm onun doğma yurdu Boçalıda, həm də Azərbaycanda yüksək səviyyədə qeyd olundu. Azərbaycan Aşıqlar Birliyinin yeni layihəsi olan “Ustad aşıqlarımız” seriyasından ikinci kitab da Aşiq Kamandara həsr olundu. “Xan Kamandar” adlı bu kitabda ədəbiyyat və incəsənət xadimlərinin, ictimai-siyasi xadimlərin, folklorşünas alimlərin və sənət dostlarının ustadla bağlı xatirələri, müxtəlif illərdə barəsində mətbuatda yazılmış yazılar, müsahibələri və ustada ithaf olunmuş şeirlər toplanıb. Ancaq kitabda da qeyd etdiyimiz kimi, Aşiq Kamandar haqqında yazılanların, deyilənlərin heç də hamısı deyil bu topluda yer alırlar. Çünki bir tərəfdən Aşiq Kamandar haqqında təkcə Borçalıda və Azərbaycanda deyil, onun hüduqlarından uzaqlarda da çox yazılıb, digər tərəfdən isə müxtəlif səbəblərdən ya bizim əlimiz çatmayan, ya da yazdığını vaxtında bizə çatdırma bilməyən kamandarsevərlər də az deyil. Elə kitab işıq üzü görəndən bir neçə gün sonra bizə edilən müraciətlər də bunu sübut edir. Onlardan filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Mənzərə Sadıqovanın ustadın Bakıda qeyd edilən 60 illik yubiley tədbirlərindən qeydlərini və digər müəlliflərin şeirlərini oxucularımıza təqdim edirik.

Musa Nəbioğlu

\*\*\*

**Mənzərə SADIQOVA,**  
**filologiya üzrə fəlsəfə doktoru**

**AŞIQ, BAĞRINA BAS SƏDƏFLİ SAZI**

*Sözünə bəhrələnən qoca dünyanın  
Eşqinin havası telli sazıdadı.  
Səfalı bağların, uca dağların  
Təsviri, boyası telli sazıdadı.*

Dünyaya ərənlər gəldi. Saz çaldılar, söz qoşdular. Ürəklərə od salmaq üçün “Yanıq Kərəmi” eşq atəşində yandırdılar, ruhumuzu dilə gətirsinlər deyərək “Ruhani”ni harayladılar. “Baş Sarıtel”lə “Ayaq Sarıtel” göynəyən qəlbimizə məlhəm oldu. Sazın təranələri altında uyuduq. Dünyadan ərənlər köçdü. Sazı türk övladına miras qoyub getdilər. “Kərəm gözəlləməsi”, “Koroğlu bozuğu”, “Cəlili”, “Qaraçı” varislərə yadigar qaldı. Ulu ozan sənəti əsrlərdən-əslərə, nəsillərdən-nəsillərə yetişdi. Yaşadığımız XX yüzillikdə bu sənətin zirvə siqlətini çiynlərində daşıyanlardan biri də Borçalı açığı Ustad Kamandar oldu.

Zəngin el ədəbiyyatımızın, xalq musiqimizin mahir bilicisi olan Ustad Kamandar sinkretik aşiq sənətinin hər üç qolunu özündə məharətlə cəmləşdirən istedad sahibidir. Məharətlə çaldığı sazın fonunda yüksələn qüdrətli

səsinə, xoş avazını dinləyən kəs heyran qalmaya bilmir. Sənəsində neçə-neçə el dastanı, söyləmə, havacat var. 40 illik yaradıcılığı dövründə aşiq onlarca qoşma, gəraylı, dodaqdəyməz, təcnis, divani, müxəmməs, müstəzad və taziyanə qoşubdur. Sazın müşayiətilə şeir söyləyəndə Kamandar səsinin mələhəti, ecazkar gözəlliyi tamaşaçını da, dinləyicini də ovsunlayır. Borçalı mahalından ucalan bu səs Azərbaycan elləri boyunca yayıldıqca ürəyimiz toxtaqlıq tapır; ulu ozan sənəti dünya durduqca bizimlədir!..



Ömrü boyu Azərbaycan torpağında yaşasa da, tarixin üzüdönüklüyü nəticəsində Gürcüstan vətəndaşı olan Aşiq Kamandar

“Azərbaycanım”, “Çıraqqala”, “Kəlbəcər xatirələri”, “İstisuda düşüncələr”, “Borçalı”, “Dağlar”, “Damcılı bulağında” və s. şeirlərində Vətən torpağını sevə-sevə tərənnüm edir. “Ceyhun” təxəllüsü ilə yazdığı şeirlərdə də oxucu Kamandar qəlbinin döyüntülərini, Kamandar sözünün hərarətini aydınca duyur. Aşığın şeir-sənət dünyasıyla təmasda olan kəs görür ki, “mərd oğul abad eyləsin öz yurdunu, yuvasını” arzusuyla yaşayan şair Kamandar vurğunu olduğu dağların “kövrək” ozanıdır. Bəlkə bu kövrəklik onda həsrətdən yaranıb? Axı, doğma respublikadan kənar düşmək özü həsrət doğurur.

*Kamandar tək həsrətini*

*Varmı çəkən, Çıraqqala?*

-deyən şair elə buna işarə vurmurmu?!

Xoş haldır ki, son illər Azərbaycandan kənardə yaşayan yurddaşlarımıza diqqət, qayğı artıbdir. Elə çiçəkli may günlərində Bakıda ke-

çirilən Aşıq Kamandar həftəsi buna bariz sübutdur. Böyük el sənətkarının 60 illiyinə həsr olunmuş yubiley tədbirlərini respublika Mədəniyyət Nazirliyinin mədəniyyət üzrə elmi-metodiki mərkəzi “Varis” yaradıcılıq birliyi ilə “Borçalı” teatr-kino studiyası birgə təşkil etmişdilər. Maraqlı, məzmunlu yubiley tədbirləri paytaxtımızın mədəni həyatını daha da rəvnəqləndirdi. Əsl saz-söz bayramına çevrildi.

### “Ömrün Dədəlik çağı”

M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Opera və Balet Teatrında keçirilən ədəbi-bədii gecə belə adlanırdı. Salonda iynə atsaydın yerə düşməzdə. Ulu ozan sənətinin pərəstişkarları, saz-söz həsrətli paytaxt sakinləri, Borçalıdan, Qarayazıdan, Qaraçöpdən pərvazlanmış ədəbiyyat və incəsənət xadimləri, alimlər, müxtəlif peşə sahibləri Ustadın məclisinə yığılmışdılar. Kamandar sənətinə göstərilən bu ehtiram, bu məhəbbət yubiley tədbirlərini başlanğıcdan sonadək müşayiət etdi. “Ömrün dədəlik çağı” adlanan ədəbi-bədii gecəni şair Vilayət Rüstəmzadə aparırdı.

– Əziz həmvətənlərimiz, hörmətli qonaqlar! Adı eldən-elə, bəmdən-zilə yüksələn aşığımızın məclisinə xoş gəlmişsiniz! – deyərək, Kamandar sənətinin işığına yığışanları salamladı. Sonra V.Rüstəmzadə aşıq sənətinin xalqımızın mədəniyyət tarixində necə böyük rola malik olduğundan danışdı, bu işdə aşıqların əvəzsiz xidmətini qeyd etdi.

Sazlı-sözlü gecədə çıxış edənlər çox oldu. Tədqiqatçı Hüseynqulu Məmmədov, professor Qara Namazov, şairlər Hüseyn Arif, Məmməd Aslan, Zəlimxan Yaqub və Abbas Abdulla, müğənni Mayis Salmanov və başqaları Ustadın 60 yaşını təbrik edərək, öz ürək sözlərini söylədilər. Professor Camal Mustafayev dedi:

– Saz həsrətli ürəklərimizi intizarda qoymaq istəmirəm, belə məclislərdə sözü uzatmaq günahdır. Kamandar bizim bu əzəli-əbədi sənətimizi özümüzə qovuşduran ustad sənətkardır. Bizi bu an saz elə sehləyib, elə birləşdirib ki, sanki qəriblər bir-birindən ayrılmazdır. Kamandar səsinin gözəlliyi, sehri, qüdrəti heç kəsdə yoxdur. Aşıq Məhəmməd Sadaxlı yaxşı dedi ki, hamı Kamandarı təqlid etmək istəyir. Çünki Kamandar böyük sənətkardır. Düzdür, öyrənmək yaxşıdır, amma hər sənətkar özünə bənzəməlidir. Ən əfzəli isə budur ki, istedad olmasa, təqlid heç nə verməz. Kamandardan yeganə təmənnamız budur ki, o, kamandarlar yetişdirsin, aşıq məktəbimiz yaşasın.

Beləcə arzular, istəklər bir-birinə calandı o gecə. Sazla sözün ünsiyətindən Ustada şöhrət çələngi hörüldü. Borçalı aşıqlarından Məhəmməd Sadaxlı və Əhməd Sadaxlı, Elman Kosalı, İlham Əsgəroğlu, “Göyçə”

aşıqlar ansamblının üzvlərindən Pəhləvan Nəsiboğlu, Kərəm Bəkiroğlu öz ustalıqlarını dönə-dönə nümayiş etdirdilər.

– Borçalı torpağı göydə Allaha, babaların ruhu uyuyan torpaqda yer-də saza tapınıb. Çox şeyi dəyişdilər, sazımızı dəyişə bilmədilər, – deyər şair Osman Əhmədov doğma eldə saza bağlılığın köklərindən danışdı.

Yubiley mərasimində şair Məcnun Göyçəli ustad sənətkara Azərbaycan Aşıqlar Birliyinin “Fəxri Fərman”ını təqdim etdi. O, yubilyarı təbrik edərək dedi: – Gün o gün olsun ki, növbəti yubileyiniz Göyçədə keçirilsin. Qaralan ocaqları, sönmüş çiraqları yandırarsınız, ustad!

Azərbaycan Mədəniyyət Fondunun idarə heyəti adından göndərilən təbriknaməni nümayəndə Zahid Quliyev oxudu. Hər hansı rəsmiyyətdən kənar olan yubiley təntənəsi hərarətli, səmimi ab-havada keçdi. Ədəbi-bədii gecədən evə dönərkən qulaqlarımda xalq ədəbiyyatının gözəl bilicisi və yorulmaz təbliğatçısı, şair Məmməd Aslanın dərin mənalı sözləri səslənirdi:

– Bu gün Azərbaycan aşiq sənəti bir kövrəklik yaşayır, yıxılan dağların yerində bir zirvəmiz qalır – Kamandar. Deməli belə. Dədə Ələsgərin, Dədə Şəmkinin, Dədə Əmrahın, Hüseyn Saraçlının yerində bir Kamandar. Birdirsə, onu lap möhkəm qorumalıyıq, qədrini bilməliyik. Axı, sənətkar ruhi qidanı, ilhamı elin məhəbbətindən- sayğısından alır... İkinci, üçüncü, dördüncü zirvələri isə zaman özü yetişdirəcək, inşallah!

### **Dastan gecəsi**

Möhtəşəm Qız Qalasının yaxınlığındakı Şirvanşahlar sarayının qədim Karvansarayında keçirilən bu gecə yaddaşlara əbədilik həkk olundu desəm, mübaliğə saymayın. Açıq havada, çay süfrəsi başında təşkil edilən məclis romantik əhval-ruhiyyə yaratmışdı. Səmadan məclisə boylanayan Ay da, ulduzlar da sanki Aşıq Kamandarı dinləməyə gəlmişdilər. Gecə musiqi, şeir-sənət ovqatına bürünmüşdü. Aşıq oxuduqca qəlblərə od salır, düşüncəli başlar ahəstə-ahəstə yırğalanırdı. Aşıq bəmdən-zilə qalxdıqca çarhovuzun başındakı tənha ağacın yarpaqları da musiqinin ritminə uyğun şəkildə titrəşir, öz yarpaq dillərində zümzümə edirdilər. O gecə ayrı gecəydi. O gecənin hikmətini şahidi olmayan duymaz.

Gecənin aparıcısı Azərbaycan Dövlət “Muğam” Teatrının aktyoru və rejissoru İshaq Ozanoğlu idi. Gənc İshaqın bəlağətli nitqi, məzmunlu söhbətləri, mənalı replikaları ayrı-ayrı çıxışlar arasında gözəgörməz rabitə yaradır, gecəni bütöv, süjetli tamaşa şəklində birləşdirirdi. Belə istedadlı cavanlarımıza əhsən! İshaq Ozanoğlu zahirən müasir olduğu qədər də, daxilən kökə-soya bağlı Azərbaycan oğludur, türk övlədidir.

Proqram üzrə Ustad Kamandar həmin gecənin tamaşaçılarına Aşıq Şenliyin “Lətif şah” dastanını söyləməliydi. Lakin havanın küləkli, aşığın bir qədər nasaz olması bizi dastan dinləmək səadətindən məhrum etdi. Bu yerdə məhz gecənin təşkilatçılarının, xüsusilə də məclisin aparıcısı İshaq Ozanoğlunun məharəti sayəsində məclis öz yaraşğını itirmədi. Artıq bizə opera teatrındakı açılış gecəsindən yaxşı tanış olan sənətkarlar, aşıqlar məclisi rəvnəqləndirdilər.

Həmin axşam yenə saz sənəti şəninə təriflər söyləndi, qoşmalar qoşuldu. Bu ulu sənəti yaşatmaq və inkişaf etdirmək zərurətindən söhbət açıldı. Akademik Mirəli Seyidov qeyd etdi ki, biz aşıqlarımızın simasında öz ilkin filosoflarımızı, ilkin alimlərimizi görmüşük. “Aşıq” – qədim türk dillərində “günəş” deməkdir.

Məclis əhlinin xahişilə Aşıq Kamandar millətin yolunda qurban gedən şəhidlərin şərəfinə qoşduğu ulu ağını bir daha oxudu. Sözünmü, sazınmı, səsinmi bilmirəm, təsirindən, yangısından ürəklərə od düşdü.

*Şəhidlərin önündə  
Dönmüşdüm məzar daşına, ay aman.  
Gördüm bir qız yaman ağlar.  
Rəhm edən yox göz yaşına,  
Bir qaşları kaman ağlar, ay aman.  
Dedim: gözəl, nədir dərdin?  
Dedi: neçin sual verdin?  
Dedim: səni ağlar gördüm,  
Dedi: bu gün zaman ağlar.  
Dedim: çox tökmə göz yaşın,  
Dedi: getdi bir qardaşım.  
Dedim: bəlalıdır başın,  
Dedi: canı yanan ağlar.  
Dedim: gəlsən bölək dərdin?  
Dedi: dağ götürməz qəmim.  
Dedim: dərdli təkcə sənmi?  
Dedi: bir də anam ağlar.  
Dedim: o nə şəkillərdir?  
Dedi: cəmi şəhidlərdir.  
Dedim: qızım, səninlə bil  
Azərbaycan tamam ağlar.*

Böyük sənətkarın od püskürən nəfəsi 20 Yanvar faciəsinin şəhidləri olan bizləri yandırır-yaxdı. Məclisə qəm-kədər, kövrəklik ələndi bu ağıdan sonra.

Respublika komsomolu mükafatı laureatı Aydın Çobanoğlu öz çalğısıyla hamını sükuta qərq elədi. Aşıq Ulduz xanımın vurduğu zəngulələr Şəhidlərin qanının harayına çevrilib şəhər üstə yayıldı. İncə ruhlu şairə Tərhan Göyçəlinin vətən həsrətli çıxışı kövrəklik üstünə nisgil yağdırdı. Müğənni Səmayə İsmayılova ilə aşıq Aydın Çobanoğlunun birgə çıxışı qəbləri ehtizaza gətirdi. Yurd itkisinə məruz qalmış yurd nisgilli ürəkləri də, bu bələni dadmayan xoşbəxtləri də kövrəltdi. Yurd yangılı müqəddəs göz yaşları yanaqlara yuvarlandı. İrəvan xanlığı, Göyçə, Ağbaba, Zəngəzur, Vedibasar, Zəngibasar, Qəmərli mahalları bir daha yada düşdü. Düşmənlə tapdağında qalan torpaqlarımıza ağıladıq o gecə. Ata-baba yurdlarımızın itkisi bir daha göynətdi bizi. Dədə Ələsgərin ruhu qarşısında borcumuzu düşündük. Sazın-sözün sehrindən, Aydın ifasının, Səmayə istedadının təsirindən hamı elə susmuşdu ki, məclisdəkilərin ürək döyüntüləri eşidilirdi. İlahi, sənətin qüdrətinə bax ki, düşünən-daşınan beyinləri necə sehirləyib öz cazibəsində saxlayır... O gecə ayrı gecəydi. Əsl seir-sənət gecəsiydi.

Rejissor Zaur Məhərrəmov opera teatrındakı çıxışında yana-yana demişdi ki, bu günəcən kinomuz çox şey itirib. Böyük sənətkarlarımızı sağlıqlarında lentlərin yaddaşına köçürməmişik. İndi o, sonradan peşiman olmamaqçün Aşıq Kamandarın yubiley təntənəsini lentin yaddaşına köçürürdü. Rəhbərlik etdiyi “Yaddaş” yaradıcılıq birliyində ustada həsr olunmuş film hazırlanır. Həmin axşam operator Nizami Abbasov gecəni lentə alırdı. Aşıq Kamandar gərmiş eləyə-eləyə meydan sulayırdı:

*Bivəfasan, tanıdırsan*

*Nə bəyi, nə xanı, dünya...*

### **“Borçalı laylası”**

Respublikanın əməkdar incəsənət işçisi Aşıq Kamandarın 60 illiyinə həsr olunmuş yubiley təntənələri “Borçalı laylası” xeyriyyə konsertilə yekunlaşdı. V.İ.Lenin adına Sarayda (*indiki H.Əliyev adına Saray – red.*) keçirilən konsertdən toplanan vəsaitin bir hissəsi Gürcüstanda zəlzələdən zərər çəkənlərin hesabına köçürüldü. Xeyriyyə konsertində respublikanın xalq artisti Arif Babayev, müğənni Mələkxanım Əyyubova, Yaqut Abdullayeva, Laləzar Mustafayeva, “Muğam” teatrının solistləri, “İstedad” rəqs ansamblı, əvvəlki məclislərin də yaraşığı olmuş aşıqlar, müğənnilər iştirak edirdilər. Böyük təntənəylə keçirilən konsert ustadın çıxışıyla başa çatdı. Aşıq Kamandar sənətinin qüdrətindən vəcdə gəlmiş salon ayağa qalxaraq sənətkarı alqışlayırdı. Aşığın “Borçalı laylası” ürəkləri fəth etmişdi. Susmaq bilməyən alqışlar təkid edirdi: – Aşıq, bağrına bas sədəfli sazı!.

*1991-ci il.*

**Nadir Mərzəngəli**

**KAMANDAR**

*Aşıq Kamandarın "Borçalı laylası" kitabını oxuyarkən*

Döyüş vaxtı cəng imkanı belədir,  
Meydan geniş, nizə iti kaman dar!  
Səhvin olsa, öndə səni qarşılar,  
Qəfil zərbə, qeyri nizə, kaman, dar.

Kam almağı bacar yaşa dolanda,  
And iç ona, təmiz yaşa, dolan da.  
Ar et səndə yetkin yaş ad, olanda,  
Pozmayasan bu üç xətti, - Kam! And! Ar!

Qorqud üstə səmt götürüb yeri düz,  
Ələsgər tək eşq yoluna inci düz.  
Şəmşirdə ki, ölçü düzdür, çəki düz,  
Daha qorxma, qarşıdadır Kamandar!

*05 fevral 1992*

\*\*\*

**Məshəti Şeyda Əli qızı**

**YAŞA, KAMANDAR**

Ümman da, dərya da, dəniz də sənsən,  
Bu dünya durduqca yaşa, Kamandar!  
Bağrına basanda sədəfli sazı,  
Bənzərsən bir simurq quşa, Kamandar!

Müqəddəsdir amalın da, sazın da,  
Müqəddəsdir qədəmin də, izin də.  
Sən tarixi yaşadırsan özündə,  
Dönməsin baharın qışa, Kamandar!

Sazına dəyəndə sehirlə əllər,  
Simlər haray çəkər, hay salar, inlər.  
Güllərin eşqi ilə ağlar bülüllər,  
Az qalır xəyalım çəşə, Kamandar!  
Oxu bülüllərlə qoşa, Kamandar!

*1984*



*Ələddin Rövşənoğlu (Danacıyev)*

**MEYLİNİ SƏNƏTƏ  
SALDI SƏNƏTKAR**

*Aşığı Kamandar Əfəndiyevin əziz xatirəsinə*

Könül verib sənətində ucalıb,  
Əbədi sənətdə qaldı sənətkar.  
Sevə-sevə el-obanı vəsf edib,  
Təkrarsız havalar çaldı sənətkar.

Kamandar Borçalı iftixarıdı,  
Əmrahın, Sadığın yadigarıdı.  
Azəri oğlunu, nur kamallıdı,  
İlhamın sənətdən aldı sənətkar.

Qoşması, təcnişi düşdü dillərə,  
Dastanlar yaratdı doldu qəlblərə.  
Sazının laylası çatdı ellərə,  
Çaldıqca xəyala daldı sənətkar.

Ulu Qorqud əcdadından dərslər alıb,  
Borçalıdan Yaxın Şərqə səs salıb.  
Sazında ucalıb, səsdə ucalıb,  
Sənətini uca bildi sənətkar.

Vurulan çox oldu açdığı izə,  
Əməl də etdilər dediyi sözə.  
Ələddin, rəhmət də, o nurlu üzə,  
Meylini sənətə saldı sənətkar.

**Səməndər MƏMMƏDOV**  
**Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvü,**  
**“Qızıl Qələm” mükafatı laureatı**



## SƏNƏTDƏ MÖHTƏŞƏM KAMANDAR MÜLKÜ

*Deməyin ki, vaxtı başa yetirdik,  
 Saz kamansız, kaman tarsız qalmasın,  
 Aman ellər, Xan Əmrahi itirdik,  
 Sənət mülkü Kamandarsız qalmasın.*

**Zəlimxan Yaqub**

Xalq şairi Hüseyn Arifə Allah rəhmət eləsin. Ondan sonra bir ara boşluq hiss olunan Aşıqlar Birliyinə Türk dünyasının böyük söz fatehi Zəlimxan Yaqubun sədr təyin seçilməsi nəticəsində hamının gözü qabağında Aşıqlar Birliyində müsbət istiqamətdə çox böyük dönüş yarandı və bu gün qurumun fəaliyyəti qalxan xətt boyunca inkişaf edir. Zəlimxan Yaqub bu mühüm və eyni zamanda çox çətin vəzifənin altına çiyinlərini verəndən sonra Azərbaycanın elə bir ərəzisi qalmadı ki, aşıqlarımız diqqətdən kənar qalsın. Aşıqlar Birliyinin təşkilatçılığı ilə ayrı-ayrı bölgələrdə unudulan, yaddan çıxan aşıqlarımızın fəaliyyətinə işıq tutulmasını, onların həyat və yaradıcılıqları ilə bağlı məlumatların toplanmasını, aşıqların yaradıcılıq gecələrinin, yubileylərinin keçirilməsini həmişə təqdir etmişəm. Bir çoxunda iştirak etdiyim belə tədbirlərdən aldığım təəsüratları qələmə alaraq ictimaiyyətlə bölüşmüşəm. Xalqın aşıq sənətinə olan böyük sevgisinin hər cür təzahürü məni sevindirib və bu sevinci paylaşmağa çalışmışam.

Azərbaycan Aşıqlar Birliyinin rəhbərliyi dəyişəndən sonra müşahidə olunan yaxşı tendensiyalardan biri də, əlbəttə ki, ayrı-ayrı aşıqlarımızla bağlı, onların həyat və yaradıcılıq yolundan bəhs edən kitabların nəşr olunmasıdır.

Budur, qarşımda 2012-ci ilin nəşri olan yeni bir kitab durur – “Xan Kamandar”. Azərbaycan Aşıqlar Birliyinin layihəsi olan “Ustad aşıq-

larımız” seriyasından nəşr olunan və XX əsrin sözüün həqiqi mənasında ustad aşığı, gözəl səsə malik olmuş, klassik saz havalarının yüksək səviyyəli ifaçısı, hələ sağlığında ikən klassikləşən Aşiq Kamandara həsr olunmuş bu kitabın məsləhətçisi və redaktoru Xalq şairi **Zəlimxan Yaqub**, tərtib edəni və nəşrə hazırlayanı **Musa Nəbioğludur**. “Elm və təhsil” nəşriyyatında nəfis tərtibatla işıq üzü görmüş bu kitabda ədəbiyyat və incəsənət adamlarının, ictimai-siyasi xadimlərin, folklorşünas alimlərin və sənət dostlarının ustadla bağlı xatirələri, müxtəlif illərdə barəsində mətbuatda yazılmış yazılar, müsahibələri və ona ithaf olunmuş şeirləri yer almışdır. Bu seriyadan olan ilk kitab isə Azərbaycan aşiq ədəbiyyatının zənginləşmə-sində müstəsna xidmətləri olan, çox böyük ustad aşığımız Ələsgərə həsr olunmuşdur.

“Xan Kamandar” kitabında yer alan, bir araya toplanılan xatirə yazıları ustad aşığın həm istedadını, həm də yüksək insani keyfiyyətlərini müxtəlif rəqəmlərdən təqdim edir, onun şəxsiyyəti barədə təsəvvürləri dəqiqləşdirir.

Xalq şairi Zəlimxan Yaqub deyir: “Aşiq Kamandar özündən əvvəllə özündən sonranın arasında ən uzunömürlü körpüdür”. Dəyərli ziyalılarımızdan olan Məhəbbət Qarabağlı isə yazır: “Aşiq Kamandar XX əsr aşiq sənətinin elə bir möcüzəli şəxsiyyəti, elə bir nadir simasıdır ki, sazı və sözü ilə, havacatıyla, ədəb-ərkanı, yerışı-duruşu, oturuşu ilə özündən əvvəlki sənətkarlara bənzəmədi, özündən sonra da hələ uzun illər bənzəri olmayacaq”.

“Bəzən aşıqlara qulaq asanda belə təəssürat yaranır ki, aşiq filan havanı daha gözəl oxuyur, ancaq Kamandarın repertuarında yaxşı-yamanı seçmək mümkün deyildi, hamısı əla idi”. Bu sözlər Oruc Əlizadənin ustad Aşiq Kamandarın xatirəsinə həsr etdiyi məqalədə yer almışdır. Elə bu topludakı məqalələri də, şeirləri də yaxşı-yamana ayırmağın, onları müəlliflərinin nüfuzuna, cəmiyyətdə tutduqları mövqeyə görə seçməyin tərəfdarı deyiləm. Hərə öz bildiyi, bacardığı kimi düşündüyünü qələmə alıb, ürəyindən gələnə, ağılından keçənə kağıza köçürüb. Bunların arasında həcmə az olanı da var, çox olanı da. Ancaq hamılıqla, birmənalı olaraq Aşiq Kamandarı saz sənəti mülkünün xanı kimi qəbul ediblər.

Hümbət Babayev ustad Aşiq Kamandarın doğulub-böyüdüüyü və sənət zirvələrinə çatdığı Kürüstü Kəpənəkçi kəndində dünyaya göz açdığına görə qürur duyduğunu, professor Həsən Mirzə onun təkrarsız məlahətli səsi ilə könülləri məst etdiyini, Xalq şairi Xəlil Rza Ulutürk Aşiq Kamandarın aşıqlığının və ilhamının saz poeziyasının çox dərin qaynaqlarından süzülüb gəldiyini, professor Camal Mustafayev Aşiq Kamandarın Allahın seçilmiş bəndəsi olduğunu qeyd etmişlər. Tibb elmləri doktoru, pro-

fessor Əlişir Musayev onu Azərbaycan aşıq sənətinin azman sənətkarı, zaman-zaman yaşayacaq korifey, Əmirxan Babaşov qədim aşıq sənətinin sərkərdəsi adlandırır. Professor Məhərrəm Qasımlı bugünkü Azərbaycan aşıqlarının tam tən yarısının Kamandarın şagirdləri statusunda olduğunu vurğulayıb. Qalib Sayılovun fikrincə, aşıq sənətinin iftixarlarından olan Ustad Kamandar Borçalı aşıq mühitində bir hadisədir.

Yapon kinorejissoru Akira Kurosavanın müdrik bir sözü var: “Gülün gözəlliyini bir gül yüz güldən yaxşı göstərir”. Bu hikmət İlyas Təhmasib-purun yazmış olduğu “Bir gözəldə min gözəllik” məqaləsində bir daha təsdiqlənir: “Mən Aşıq Kamandarı XX əsrin Dədə Qorqudu sayıram. Kamandarın səsi və musiqisi cəzbedici və ürəkaçandır, bülbülləri susdurur, elə bil ki, sızıldayır, ağlayır, kədərli və qəhərli səsi həqiqətən də mələhətli və şirindir. Digər tərəfdən, həmin səs qaydalı və laylalı, şaqraq, şələlə tək gurultulu, zəngüləli, iftixar hissi yaradan iqtidarlı və müdafiəli bir səsidir. Kamandarın səsi sazın öz səsidir, ney səsidir, çox mülayim, yumşaq, kövrək, həzin... Kamandarın səsinin gözəlliyi bu kəlmələrə sığmır!”

Məhəmmədəli Məşədiyev qələmə aldığı xatirə oçerkində oxucuları Aşıq Kamandarın sənət dünyasına səyahətə dəvət edir: “Aşıq Kamandar böyük coşqunluqla yazıb-yaradan, aşıq sənətini inkişaf etdirərək sağlığında klassikləşən bir ustad olmuşdur”.

Aşıq Ələsgər Tağıyev isə belə bir nəticəyə gəlib ki, Aşıq Kamandarın sazının səsi, kövrək oxumaları sənətdən anlayışı olmayan adamların da ruhunu tərpədir, sənətə yaxınlaşdırırdı.

Riyaziyyat üzrə fəlsəfə doktoru Ələvsət Osmanlı isə bu qənaətdədir ki, Aşıq Kamandarın irsi bu gün Azərbaycan aşıq sənətinə yön verən ən başlıca qaynaqlardan biri, bəlkə də birincisidir. Ələvsət müəllim Aşıq Kamandarın həyatının da sənət yolu kimi daşlı-kəsəkli olduğuna diqqət yetirmişdir: “Sevənləri qədər olmasa da, sevməyənləri, sənətinə paxıllıq edənləri də olub. Amma o, hər şeyə rəğmən, öz ucalığından bircə çınqıl da düşməsinə icazə verməyib, haqqın yerini tapacağına heç vaxt inamını itirməyib”.

Ustad Kamandarın özünə, öz sənətinə, sazına hörmət qoymasını və hamıdan da bunu tələb etməsini onu tanıyanların hamısı təsdiqləyir. Əgər o çalırdisa, ona qulaq asılmalıydı. Hərgah, müşahidə etsəydi ki, ətrafdakılar buna qulaq asmır, demək, sazı çalmağa dəyməzdi. Əvvəla, belə şeyləri götürmürdü, ikincisi də belə hallarla barışmırdı. Bu xüsusiyyəti barədə “Xan Kamandar” kitabında dostlarının xeyli xatirələrinə rast gəlinir. Ancaq ustadın bu yüksək məziyyətinin gözlərimlə şahidi olduğum bir təzahürünü yaxşı xatırlayıram: Əmim oğlu Eldar Məmmədov iqtisad elmləri üzrə namizədlik dissertasiyasını yenicə müdafiə eləmişdi. Bu

əlamətdar hadisəni qeyd etməyə toplaşmışdıq. Səbəbkarın atası, “Dədə Qorqud” haqda sanballı kitabların müəllifi Hüseynqulu Məmmədli başda olmaqla, gözəl bir məclis təşkil olunmuşdu. Həmin məclisə gözəl ziyalılar təşrif buyurmuşdular. Məclisin masabəyi də əmim, respublikanın Əməkdar jurnalisti, Azərbaycan jurnalistikasında müstəsna xidmətləri olmuş, o dövrdə “Sovet kəndi” qəzetində partiya şöbəsinin müdiri işləyən Məmməd Məmmədov idi. Görkəmli filosofumuz Camal Mustafayev də bu məclisdəydi. Aşıq Kamandar sazı götürüb çaldığı vaxt bizim akademikimiz, EA-nın İqtisadiyyat İnstitutunun direktoru Şahbaz Muradovun söhbət elədiyini görüb birbaşa müdaxilə etdi ustad. Aşıq Kamandar sual etdi ki, cənab alim, sənə qulaq asaq, ya saza. Şahbaz müəllim də özünəməxsus, sözün həqiqi mənasında ziyalıya xas olan tərzdə gözəl cavab verdi: “Aşıq, biz gəlmişik sənin sazına-sözünə qulaq asaq”. Bu cavab Aşıq Kamandara çox xoş gəldi. Sonradan Camal müəllimin öz ürək sözlərini deməsinin ardından, Aşıq Kamandar qayıtdı ki, “Şahbaz müəllim, indi olduq qardaş”. Ustad sənətkar məclisdəki o atmosferi, həssas mühiti elə tənzimlədi ki, hər şey öz axarına düşdü. Bu, mənim böyük ustadla yaxından tanışlığımın ilk tarixçəsi idi. Digər bir görüşümüz Qalaaltı sanatoriyasına olmuşdu. Əmim oğlu, hazırda Faxralıda məktəb direktoru işləyən Söhbəddin Məmmədovun yüksək sənətkarlıqla sazda ifa etdiyi “Ruhani” havasını dinləyib bəyəndikdən sonra Aşıq Kamandar dedi: “Söhbəddin, bu yol mənim yolumdu, amma arada bir xal vurdun, xoşuma gəldi”. Söhbəddin cavab verdi: “Ustad, bizim Faxralı kəndində Mehralı adında bir şofer var, çox yaxşı saz çalandı, o xalı da ondan götürmüşəm”. Aşıq Kamandar məmnunluğunu bildirdi: “Söhbəddin, bilirsən, aşıq öz sazını hər adama verməz, amma mən ürəklə verirəm, bu mənim sazımdı, götür, çal”. Belə təklif Söhbəddin üçün çox böyük hörmət əlaməti idi. Yaddaşımda dərin izlər buraxan həmin o görüşlər barədə bu kitabda yer almış “Əlçatmaz zirvə” adlı məqaləmdə də yazmışam. Həmin kiçik məqaləni Müzəffər Şükürün şerindən bir bəndlə tamamlamışam:

*Xan olsaydım, nöqərlərə qıyardım,  
Görüşünə yeddi cöngə soyardım.  
Mümkün olsa, muzeylərə qoyardım,  
O əlləri, barmaqları, Kamandar!*

Aşıq Kamandara ithaf olunmuş şeirlər də “Xan Kamandar” kitabında bir araya gətirilib. Xalq şairi Zəlimxan Yaqubun, Sabir Əliyevin, Hüseynqulu Məmmədlinin, Əli Səngərlinin, Abbas Abdullanın, Aşıq Məhəmməd Sadaxlının, Zəki İslamın, Nazim İrfan Tanrıqulunun, Barat Vü-

salın, Səməd Gürzəliyevin, Məmməd İlqarın, Elxan Məmmədlinin, Səadət Butanın, Kazım Qaçaqanlının, Hacı Hacıyevin, Elbəyi Cəlaloglundun, Kamandar Eyvazlının, Şakir Nadiroğlunun, Eldar Həsənlinin, Aşıq Cahangirin, Kərəm Kürqıraqlının, Rövşən Nəsiboğlunun, Mülkədar Nadirin, Əli Əbdullahinin, Məhbub Xəlilinin və başqalarının şeirləri Aşıq Kamandar şəxsiyyətinin, Aşıq Kamandar sözünün, Aşıq Kamandar səsinin gücünü təqdir edir, tərənnüm edir. Təsirlənirəm ki, həmin şeirlərin arasında cavan ikən dünyasını dəyişmiş qardaşım Fikrətin də qələmə aldığı iki şeir var. Allah cəmi ölənlərə, o cümlədən mənim qardaşıma rəhmət eləsin. Mərhum Fikrət Ustad Kamandara həsr elədiyi şeirlərindən birində yazıb:

*Faxralıda söz sərraflı Nəbim var,  
Tükənməyən, coşub-daşan təbim var.  
Dindirdiyin hər havada həbim var,  
Məlhəmdi dodaqda sözün, Kamandar.*

Demək, hələ iyirmi yaşında olanda qardaşım özünün dərmanını Aşıq Kamandarın çaldığı havalarda axtarırmış. Özü də təkcə havalarda yox, həm də kəlmələrdə. Başqa bir şerində isə Fikrət belə yazıb:

*Ucalır sinəndən Abbasın səsi,  
Sadığın, Şenliyin şirin nəfəsi.  
Bil, Fikrətdi hər kəlmənin xəstəsi,  
Əlində qəlbimin teli dillənir.*

Doğrudur, Aşıq Kamandarın iştirak etdiyi məhrəm məclislərdə az olmuşuq. Amma ümumi, dəvət aldığı ictimai əhəmiyyətli tədbirlərdə onu çox dinləmişik. Hələ Bakı Dövlət Universitetində tələbə olduğum vaxt filarmoniyada konsertlərində olmuşam. “Xan Kamandar”ı oxuduqca o görüklərim, eşitdiklərim bir daha yadıma düşür. Sonralar tale elə gətirdi ki, Aşıq Kamandarın ailə üzvləriylə, qohumlarıyla, xüsusən əzizləri – oğlu Əflatunla, sənət yolunun davamçısı Raminlə yüksək səviyyədə münasibətlərim quruldu və sıcaq təmaslarım, dostluğumuz indi də davam etməkdədir. Bu dostluğumuzun timsalında bir daha belə bir həqiqətin inkarolunmazlığının fərqi varırıq ki, var-dövlət dost deyil, dost var-dövlətdir.

Gözəl dostlarımızdan biri, Azərbaycan Aşıqlar Birliyinin katibi Musa Nəbioğlunun “Xan Kamandar”ın ərsəyə gəlməsində xidməti danılmazdır. Aşıq Kamandarın anadan olmasının 80 illik yubileyinə ərməğan kimi araya-ərsəyə gətirilən “Xan Kamandar” kitabına yazdığı ön sözdə Musa

Nəbioğlu etiraf edir ki, böyük ustad haqqında yazılanların, deyilənlərin heç də hamısı bu topluda yer almayıb. Səbəbini də izah edib: “Birincisi, Aşıq Kamandar haqqında təkcə Azərbaycanda deyil, onun hüduqlarından uzaqlarda da o qədər yazılıb, söylədiyi dastanlar və oxuduğu mahnılar lentə köçürülərək yayılıb ki, bəzən hətta bunların hamısından vaxtında xəbər tutmaq da mümkün olmayıb. İkincisi də, heç şübhəsiz ki, müxtəlif səbəblərdən ya bizim əlimiz çatmayan, ya da yazdığını bizə çatdırma bil-məyən kamandarsevərlər də olmamış deyildir”.

Bu kitabda yer alan yazıları ilə Aşıq Kamandarın ruhunu şad edən müəlliflərdən bu gün həyatda olanlara cansağlığı və saz ömür arzulayıb, dünyasını dəyişənlərə Allahdan rəhmət diləyən **M.Nəbioğlu** yazısı kitaba düşməyənlərə də üzrxahlıqla deyir ki, darılmasınlar: “Nə qədər ki, qədirbilən xalqımız var, nə qədər ki, aşıq sənəti yaşayır, Aşıq Kamandar da yaşayacaq və zaman-zaman Kamandar dastanının yeni-yeni səhifələri yazılacaq. Və onların yazıları da həm növbəti kitablarda yer alacaq, həm də Aşıq Kamandarın ev-muzeyinin ən qiymətli eksponatına çevriləcəkdir”.

“Xan Kamandar”ı həm sənətsünaslıqda, həm ədəbiyyatda atılmış müvəffəq addım, AAB-nin nailiyyəti, mədəniyyət tariximizin parlaq bir səhifəsi sayır və kitabı ərsəyə gətirənləri imza atdıqları bu möhtəşəm uğura görə səmimi qəlbdən təbrik edirəm. Onlar bu kitabla bir daha təsdiq etdilər ki, sənət mülkü Kamandarsız qalmayıb, sənətdə möhtəşəm Kamandar mülkü qalıb.





**Savalan FƏRƏCOV**

## DİRİLİ AŞIQ SURXAY

*Aşıq sənəti çoxəsrlik tariximiz və mədəniyyətimizin tərkib hissəsidir. Keçmişimizi bu günümüzə, bu günümüzü gələcəyə çatdıran sənət incisi, xalqın istək və arzularını özündə ehtiva edən böyük sənətdir. Bu keyfiyyətlərinə görə aşıqlar el arasında “haqq aşığı”, “aşığın səsi haqqın səsidir”, “aşıq el yaraşığıdır” kimi təriflənib. Belə görkəmli sənətkarlarımızdan biri də XX əsrin birinci yarısında yaşayıb yaratmış Aşıq Dirili Surxaydır.*

Dirili Aşıq Surxay 1892-ci ildə Cəbrayıl rayonunun Dirili (indiki Xudayarlı) kəndində anadan olub. Əvvəlcə kənddə molla yanında ibtidai, sonra isə Təbriz şəhərində mədrəsə təhsili alıb. Ərəb, fars dillərini mükəmməl bilib. Cəbrayıl, Zəngilan, Qubadlı və Füzuli rayonlarında aşıqlıq edib, ad-san qazanıb.

Aşıq Surxayın atası Bəyalı açıqfikirli və savadlı bir kişi olub. Oğlunu oxutmaq istəyir. Haqq olaraq, ayı bir onluq qızıl pula Təbriz şəhərindən müəllim dəvət edir. Surxay yeddi il oxuyur. Dini və dünyəvi elmlərin əsaslarını öyrənir. İlk gündən müəlliminin diqqətini çəkir. İti zəkası, dərin dərrakəsi ilə onu heyran edir...

Vaxt gəlib çatır. O, müəllimlik borcunu müvəffəqiyyətlə başa çatdırdığını bildirir. Bəyalı kişi ondan razılıq edir. Haqqını artıqlaması ilə ödəyir. O da, bu ailədən razı qaldığını dilə gətirir. Ayrı-larkən deyir:

– Bəyalı kişi, sizin bu uşaq çox zəkalıdır! Onu oxutmaq istəsən mütləq Təbrizə, bizə gətirərsən.

Sonra da ünvanını Bəyalı kişiyyə verir... Beləliklə, atası Surxayı Təbriz şəhərinə aparır. Həmin müəllim ilə görüşür. Axşam onlarda qalır. Bəzi götür-qoylar edilir. Məsləhət olunur ki, Surxay mədrəsədə təhsilini davam etdirsins. Səhəri birlikdə mədrəsəyə gəlirlər. Müəllim Surxay haqqında mədrəsənin rəhbərinə məlumat verir. Onun maraqlı bir gənc olduğunu bildirir... Yoxlamaq məqsədilə onun qarşısına Qurani-Kərimi qoyurlar. Yasin surəsini oxumasını istəyirlər. Müəllimi deyir:

– Buna ehtiyac yoxdur. O, Qurani-Kərimi əzbər bilir.

Ancaq Surxay “Yasin surəsi”ni böyük şövqlə oxuyur. Yanıqlı və bəlağətli səsindən ortaya sükut çökür... Surxay təhsilini başa vurduqdan sonra Təbrizdə



qalır. Elə həmin mədrəsədə də işə düzəlir. Boş vaxtlarında şəhərin mədəniyyət ocaqları ilə əlaqə qurur. Xüsusilə, el şənliklərinə böyük maraq göstərir. Təbriz aşığı ilə dostluq əlaqələri qurur. Onların məsləhəti ilə bir saz da alır. Çox keçmir ki, saz çalmağı da öyrənir... Şaqqraq, məlahətli və yanıqlı səsi şəhərdə diqqət çəkir. Günlərin bir günü Surxay mütəbər bir məclisə dəvət olunur. Oxumaq üçün ona da söz verilir. O, qarabağlılara məxsus bir ahənglə oxuyur. Sürəkli alqışlarla qarşılanır... Tanınmış bir şəxs onunla maraqlanır... Həmin şəxsin kimliyi Ənvər Çingizoglundun araşdırmalarında aydın olur:



– Surxayın anası Sənəm Fərhad qızı danışardı ki, o, İranda olarkən Təbrizin çox məşhur və hörmətli xanəndəsi Əbülhəsən xan İqballa görüşür. Onunla bir çox musiqi məclislərində yaxından iştirak edir...

Təxminən 1920-1921-ci illər olur. Təbrizdə ictimai-siyasi vəziyyət dəyişir. Surxayın dərs dediyi mədrəsədə də yoxlamalar aparılır. Bir neçə nəfərlə bərabər o da dindirilir... Bəyalı kişi çox keçmir hadisədən xəbər tutur. Vaxt itirmədən yola çıxır. Bir həftəyə gedib Təbrizə çatır. Əvvəl məktəbin rəhbəri, sonra Surxayla görüşür. Məlum olur ki, Surxayın heç bir günahı yoxdur. O, həbs də olunmayıb... Sonra Surxay atasına bildirir ki, bəs təbrizli olmadığım, məhz Qarabağdan olduğum üçün mənə casusluq təklif olundu. Mən də qəbul etmədim. Fikirləşdim ki, “Casusluq hara, müəllimlik hara!...” Bu şərtlə Bəyalı kişi də razılaşmışır. Səhəri müəllimlərlə görüşür və Surxayı da alıb doğma yurda – Dirili kəndinə qayıdır. Surxay geri dönərkən “Telli sazı”nı da özü ilə götürür.

Kəndin ağsaqqalları və qohumlar bir araya gəlirlər. Surxay işsiz qalmasını deyərək bəzi məsləhətlər edirlər. Belə qərara gəlirlər ki, kənddə məktəb açsınlar...

Bir gün Surxay yuxudan çox gec ayılır. Bu hal bir neçə gün təkrar olur. Həmişə deyib-gülən gənc dinib-danışmışır. Çox fikirli görünür. Onun bu halı atasını, qohum-əqrəbanı pərişan edir. Az sonra ürəyini yaxınlarına açır. Bildirir ki, ona yuxuda buta veriblər, Butası Ağdaş elindən Məhbəri adlı bir qızıdır. Onu bu yoldan döndərməyə çalışırlar... Nəhayət, onu butasından küsdürürlər. Surxay o gündən aşılıq etməyə başlayır. Nakam sevgisini də unutmur. Bayatılarında, qoşmalarında onu həmişə yad edir.

Surxayın anası Sənəm Fərhad qızı deyirdi: “Qardaşım Cahangir Cəbrayıl qəza idarəsində çalışırdı. Məmməd bəylə dost idilər. Bir gün məlum oldu ki, Məmməd bəyin yaxın qohumu toy edir. Qardaşım Surxayı da toya apardı. Toyda başqa aşılıqlar da olur. Məclisdə Surxay da oxuyur. Pristav Məmməd bəy onun oxumasından təsirlənir. Yanına çağırır. Soruşur ki, niyə belə qəmli oxudun? Bizi də təsirləndirdin! Kimsən, haralısan? O, oxuya-oxuya deyir:

*Əslim Diridağlıdır,  
Sinəm düyün-dağlıdır.  
İstərəm duram gedəm,  
Əl-ayağım bağılıdır.*

*Surxayam, sirdən desəm,  
Sədəfdən, dürdən desəm.  
Dağılar Diridağ,  
Dərdimi birdən desəm.*

Cahangir onun haqqında məlumat verir. Pristavin Surxaydan xoşu gəlir. Ona mükafat olaraq at bağışlayır. “Bundan sonra bizim toylarda yaxından iştirak edərsən”, – deyir.

Surxay 1930-cu ilə kimi tez-tez “Xudafərin” körpüsündən keçib Təbriz şəhərinə gedib. Təbrizli aşıqlarla İrənin bir çox şəhərlərində toy məclisləri aparıb. Hər dəfə qayıdanda bir at yükü hədiyyə gətirib. Hamısını qohum-əqrəbə və qonum-qonşuya paylayıb... Surxay siyasətdən daim uzaq olub. Ancaq buna baxmayaraq 1937-ci ildə repressiyaya məruz qalıb. Tutularkən bir çox ev əşyaları ilə bərabər əlyazmaları da müsadirə olunub. Ancaq xeyli çək-çevirdən və yoxlamalardan sonra azad olub... Əlyazmalarının aqibəti isə məlum olmayıb. Məhz buna görə də Aşıq Dirili Surxayın günümüzə gəlib çıxan əsərləri azdır. Hələlik iki əsərini – “Aşıq elin atasıdır” və “Apar” şeirlərini tam şəkildə əldə edə bilməmişik. Sənətkar “Aşıq elin atasıdır” şeirində deyir:

*Söylədiyim bu söz-söhbət,  
Aşıqlara çatasıdır.  
Aşıq eldən doğulsa da,  
Öz elinin atasıdır.*

*El şad olsa, aşıq gülər,  
El dərdini aşıq bilər.  
Məhəbbətin eldən dilər,  
El aşığın butasıdır.*

*Surxay deyər el içində,  
Yaşa, yarat öl içində.  
Nə yazılıb əl içində,  
Bu açdığın nə tas idi?*

Nakam sevgisinə qovuşa bilməyən Surxay könlünü ömürlük telli saza bağlayır. Ellərin, obaların toy məclislərinin yarı-yaraşığı olur. Həmişə də nakam sevgisini anır. Onun eşqiylə bayatılar, qoşmalar yazır və xalq məhəbbəti qazanır. Ancaq Dirili Aşıq Surxay bu dünyadan erkən köçür. 1945-ci ildə, 53 yaşında ikən vəfat edir...

**Qalib SAYILOV**  
**filologiya üzrə fəlsəfə doktoru**



## **AZƏRBAYCAN AŞIQ SƏNƏTİNƏ DAİR**

Aşıq sənəti çox qədim tarixi köklərə malik olan xalq yaradıcılığı sahəsidir. Tarixi inkişafı ərzində müxtəlif mərhələlərdən keçmiş aşıq sənəti bir çox mədəni dəyərləri özündə birləşdirmişdir. Bu sənət sahəsini öyrənərkən qarşımıza çıxan ilk suallardan birincisi aşıq sözünün etimologiyası ilə bağlıdır. Aşıq sözü ərəb mənşəli “eşq” sözündən götürülüb mənası “sevən” deməkdir. Yəni Allahu bütün qəlbi ilə sevən insan.

Aşıq sözünün etimologiyası daha qədim Varsaq, Yanşaq, Uzan-Ozan, Aşıq adlarından törəndiyi artıq elmə məlumdur. Aşıq sənətkarı Orta əsrlərdən xalq içində xüsusi hörmət və rəğbətlə qarşılandığı üçün onlar «əhli-həqq», «haqq aşıqı» kimi adlandırılmışdır. Əksər aşıq mühitlərinin yayıldığı ərazilərdə Dədə və ya «haqq aşıqı» adlandırılan sənətkarlar dünyasını dəyişdikdən sonra onların məzarları ziyarətqahlara çevrilmişdir. Aşıqların xalq içərisində böyük etimadı olmasını Gorus məktəb nəzarətçisi P.Vostrikov belə şərh edir: «Əhali aşığın sözünə tam mənası ilə inanır və etiqad bəsləyir. Bu kəndlərdə hətta savadlı ziyalılar aşıq qədər hörmətə malik deyildir. Kəndli alimə o qədər inanmır, nə qədər ki bu sadə xalq şair-müğənnisinə inanır»<sup>25</sup>.

Molla Qasım Şirvani ilə başlayan aşıq sənətinin mənşəyində Azərbaycan xalqının bir sıra milli-mənəvi dəyərləri cəmlənir. Buraya xalq inancları, xalq fəlsəfəsi, xalq şeiri ənənələri, xalq musiqisi ənənələri, xalq adət və mərasimləri, xalq sənəti ənənələri, peşəkar folklor söyləyicisi daxildir.

Aşıq sənətinin mənşəyi haqqında iki əsas konsepsiya var. Birinci konsepsiyaya görə aşıq sənətinin mənşəyində ozan sənəti durur. Bu konsepsiyanın müəllifləri XX əsrin 20-ci illərindən başlayaraq bu fikri əsaslandırmaq üçün müxtəlif tədqiqatlar aparmışlar. Həmin konsepsiyanı müdafiə edən tədqiqatçılar arasında Bəkir Çobanzadənin, Həmid Araslının, Mürsəl Həkimovun, Qara Namazovun adları vardır. İkinci konsepsiyaya görə aşıq sənətinin mənşəyində sufizm dayanır. Bu sənətin formalaşması iki böyük mərhələdən keçir:

- 1) Təsəvvüf mərhələsi;
- 2) Sənət mərhələsi.

---

<sup>25</sup> SMOMPK, vıp, XVII, otd. 11, str.1-39.

Türklərin İslamı qəbul etmələrindən sonra bir çox əski inanclar İslam dəyərləri ilə qovuşaraq bir sıra məzhəb və təriqətlərin yaranmasına səbəb olmuşdur. Azərbaycan aşiq sənəti də sufi ideya və praktika əsasında yaranmışdır.

Aşiq sənətinin mənşəyində dayanan əsas fəlsəfi təlim vəhdəti-vücuddur. Bu fəlsəfə aşiq yaradıcılığının və aşiq şeirinin əsas məzmununu təşkil edir. Orta əsrlərdə formalaşmış təsəvvüf fəlsəfəsi özündə əski inanclarla İslam ehkamlarını ehtiva etdiyindən zəngin bir tərkibə malikdir. Yaradılışının ilkin mərhələlərində həmin dövrdə mövcud olan sənət növlərindən mədəniyyətin və ədəbiyyatın müxtəlif ünsürlərindən təsirlənmiş və bir növ sintez şəklində yeni sənət hadisəsi kimi meydana gəlmişdir.

Aşiq sənətinin inkişafında XV-XVI əsrlər xüsusi mərhələ təşkil edir. Belə ki, həmin dövrdə bir çox Şərqi ölkələrində, o cümlədən, Azərbaycanda bir sıra məzhəb və təriqətlər yaranmışdır ki, bunların ölkənin mədəni həyatında rolu genişlənməyə və daha da artmağa başlamışdır. Bu dövrdə bir çox müsəlman və Şərqi ölkələrində sufi hərəkatlar geniş vüsət almışdır.

Aşiq sənəti əsasən iki mərhələyə bölünür:

1. Haqq aşıqlığı (aşıqlıq) – XIII-XVII əsrlər.
2. Sənətçi aşıqlıq – XVIII-XX əsrlər.

Haqq aşıqlığı mərhələsi də iki mərhələdən ibarətdir:

1. Təkkə mərhələsi – XIII-XVI əsrlər.
2. Saray mərhələsi – XVI-XVII əsrlər.

Aşiq yaradıcılığı özündə xalq ruhunu, xalq təfəkkür və dünyagörüşünü əks etdirir. Məhz bu məziyyətlərinə görə, bu sənət UNESCO tərəfindən qorunur və gələcək nəsillərə olduğu kimi çatdırılmasına səy göstərilir.

Azərbaycan xalqının ən qədim dövrdən başlayaraq milli dəyərlərini özündə əks etdirən bu sənət sahəsi tarixin süzgəcindən keçərək heç bir xarici təsirə məruz qalmadan milli sənət fenomeni kimi bu gün də öz fəaliyyətini davam etdirməkdədir.

Əsas etibarilə demokratik mahiyyət daşıyan aşiq yaradıcılığının məzmunu çox geniş, müxtəlif və rəngarəngdir. Aşiq sənətinə qədim epik dastanlar, xalqın azadlığını, qəhrəmanlığını tərənnüm edən mahnılar, satirik və yumoristik, həm də dostluğu, məhəbbəti vəsf edən mahnılar daxildir. Aşiq sənəti sinkretikdir, yəni aşiq şeir yazır, musiqi bəstələyir, həm də oxuyaraq sazda çalır və rəqs edir. Aşığı çox vaxt balaban və nəfəsli alətlər ansamblı da müşayiət edir. Lakin aşığın əsas musiqi aləti sazdır. Saz Azərbaycan xalqının ən qədim simli musiqi alətidir. Alətin gözəl tembrinə görə sazı şairlər həmişə vəsf etmişlər. Aşiq yaradıcılığının ən geniş yayılmış janrı dastandır, xüsusilə də qəhrəmani-epik dastanlar. Dastanlarda vokal-instrumental hissələr şeirlə danışıq parçalarını əvəz edir.

XVI əsrin xalq qəhrəmanı, feodallara və xarici işğalçılara qarşı çıxmış cəsur, igid Koroğlu haqqında dastan məşhurdur. Bu dastanda **"Koroğlu**

**cəngisi", "Atlı Koroğlu", "Rübai Koroğlu", "Koroğlu Təbilcəngi"** və b. aşığı mahnılarında Koroğlunun qəhrəmanlığı vəsf edilirdi. "Misri" havası da qəhrəmanlıq xüsusiyyəti daşıyaraq aşıqların xüsusilə dəyişməsi vaxtı ifa edilir. Dəyişmədə iki, üç, hətta dörd aşığı iştirak edib, müəyyən mövzuda improvizə edə bilirlər.

Aşığı yaradıcılığının lirik janrında tərifləmələr, "gözəlləmə"lər xüsusilə məşhurdur. Bu "gözəlləmə"lər həm sevimli, gözəl qadına, həm də qəhrəmana, məsələn, igid Koroğluya, onun əfsanəvi Qıratına həsr olunmuşdur. Aşığı havalarının bir qismi qəm, kədər notları ilə zəngin olur. **"Yanıq Kərəmi", "Dilqəmi"** kimi, digər hissəsi isə **"Ovşarı", "Göyçəgülü", "Cəlili"** kimi oynaq havalardır ki, aşığı melodiyasının gözəl nümunələrinə aiddir.

Aşığı yaradıcılığında ən geniş yayılmış şeir vəznini hecadır. Aşığı havalarının çoxunun quruluşu bənd formasındadır. Hər bəndin əvvəlində instrumental giriş olur və hər bənd bir-birindən instrumental solo ilə ayrılır.

Azərbaycan aşığı müəyyən zonalara bölünmüşlər və bir-birindən öz yerli yaradıcılıq xüsusiyyətlərinə görə ayrılırlar. Məsələn, Göyçə, Gəncə, Kəlbəcər, Qazax, Tovuz, Borçalı, Şirvan aşığı öz fərdi sənətkarlıqları ilə seçilir və aşığı sənətinin ənənələrini böyük əzmlə qoruyub saxlayırlar.

Aşığı yaradıcılığı sinkretik sənət kimi özündə bir neçə sənət növünü birləşdirsə də, bu topluda başlıca yer ənənəvi havacatındır. Musiqili təsvir vasitələri və bədii ümumiləşdirmələrlə zəngin olan ənənəvi aşığı havacatı öz dəyişməz estetik dəyəri, cilalanmış dil-üslubu, dərin fəlsəfi mənalıma, əxlaqi yönümü ilə səciyyələndirilir.

Ənənəvi klassik aşığı havaları bayatı, gəraylı, qoşma, təcnis və b. poetik formalara əsaslanır. 80-dən artıq (**"Kərəmi", "Ovşarı", "Kürdü", "Dilqəmi", "Yanıq Kərəmi"**) aşığı havalarının ayrı-ayrı ərazi variantları mövcuddur.

Aşığı havalarında musiqiylə poetik mətnin qarşılıqlı əlaqəsi onların melodik-ritmik, forma xüsusiyyətlərinin yaranmasına önəmli təsir göstərir. Aşığı poeziyasının əsas vəznini heca vəznidir. Havaların quruluşu şeirin forma və heca tərkibi, bölgü xüsusiyyətləri ilə əlaqədə yaranır. **Qurbani (16-cı yüzillik), Abbas Tufarqanlı, Sarı Aşığı (17-ci yüzillik), Xəstə Qasım, Aşığı Valeh, Aşığı Dilqəm (18-ci yüzillik), Aşığı Alı, Aşığı Ələsgər, Aşığı Hüseyn Şəmkirli (19-cu yüzillik)** və b. aşığı sənətinin klassikləri hesab olunurlar. XX əsr aşığı arasında Aşığı Mirzə Bilal, Molla Cümə, Aşığı Hüseyn Bozalqanlı, Aşığı Əsəd, Aşığı Mirzə, Aşığı İslam, Aşığı Şəmsir, Hüseyn Saraçlı, Əmrah Gülməmmədov, Hüseyn Cavan, Aşığı Kamandar, Aşığı Pənah, Aşığı Bəylər, İmran Həsənov, Mikayıl Azaflı, Əkbər Cəfərov və b. fərqlənir. Aşığı sənəti Azərbaycanın Şamaxı, Salyan, Ağsu, Kürdəmir, Qazax, Tovuz rayonlarında, həmçinin tarixi Göyçə və Borçalı mahallarında xüsusilə vüsət tapmışdır.

Folklor mədəniyyətinin digər sahələri kimi aşığı yaradıcılığı da çoxtərəfli sənətdir. Yəni aşığı biz ayrıca şair kimi, musiqi ifaçısı kimi, xanəndə

kimi, rəqqas kimi, mərasim icraçısı kimi araşdırdığımız zaman onun bütöv və vahid bir sənət olduğunu diqqətdə saxlamalıyıq. Bu tərkib hissələri olduğu üçün də aşiq sənəti mövcuddur. Hər bir hissənin ayrılıqda min illərlə yaşı ola bilər. Amma üzvi şəkildə birləşərək vahid bir sənəti – aşiq sənətini yaratdıqdan sonra artıq biz ayrıca götürülmüş hissələrdən yox, tamın, bütövün tərkib hissələrindən danışa bilərik. Bu hissələr bütövləşib bir sənət fenomenini yaratdıqdan sonra 500 il onda, onun tərkibində hissə, orqanizmində üzv kimi yaşamışdır. Bu səbəbdən biz sənətin tamlığını təmin edən hissələri də nəzərdən qaçırmamalıyıq.

Aşiq sənətində balaban musiqi alətindən də istifadə edirlər. Bu alət də ən qədim nəfəsli alətlərdən sayılır. Balaban tütək musiqi aləti ailəsinə aiddir. İlk insanın yaranışı ilə bağlı olan tütək alətinin formalaşmış və daha da təkmilləşmiş növü olan balabanın bir çox adı olmuşdur. Onun ən qədim adı Düdükdür. Bu ad öz kökünü şumerlilərdə olan Titək sözündən götürür. Titək-tütək-düdək-düdük sözü türk mənşəlidir. Etimoloji mənası Ti-tü səs, tək isə yeganə, tək mənələrindədir. Mənası təksəs, təksəsli deməkdir. Sonrakı tarixi dövrlərdə bu ad dəyişilərək balaban-balaman-mey kimi də adlandırılmışdır. Müasir dövrdə onun adı Balabandır. Bu söz də türk mənşəlidir. Bala-kiçik mənasındadır. Ban isə qışqırıq-səs mənasını bildirir. Kiçik səslə ad alətin səslənmə imkanlarından doğmuşdur.

Balaban-dəmkeş ifadəsində dəmkəş dəm saxlayan mənasındadır. Yəni dəmkəş həm sazı, həm də sazın ifasını təkrar edən balabana mayə-tonika səsinin arası kəsilmədən dəm verməsindən meydana çıxmışdır. Mənası dəm saxlayandır.

Nağara zərb alətidir. Bu alət bütün alətlərdən qədimdir. Tarixi b.e.ö. 150-200 min ilə gedib çıxan qədim Mu qitəsinin Nağara şəhərinin adından götürülmüşdür. Fərq bu sözün ifadəsindədir. Musiqi aləti kimi sözün quruluşunda «a» saitləri bərabər vurğularla ifadə olunur. Şəhər adında isə bu sözün quruluşunda «ğ»-dan sonra gələn «a» saiti uzun heca kimi oxunur. Nağ-naq-nar kökündən olub od mənasındadır. Mənası odlu, güclü, möhtəşəm səs deməkdir.

Azərbaycan aşiq musiqisi öz qədim ənənəsi ilə milyonlarla türk və digər xalqların mənəvi dünyasını zəngin aşiq musiqi havaları repertuarı ilə zənginləşdirmişdir. Onun füsunkar musiqi dili, melo-poetikasi, milli ruhu tarixən neçə-neçə nəslin yetişməsində, onların etik və estetik görüşlərinin formalaşmasında xüsusi rol oynamışdır. Aşiq sənəti üçün xas olan ədəb-ərkan, milli ruh, hikmət, şeir yaradıcılığının bədii zənginliyi, semantikasi klassik irsin formalaşmasını təmin etmişdir. Azərbaycan aşiq yaradıcılığının ortaya çıxarmış olduğu dastanlar, 75-dən çox olan klassik aşiq havaları, müasir aşiq repertuarına daxil olan yüzlərlə hava və havacatlar Qafqaz, Şimali Qafqaz xalqlarının, İranın, Türkiyənin, Orta Asiya və s. xalqların milli mədəniyyətinə sirayət etmişdir.

Azərbaycan aşıq repertuarının ən zəngin nümunələrindən seçilmiş və aşıqsevərlərə təqdim edilən dastanlar, vokal-instrumental və instrumental aşıq havaları Azərbaycan aşıq musiqisi haqda ümumi təsəvvür yarada biləcəyini əldə əsas tutaraq onlardan bəzilərini nümunə olaraq veririk. Aşıq musiqi repertuarına keçməzdən əvvəl bu zəngin irsin ayrı-ayrı janrları haqda qısa tarixi məlumatlara diqqət yetirək:

Vokal-instrumental aşıq havaları klassik irsimizdən bizə əriməyən qalmış nümunələrdir. Aşıq yaradıcılığında bu havaların ən qədim nümunələr olması haqda kifayət qədər elmi məxəzlər vardır. Tarixi XV əsrdən başlayan bu havaların əksəriyyəti klassik havalar sayılır. Klassik aşıq havaları xarakterik xüsusiyyətlərinə və melo-semantikasına görə aşağıdakı növlərə ayrılır:

1. Lirik havacatlar
2. Qəhrəmanlıq havacatları
3. Gözəlləmələr
4. Deyişmələr: bağlamalar, hərbə-zorbalar və s.
5. Şikəstələr

Aşıq yaradıcılığı şifahi xalq ədəbiyyatının şeir şəkillərinin zənginləşməsinə böyük təsir göstərmiş və rəngarəng şeir şəkillərinin meydana çıxmasına zəmin yaratmışdır. Aşıq havaları üzərində oxunan şeir şəkillərində sözlərin heca quruluşunun ardıcılılaşmasının musiqinin ahənginə uyğun formada nizamlanması, musiqi ilə şeirin vəhdətini tam mənada təmin etdiyi üçün aşıq şeirində melo-poetika öz ahənginə görə o tip başqa şeirlərdən fərqlənir. Vokal-instrumental aşıq havalarında ifaçı sənətkar müxtəlif vokal ifa üsullarından; səsoynatması texnikasından, zəngulədən, milli dialektdən irəli gələn ifadə vasitələrindən istifadə edir. Bu cür ifa metodu milli vokal ifa formasını milli çalarlarla zənginləşdirir və onun unikallığını, təkrarolunmaz xüsusiyyətlərini təmin edir.

Azərbaycanda 12-dən çox aşıq mühitlərinin olması çox zəngin milli vokal-instrumental ənənəsinin olmasını ortaya çıxarmış olur.

Bədii və texniki ifa xüsusiyyətlərinə görə bu janrın ifaçıları ustad sənətkarlardır.

Instrumental aşıq havaları saz alətinin texniki və bədii ifa xüsusiyyətlərinin inkişaf perspektivlərini müəyyənləşdirmişdir. Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin inkişafı saz alətinin səs diapazonunun, texniki və bədii ifa mədəniyyətinin inkişafına da öz müsbət təsirini göstərmişdir. Müxtəlif dövrlərdə ifa olunan bu havaların bədii-texniki ifa xüsusiyyətlərinin fərqli cəhətlərini ifaçıların təqdim etdiyi ifalardan görmək olar. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatının ən mühüm qollarından biri dastanlardır. Ümumi sayı Şimali Azərbaycanda 150-dən, Cənubi Azərbaycan aşıq mühitlərində isə 250-dən çox olan bu zəngin janrın qədim tarixi vardır. Qədimdən müasir dövrümüzə qədər azərbaycanlı-türklərinin yaşadığı ərazilər geniş, əhatəli olduğu kimi, onun ayrı-ayrı tarixi kəsimlərdə yaratmış olduğu dastanlar da geniş mövzu-

ya, rəngarəng janr xüsusiyyətlərinə malik olmuşdur. Qədim Şumerdən, Elamdan, Midiyadan, Hunlardan tutmuş Türkiyəyə, İrana, Tiflisə, qədim İrəvana, Herata, Kabilə (Kabul), Kəşmirə və böyük Uyqurustana kimi gedib çıxan dastanlarımızın mövzu arealı xalq dastanlarımızın qəhrəmanlarının yaşadığı və ya hadisələrlə bağlı səfər etdikləri, eyni zamanda soydaşlarımızın məskun olduğu məmləkətlər, dost, qardaş ölkələr haqqında geniş, ətraflı məlumatlar verir. Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında və folklorşünaslığında xalq dastanları tam şəkildə hələ də toplanmamışdır. Dastanların el arasında hiş olunub qorunduğu əsas mədəni mərkəzlər arasında; Qərbi Azərbaycanın İrəvan, Göyçə, Dərələyəz, Ağbaba, Naxçıvan, Tiflis, Borçalı və Şirvan mühitləri, Gədəbəy, Kəlbəcər, Gəncə, Qazax, Tovuz, Təbriz, Savə, Həmədan, Zəncan, Urmiyə, Mərənd, Xoy, Sulduz, Qars, Ərzurum və bir çox şəhər və ya aşiq mühitlərinin yerləşdiyi coğrafi əraziləri göstərə bilərik.

Göyçə, Borçalı, Gəncəbasar, Gədəbəy və Kəlbəcər aşıqlarının iris bu gün dünya mədəniyyətinin zənginləşməsinə xidmət edir. Aşiq Əsədin, Aşiq İslamın, Aşiq Kamandarın, Aşiq Hüseyn Saraçlının, Aşiq Əhməd Sadaxlının, Aşiq İmranın, Aşiq Əkbərin, Aşiq Mahmudun, Aşiq İsfəndiyarın, Mikayıl Azaflının, Aşiq Maisin, Aşiq Fətullanın, Aşiq Nəcəfin, Aşiq İsgəndərin və b. ifalarındakı havacatlar aşiq ifaçılığının şedevrlərindəndir. “Ruhani”, “Divani”, “Naxçıvani”, “Çuxuroba”, “Bəhməni”, “Saritel”, “Müxəmməs”, “Təcnis”, “Koroğlu” və s. havalar Azərbaycanın söz və saz sənətinin inkişafının bariz nümunəsidir.

Müasir Şirvan aşığına bu baxış prizmasından baxdıqda məlum olur ki, onun zəruri atributlarından birini təşkil edən musiqi kifayət qədər zəngindir və onun araşdırılması da ayrı-ayrı tədqiqatlar tələb edir. Bununla belə, yəni sifət musiqişünaslıq tədqiqatını həmin sahə mütəxəssislərinin diqqətinə çatdırmaqla da gələcəkdə bu sahənin daha dəqiq araşdırılması üçün zəmin yaratmaq olar. Musiqi tədqiqatı tək-cə not məsələlərindən ibarət deyil, buraya musiqi sənətkarlığı haqqında məlumatlar da daxildir. Həm də o zaman ki, bir çox sənətkarların musiqi ifaları qorunmamışdır.

Şirvan aşığı üçün musiqinin iki aspekti var:

- 1) Aşiq musiqisi, saz havaları və ifaçılıq sənəti;
- 2) Aşiq ansambl musiqisi (balaban, nağara, zurna, qoşa nağara, dəf və s.) və ifaçılıq sənəti.

Bunlardan birincisi xalis aşiq musiqisidir ki, sazla ifa olunur. İkincisində sazdan başqa digər alətlər də iştirak edir. Digər alətləri biz buradan ayırısaq, o zaman Şirvan aşiq musiqisindən danışmaq çətinləşəcək. Çünki sənətin mühitə məxsus lokal xarakterli xüsusiyyəti həm də onun əsas səciyyəvi cəhətini təşkil etməkdədir.

Şirvan aşiq ifaçılığında instrumentallıq sonradan və ya kənardan gəlmə bir hadisə deyildir. Birbaşa aşığın içində olduğu mühitin gerçəkliyidir. Ona görə də aşiq musiqisinin gerçək təbiətini onun kökündə və mənşəyində



araşdırsaq və izah etsək, daha doğru olacaqdır. Bəllidir ki, aşığın təşəkkül tapdığı sufi ocaqlarda keçirilən ayinlər müxtəlif musiqi alətlərinin ifası ilə müşayiət olunmuşdur. Burada neyin, balabanın, dəfin xüsusi yeri olmuşdur. İndi müasir Şirvan aşıqlarının ifa zamanı etdikləri rəqs də sufi rəqs qalıdır. Bu rəqs standart, ölçülü-biçili hərəkət ritmlərindən ibarətdir. Rəqs mükəmməlliyi ilə yanaşı onun aşıq üçün nə qədər zəruri olması faktı da var. Şirvanda aşıq olacaq şəxs, məsələn, şagird saz çalmağı öyrəndiyi kimi, aşıq rəqsini öyrənməyə məcburdur. Bunun sufi mərhələdən yadigar qaldığı bütün ünsürləri ilə görünməkdədir.

Şirvanda musiqi mədəniyyəti həm qədimdir, həm də zəngindir. Aşıq musiqisinin polifoniyası da bu zənginlik və rəngarəngliyin bir təzahürüdür.

Azərbaycanın qədim musiqi və söz sənətinin yaşayıb inkişaf etdiyi və həm də inkişafa təkan və istiqamət verən zəngin mədəni mühitləridən biri kimi Şirvan sənət məktəbinin yetirdiyi onlarla ustad sənətkar milli mədəniyyət tariximizin fərəh və iftixar hissi ilə xatırlanacaq parlaq səhifələrini təşkil edir. Bu sənətkarlar Şirvanın el şənliklərində, toy-düyünlərində çalılıb-oxumuş və el arasında şöhrət qazanmışlar.

Şirvan aşıq məktəbini digər məktəblərdən fərqləndirən cəhətlərdən biri Şirvan aşıqlarının muğam sənətini mənimsəmələri və gözəl ifa etmələrindədir. Şirvanda sənətin ustad-şagird tandemi də müxtəlifdir. Aşıqlıq iddiasında olan adam ustad aşığın yanında şagird durmalı idi, bu, həmçinin həmin şəxsin aşığın xanəndəsi vəzifəsini də yerinə yetirməsi idi. Məclisdə xanəndə muğam oxuyar, həm də aşığa ayaq verərdi. XX əsr Şirvan aşıqlarından aşıq Şakir Mürsəlin, Abbas Söhbətov Mirzə Bilalın, Məmmədəğa Abbas Söhbətovun, Şamil Mirzə Bilalın, Yanvar Aşıq Şamilin, Mahmud Aşıq Şərbətin xanəndəsi olmuşdur.

Şirvan sənət məktəbinin digər xüsusiyyəti el şənliklərində ansamblla oxumalarıdır. Ansamblın formalaşması mədəniyyətlərin inkişafından və inteqrasiyasından irəli gəlmişdir. Tək sazla məclisi idarə etmək həddindən ziyadə çətin və dinləyici auditoriyası üçün cansıxıcı və yorucu ola bilər.

Musiqiçi heyətinin olmadığı əyalət və uzaq yerlərdə hər hansı bir məclisi yola vermək üçün tək sazla da keçinmək olar. Musiqişünaslar bir amili əsas götürürlər ki, bu da ritmdir. Aşıq sazda çalır, əgər onu balabanda müşayiət edirlərsə mütləq ritmin ahəngdarlığı üçün nağara lazımdır. Və beləliklə də ansambl formalaşmağa başladı, daha sivil, daha mütəşəkkil məclislər həyata keçirildi. Əlbəttə, bu sadəcə mümkün izahlardan yalnız biridir.

Bu məsələ ilə bağlı Azərbaycanın qabaqcıl maarif xadimi A.Qəmbərov haqlı olaraq qeyd edir: «Deyin görüm, toyu bircə saz aşığı ilə idarə etmək olarmı? Axı, toya gələnlər həm də oynamaq, şənlənmək istəyirlər. Gəlini gətirmək özü də xüsusi məharət tələb edir və burada zurna-qavalsız keçinmək olmaz. Bundan əlavə, toyda rəqs edənlər nə etsin? Axı, aşıq əsasən toy

aparır. Toy isə filarmoniyada və ya hər hansı bir xüsusi şənlik məclisində verilən aşıq konsertindən əsaslı surətdə fərqlənir».

Mədəniyyətin Şirvan tipi tarixi-mədəni dəyərlərin son dərəcə mürəkkəb ritm harmoniyası nümayiş etdirir. Azərbaycan mədəniyyətinin invariant modeli Şirvanda zəngin kodlaşma cərgələrinə malikdir. Poeziya ilahi söz hadisəsi olaraq Şirvanda heca və əruz kodlarının da arasında əlaqə, yaxınlıq duyulmaqdadır. Eləcə də mu-ğam və aşıq musiqisi Azərbaycanın bütün bölgələrindən fərqli olaraq, Şirvanda birkanallı yox, çoxkanallı ifadələnmə kodlarına məxsusdur. Tarixin bu gündə, bugünün isə tarixdə ehtiva olunması Şirvan üçün mədəni mövcudluğun univer-sumları səviyyəsindədir. Bu mədəniyyətin içində böyüyüb, onun nümayəndəsi olmamaq sadəcə mümkün deyil. Şirvan mədəniyyətinin yaradıcıları da, qəbulediciləri də Azərbaycan mədəniyyətinin bu nadir tipinin daşıyıcılarıdır. Şirvan sənət məktəbinin bəhrələndiyi qaynaq, çeşmə bu sənəti ümumazərbaycan səviyyəsində maneəsiz sevilən hadisəyə çevirib. Məsələn, sazın Göyçə kodu, yaxud muğamın Qarabağ kodu unikal hadisələdirsə, Şirvan mədəniyyət unikalığı təkkodlu Göyçədən, yaxud təkkodlu Qarabağdan fərqli olaraq universallığı, Azərbaycan mədəniyyətinin kod bütövlüyünü daşımaq gücündə olması ilə səciyyələnir.

Şirvanda saz ifaçılığı ansamblın içində əriyib getsə də, Şirvana məxsus saz havalarını yüksək səviyyədə ifa edə bilməyən aşıq məclisə getməyib. Mühitin ustad sənətkarları aşıq havalarını da kamil bir şəkildə ifa ediblər. Belə zəngin ifaçılıq polifoniyası içində Şakir, Məmmədağa, Bəylər, Abbas, Mahmud, Ağamurad, İslam, Əli, Əhməd və s. sənətkarların səsi və avazı vardır. Onu da qeyd etməliyik ki, Şirvan mühitində ifa mükəmməliyi ilə yanaşı səs imkanlarına da xüsusi diqqət edilir. Yəni xüsusi məlahətli səsi olmayan adamın sənətə gəlməsi də doğru sayılmamışdır.

Şirvan aşıqlarının ifa nümunələri özünün ecazkarlığı və orijinallığı ilə seçilir. Burada oxunan «Kərəmi», «Şirvan şikəstəsi», «Sarıtorpaq şikəstəsi», «Zarncı şikəstə», «Qocaman şikəstə» kimi şikəstələr, «İbrahimi», «Eyvaz», «Şirvan peşrosu» kimi peşrovlar ifa fərqliliyi ilə daha çox diqqəti cəlb edir. Şirvan məktəbinin istedadlı nümayəndələri təkcə ifaçılıq və şer yaradıcılığı ilə deyil, özünəməxsus təhkiyə stili və musiqi yaradıcılığı ilə də diqqəti çəkir. Aşıq İbrahimin «İbrahimi peşrosu», Mirzə Bilalın «Şikəstəsi», Mirzə Məmməd-hüseynin «Mirzə Hüseyn» segahı, Əli Kərimovun «Heyvagülüsü», «Əlicadi» və s. Bu siyahını xeyli dərəcədə genişləndirmək olar. Adı çəkilən sənət əsərləri Azərbaycan musiqi sənətinin şah əsərlərindən sayılır.

Şirvan musiqi ilə zəngin bir məkandır və bu da aşıq sənətinə öz təsirlərini göstərmişdir. Aşıqlar da klassik saz havalarını ifa etməklə kifayətlənməmiş, öz bəstələri ilə bu musiqi mədəniyyətini daha da zənginləşdirmişlər.

«Şirvan aşıqlarının bəstələdikləri, yaratdıqları saz havalarının sayı iyirmidən artıqdır. «Peşrov», «Şəşəngi», «Şirvan şikəstəsi», «Əlicadi», «Sarıtorpaq şikəstə», «Qocaman şikəstə», «Qara qafiyə», «Güllü qafiyə», «Qobustanı», «Cığdançıxmaz», «Ordubadi», «Gəraylı» və s. aşıq havaları əsrlərlə Şirvan məclislərinin bəzəyi olmuşdur»

«Şirvan mühitində aşıq tərzii ilə xanəndə tərzinin qovuşduğu olan «Peşrov» havaları (ona yaxın belə hava var), «Şikəstələr» (doqquz şikəstə havası mövcuddur), «Şəşəngi»lər (sayı üçdür) müşahidə edilir ki, həmin havalar sırf bölgə səciyyəlidir... Bununla belə, Şirvan aşıqlarının musiqi repertuarında yerli havalarla yanaşı bütövlükdə Azərbaycan aşıq sənətinə məxsus olan klassik saz havaları («Müxəmməs», «Dübeyti», «Kərəmi», «Koroğlu» havaları və s.) da mühüm yer tutur». Məsələn, Şirvanın ustad sənətkarı Aşiq Şərbətın repertuarında aşağıdakı saz havalarının adları qeydə alınmışdır: 1) Şirvan şikəstəsi; 2) Zarıncı şikəstə; 3) Qocaman şikəstə; 4) Bayat şikəstə; 5) Cığdan çıxma şikəstə; 6) Qədim şikəstə; 7) Kəsmə şikəstə; 8) Köpək şikəstə; 9) Ordubadi; 10) Qəhrəmanı; 11) Gözəlləm; 12) Müxəmməs; 13) Osmanlı qaydası; 14) Dübeyti; 15) Kərəmi; 16) Cəlali; 17) Qara qafiyə; 18) Güllü qafiyə; 19) Qobustani; 20) Ruhani; 21) Misri; 22) Şirvan gəraylısı; 23) Şəşəngi; 24) Eyvaz peşrovu; 25) İbrahimi peşrovu; 26) Aşiq Bayatı; 27) Çoban Bayatı; 28) Avar koxa və s.

Şirvan aşıqlarının musiqi sənətkarlığı olduqca zəngindir. Buraya saz havaları, oyun havaları ilə yanaşı aşıq mahnıları da daxildir. Şirvan aşıqlarının mahnıları böyük populyarlıq qazanmış və aşıq iştirak etmədiyi məclislərdə də repertuarın aktiv hissəsinə daxil olmuşdur. Ustad Aşiq Əhmədin bir zamanlar öz səsi, öz boğazı, öz üslubunda oxuduğu gözəlləmələr bir zamanda el məclislərində bənzərsizliyi ilə seçilib-sevilmiş, bəyənilmiş, ruhları oxşamış, ürəklərə yol tapmış və əbədiləşmişdir. Aşiq Teyfur, Aşiq Məmmədəğa, Aşiq Şərbət, Aşiq Yanvar, Rəhilə Həsənova, Eynulla Cəbrayilov, Səbir Mirzəyev, Şahnaz Haşımova, Aşiq Ağamurad, Solmaz Kosaye-va, Aşiq Fərhad, Aşiq Əhliman, Aşiq Rza və başqa bir çox məşhur aşıq və müğənnilər Aşiq Əhmədin sözlərini repertuarlarının aktiv hissəsinə daxil etmiş, el şənliklərində, konsert salonlarında, efirdə və ekranda yüksək peşəkarlıqla ifa etmişlər. Aşığın geniş dinləyici auditoriyasının rəğbətini qazanmış çoxsaylı mahnıları bu gün də yüksək səviyyədə sevilməkdədir. Aşiq Şakirin yaradıcılığı mənsub olduğu məktəbin ən mükəmməl ənənələrini özündə birləşdirməklə yanaşı bu məktəb geniş yayılmış «muğam» sənətindən də təsirlənmişdir. Bu mənada aşığın yaradıcılığı el şənliklərinin icra olunmasına yönəlmiş, yerli dinləyici tələbatına uyğun olaraq xalq sənətinin daha çox populist olan janrları üzrə müəyyənlanmışdır. Şirvanda aşıqlığın da, muğam sənətinin də dərin tarixi kökləri vardır. Xüsusilə bölgədə ilkin orta əsrlərdən geniş yayılmış təsəvvüf fikri sözügedən sənətlərin formalaşmasında mühüm rol oynamışdır.

## TƏBRİK EDİRİK!



*50 ildən artıq bir zaman kəsiyində söz yolunda tər töküüb, saç ağardan, şeirləri dildən-dilə, eldən-elə gəzərək poeziyasevərlərin rəğbətini qazanmış tanınmış şair Sərraf Şiruyənin bu il 70 yaş tamam oldu.*

*Dağlı-aranlı ömür sürüb, ürəyi Göyçə, Qarabağ həsrətiyənən çırpınan sevimli şairimizi 70 illik yubileyi münasibəti ilə təbrik edir, uzun ömür, yaradıcılıq uğurları diləyirik.*

Sərraf ŞİRUYƏ

## GÖYÇƏ HƏSRƏTİ

Gecəli-gündüzlü ahım-amanım,  
Gözümün yaşadı Göyçə həsrəti.  
Fələyin əliylə başıma düşən  
Qəzanın daşdı Göyçə həsrəti.

Demək biganəyəm onu unutsam,  
Övladlıq borcunu üstümdən atsam.  
Hansı bir tərəfə üzümü tutsam,  
Mənlə yanaşdı Göyçə həsrəti.

Könül gözətçisi öz həmdəminin,  
Qəlbim qulu olub qüssə, qəminin.  
Əbədi yadlıqla vüsal dəminin  
Qanlı savaşıdı Göyçə həsrəti.

Üzər gözlərimdə dərd adlı gəmin,  
Dumana bürünər dağı sinəmin.  
Ta susana qədər bu ürəyimin  
Yaxın sirdaşıdı Göyçə həsrəti.

Hər an vücudumu dırmığa çəkən,  
Gah qılınca çəkən, gah oxa çəkən.  
Sərraf Şiruyəni çarmıxa çəkən,  
Şahın fərraşıdı Göyçə həsrəti.

**OLAR**

Barmağa taxılar qızıl, gümüşlər,  
Qiyətli ləl, gövhər gizlində olar.  
Mis qalayxanada, yaqut, cəvahir  
Mücrüdə, sandıqda, sərnicdə olar.

Dərin çaylar sakit axar, ləl gedər,  
Nər dəvələr ağır-ağır yol gedər.  
Paxılın qəlbindən qeyli-qal gedər,  
Pak ürək, pak könül sevincdə olar.

İçi boş nağara uca səsdədi,  
Könüllər oxşayan kaman pəsdədi,  
Süpürgə həmişə ayaq üstədi:  
Ya qapı dalında, ya küncdə olar.

**ALLAH, GÜNAHIMI  
GÖZƏLLƏRƏ YAZ**

Kafir eylədilər gözəllər məni,  
Allah, günahımı gözəllərə yaz!  
Unutdum önündə Tanrı deyəni,  
Əndamı yanmışlar eylədikcə naz,  
Allah, günahımı gözəllərə yaz!

Bu getdi, o gəldi bir göz süzdürdü,  
Ruhu candan aldı, qəlbi üzdürdü.  
Məni Məcnun etdi, çöllər gəzdirdi,  
Aləmi bürüdü qəmli bir avaz,  
Allah, günahımı gözəllərə yaz!

Şirin dillər arxasınca sürüdü,  
Eşq atəşi var canımı bürüdü.  
Heç bilmədim Tanrı, bu nə sirr idi,  
Məst oldum, baxışlar etdikcə pərvaz,  
Allah, günahımı gözəllərə yaz!

Gözəllər şeytandan betərmiş demə,  
Gözəllər qəzaymış, xətərmiş demə,  
İnsan bu qəzada itərmiş demə,  
Təzəcə özümə gəlmişəm bir az,  
Allah, günahımı gözəllərə yaz!

**NƏ DURMUSAN,  
MƏRD BAŞINA DÖNDÜYÜM**

Çəkəmmirəm bu qüssəni, bu qəmi,  
Uzaq dolan, dərd başına döndüyüm.  
El-obasız dağlar-daşlar yas tutur,  
Ağlar qalıb yurd başına döndüyüm.  
Nə durmusan, mərd başına döndüyüm.

Şuşa, Laçın tora düşmüş bir ovdu,  
Bacım əsir, qardaşlarım girovdu,  
Doğmaları ocağından kim qovdu?  
Ağlar qalıb yurd başına döndüyüm,  
Nə durmusan, mərd başına döndüyüm.

Dizin qatla, sapandını bərk bula,  
Diş qıcaır üstümüzə hər tula!  
Korşalmasın, qılıncını sərt sula!  
Vur zərbəni sərt, başına döndüyüm,  
Nə durmusan, mərd başına döndüyüm.

Yollar qalıb ağlar, bizi gözləyir,  
Talan olmuş bağlar bizi gözləyir,  
Uca-uca dağlar bizi gözləyir,  
Yetər özgə şərt, başına döndüyüm,  
Nə durmusan, mərd başına döndüyüm.

**BOYANA**

Bahar gələ, dağlarda qar əriyə,  
Çəmən, çiçək nur selinə boyana.  
Dan sökülüb, günəş yarıb zülməti,  
Belə vaxtı yatarammı boy, ana!

Süsən, sünbül baş qaldıra dərədə,  
Nişanlı qız incə-incə dərə də.  
Deyə sevdininə: sən də dər, ədə,  
Görmürsənmi ətir saçır boyana.

Xəstə canım yataqdan baş qaldıra,  
Əlin aç, Tanrıya baş qaldıra.  
Bəxt ulduzum eşidə baş qaldıra,  
Şiruyə yağıya verə boy, ana.

**OZAN DÜNYASINDAN SORAQLAR****AŞIQ ŞAKİR – 90**

2012-ci il oktyabrın 27-də Kürdəmir rayon Mədəniyyət evində XX əsrdə Azərbaycan aşiq sənətinin görkəmli nümayəndələrindən biri olmuş ustad aşiq Şakir Hacıyevin anadan olmasının 90 illik yubileyi qeyd olunmuşdur. Azərbaycan Aşıqlar Birliyinin və Kürdəmir rayon İcra Hakimiyyətinin birgə təşkiatçılığı ilə keçirilən tədbirdə rayon ictimaiyyətinin nümayəndələri ilə yanaşı Bakıdan gəlmiş folklorşünas alimlər, qonşu rayonlardan dəvət olunmuş qonaqlar və ustad aşığın sənət yoldaşları və yetirmələri də iştirak edirdi.



Tədbirin aparıcısı, N.Gəncəvi adına Ədəbiyyat Muzeyinin Aran şöbəsinin rəhbəri **Yaqut Bahadurqızı** dəvət olunan qonaqları təqdim etdikdən sonra sözü Kürdəmir rayon Mədəniyyət və Turizm şöbəsinin müdiri **Vaqif Ahiyevə** verdi. Sonra tanınmış folklorşünas alimlər – filologiya elmləri doktorları **Məhərrəm Qasımlı** və **Seyfəddin Qəniyev**, filologiya elmləri namizədləri **Elxan Məmmədli** və **Ağaverdi Xəlilov**, şair **Kərəm Kürqıraqlı** və Azərbaycan Aşıqlar Birliyinin katibi, “Ozan dünyası” jurnalının baş redaktoru **Musa Nəbioğlu** çıxış edərək Aşiq Şakirin həyat və yaradıcılığından söhbət açdılar, ustadla bağlı unudulmaz xatirələri dilə gətirdilər.

Ustadın sənət dostları və yetirmələri olan aşıqlardan **Yanvar Bədəlov**, **Əhliman Rəhimov**, **Ağamurad İsrailov**, **Məhəmməd Şirvanlı**, **Əvəzcan Xankişiyev** və başqalarının çıxışları da tədbir iştirakçıları tərəfindən maraqla qarşılandı.

Tədbirdə həmçinin Aşiq Şakirin xatirəsinin əbədiləşdirilməsi, Kürdəmir rayonunda onun büstünün qoyulmasının vacibliyi kimi fikirlər də səsləndirildi.

Sonda yubilyarın oğlu **Ağaməhəmməd Hacıyev** çıxış edərək atasının xatirəsini yad etdiklərinə görə tədbirin təşkilatçılarna minnətdarlığını bildirdi.

## ŞAMAXIDA AŞIQ MİRZƏ BİLALIN 140 İLLİK YUBİLEYİ QEYD OLUNDU

2012-ci il noyabrın 1-də Şamaxı şəhərində Mədəniyyət və Turizim Nazirliyinin, Azərbaycan Aşıqlar Birliyinin və Şamaxı Rayon İcra Hakimiyyətinin birgə təşkilatçılığı ilə görkəmli saz və söz ustası Aşiq Mirzə Bilalın anadan olmasının 140 illiyinə həsr edilmiş təntənəli mərasim keçirildi.

Tədbirdə Şamaxı rayon ictimaiyyətinin nümayəndələri ilə yanaşı Mədəniyyət və Turizim Nazirliyinin Mədəniyyət siyasəti şöbəsinin müdiri **Fikrət Babayev**, həmin şöbənin aparıcı məsləhətçisi **Rəşad Əliyev**, Bakıdan gəlmiş folklorşünaslar, mədəniyyət və incəsənət işçiləri də iştirak edirdilər.

Professor **Məhərrəm Qasımlının** aparıcılığı ilə keçən tədbirdə çıxış edənlərdən filologiya elmləri doktorları **Qəzənfər Paşayev** və **Seyfəddin Qəniyev**, Azərbaycan Aşıqlar Birliyinin katibi, "Ozan dünyası" jurnalının baş redaktoru **Musa Nəbioğlu**, Şamaxı rayon İcra Hakimiyyəti Başçısının müavininin **Əsrəf Şükürov**, folklorşünas alim **Qalib Sailov** və Bakıda öz evində aşiq muzeyi yaratmış **Hüseyn Hacı Qulu oğlu** Aşiq Mirzə Bilalın həyat və yaradıcılığından danışdılar.

Aşiq Mirzə Bilalın sözləri yubiley tədbirində çıxış edən Xalq artisti Mələkxanım Əyyubova, Əvəzخان Xankişiyev, aşıqlardan Ağamurad Şirvanlı, Əli Tapdıqoğlu, Yanvar Bədəlov, Abbas Musaxanlı, Vüqar Mahmudov, Məhəmməd Şirvanlı, Elman İsmayılı və İslam Rzaoglunun ifalarında bir daha könülləri oxşadı. Gənclərdən ibarət "Misri" aşıqlar qrupunun çıxışı da rəğbətlə qarşılandı.

Sonda Aşiq Bilalın oğlu, 90 yaşlı **Şəfi Mikayılov** mədəniyyətimizin və incəsənətimizin inkişafına, mədəniyyət xadimlərinə göstərilən diqqət və qayğıya, o cümlədən atasının xatirəsinin əziz tutulduğuna görə dövlətimizin başçısı **İlham Əliyevə**, Azərbaycanın birinci xanımı, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, UNESCO-nun və İSESCO-nun xoşməramlı səfiri, Milli Məclisin deputatı **Mehriban Əliyevaya** və tədbirin təşkilatçılmasına dərin minnətdarlığını bildirdi.





## BAKIDA AŞIĞ MİRZƏ BİLALIN 140 İLLİK YUBİLEYİ QEYD EDİLMİŞDİR



2012-ci il noyabrın 16-da Rəşid Behbudov adına Dövlət Mahnı Teatrında Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi və Azərbaycan Aşıqlar Birliyinin birgə təşkilatçılığı ilə görkəmli saz və söz ustası Aşıq Mirzə Bilalın anadan olmasının 140 illiyinə həsr edilmiş təntənəli yubiley mərasimi keçirilmişdir.

Professor Məhərrəm Qasımlının aparıcılığı ilə keçirilən yubiley tədbirində Azərbaycan Aşıqlar Birliyinin sədri, Xalq şairi **Zəlimxan Yaqub**, professor **Babaxan Niyazlı**, filologiya elmləri doktoru, professor **Qəzənfər Paşayev** və folklorşünas, professor **Seyfəddin Qəniyev** çıxış edərək Mirzə Bilalın mənalı, həm də faciəli ömür yolundan, Şirvan aşıq sənətinin formalaşmasında xidmətlərindən, ecazkar aşıq sənətinə gətirdiyi yeniliklərdən söhbət açmışlar.

Qeyd edilmişdir ki, şeirləri və bəstələdiyi mahnıları ilə nəinki Azərbaycanda, hətta İranda, İrəvanda, Gürcüstanda, Dağıstanda da məşhur olan Aşıq Mirzə Bilal 1937-ci ildə, 65 yaşında ikən sovet rejiminin repressiyasının qurbanı olmuşdur. Görkəmli el sənətkarının bütün əmlakı, o cümlədən əlyazmaları müsadirə edilmişdir.

Vurğulanmışdır ki, yalnız məxfi arxivlər açıldıqdan sonra Aşıq Bilalın başına gətirilən müsibətlər üzə çıxmışdır. Yalnız Səttar Axundov, Mürsəl Mürsəlov və Seyfəddin Qəniyev kimi aşıq sənəti vurğunlarının gərgin əməkləri sayəsində Aşıq Bilalın kitabları işıq üzü görmüşdür.

Yubiley tədbirində xanəndələr və aşıqlar Azərbaycan aşıq ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi Mirzə Bilalın sözlərinə bəstələnmiş mahnıları ifa etmişlər. Bədii qiraət ustaları el sənətkarının dillər əzbəri olan şeirlərini səsləndirmişlər.

Aşıq Bilalın oğlu **Şəfi Mikayılov** mədəniyyət xadimlərinə göstərilən diqqət və qayğıya, o cümlədən atasının xatirəsinin əziz tutulduğuna görə dövlətimizin başçısı **İlham Əliyevə**, Azərbaycanın birinci xanımı, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, UNESCO-nun və İSESCO-nun xoşməramlı səfiri, Milli Məclisin deputatı **Mehriban Əliyevaya** dərin minnətdarlığını bildirmişdir.

## AŞIQ İSFƏNDİYAR RÜSTƏMOVUN 75 İLLİK YUBİLEYİ BAKIDA QEYD OLUNDU

Noyabrın 21-də Beynəlxalq Muğam Mərkəzində Əməkdar Mədəniyyət İşçisi, Prezident təqaüdçüsü, ustad aşıq **İsfəndiyar Rüstəmovun** 75 illik yubileyi qeyd olundu.

Tədbirdə çıxış edən Mədəniyyət və Turizm naziri **Əbülfəs Qarayev** Azərbaycan aşıq sənətinin təbliği və inkişafına dövlətin diqqət və qayğısından danışdı və bu sahədə Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, UNESCO-nun və İSESCO-nun xoşməramlı səfiri **Mehriban xanım Əliyevanın** müstəsna rolu olduğunu vurğuladı.

Nazir qeyd etdi ki, 2009-cu ildə Azərbaycan aşıq sənətinin UNESCO-nun Qeyri-maddi mədəni irs Siyahısına daxil edilməsi xalqımızın bu ölməz sənətinin haqlı olaraq dünya mədəniyyət inciləri sırasında özünə layiq yer tutduğunu göstərir.

İsfəndiyar Rüstəmovun aşıq sənətinin inkişafındakı yorulmaz fəaliyyətini yüksək qiymətləndirən Ə.Qarayev ona ən xoş arzularını çatdırdı.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun elmi işlər üzrə direktor müavini, professor **Məhərrəm Qasımlının** apardığı tədbirdə Azərbaycan Aşıqlar Birliyinin sədri, Xalq şairi **Zəlimxan Yaqub**, AMEA-nın Folklor İnstitutunun direktoru, professor **Muxtar İmanov**, millət vəkili **Qənirə Paşayeva**, şairlər **İlyas Tapdıq**, **Musa Ələkbərli**, **Cığatəl İsaqızı** və başqaları sənətkarın yaradıcılıq yolundan, aşıq sənətinin inkişafı istiqamətində yorulmaz fəaliyyətindən söz açdılar.

Gecədə ustad aşıq İsfəndiyar Rüstəmovun yetirmələri və sənət dostları bənzərsiz ifaları ilə ustada öz təbriklərini çatdırdılar.

Sonda tədbirin təşkilatçılarna və iştirakçılarna minnətdarlığını bildirən **İsfəndiyar Rüstəmov** bundan sonra da aşıq sənətinin çiçəklənməsinə və gənc aşıqların yetişməsinə öz layiqli töhfəsini verəcəyini söylədi.



## AĞDABANLI QURBAN ANILDI

*Dekabrın 7-də Akademik Milli Dram Teatrında Ağdabanlı Şair Qurbanın 150 illik yubileyi keçirildi.*



Tədbiri Mədəniyyət və Turizm nazirinin müavini **Ədalət Vəliyev** açaraq bildirdi ki, Azərbaycan aşığı ədəbiyyatının dərin qatlarının üzə çıxmasında elmi və ədəbi ictimaiyyətin ayrı-ayrı nümayəndələrinin müstəsna xidmətləri var: "Bu əvəzedilməz sərvətin toplanıb dünya ədəbiyyatı inciləri sırasına qovuşması istiqamətində müstəqil dövlətimizin yürütdüyü mədəniyyət siyasəti ilə yanaşı, Heydər Əliyev Fondunun həyata keçirdiyi layihələr mühüm əhəmiyyət daşıyır. Aşıq sənətinin UNESCO-nun Mədəni irs siyahısına daxil edilməsi bu sahənin inkişafına yeni, həm də beynəlxalq təkan verdi. 1992-1993-cü illərdə erməni vandalları tərəfindən odlara qalanaraq yer üzündən silinmiş Ağdaban ədəbi aləmə, saz-söz dünyasına Dədə Şəmşir kimi böyük aşığı vermiş şair Qurbanı ilə daim öyünüb, ağdabanlılar isə bu adla fəxr ediblər".

Tədbirin aparıcısı, filologiya elmləri doktoru, professor **Məhərrəm Qasımlı** dedi ki, söz sənətinin kamil ustadlarından sayılan Ağdabanlı Qurban unudulmaz el şairlərindən biri olub: "Qurban Məşədi Məhərrəm oğlu 1859-cu ildə Kəlbəcərin Dəmirçidam kəndində anadan olmuş, sonralar Ağdabana köçərək ömrünün sonuna kimi, yəni 1925-ci ilədək orada yaşamışdır. Azərbaycan və fars dillərində mükəmməl mədrəsə təhsili almış Qurban Məşədi Məhərrəm oğlunun çoxlu qoşma, gəraylı, müxəmməs, divani, tənisi və s. formalarda şeirləri dillər əzbəri olmuşdur, hərçənd, repressiya illərində şairin əlyazmalardan ibarət bir neçə kitabı öz qohumları, sonralar isə erməni vandalları tərəfindən yandırılaraq məhv edilmişdir".

Ağdabanlı Qurban uzun müddət ozan-aşıq kimi təqdim edilib. Bu da ondan irəli gəlib ki, aşiq ədəbiyyatından məlum olan divani, tənris, qoşma, gəraylı, müxəmməs formalarında, bir sözlə, heca vəznində yazıbyaradan şairlərə eyni zamanda aşiq kimi baxıblar. Ağdabanlı Qurban da məhz buna görə uzun müddət aşiq kimi təqdim edilib. Lakin müasirlərinin xatirələrindən məlum olur ki, o, heç vaxt saz götürüb toy-nişanda, yaxud da başqa əlamətdar günlərdə özünü aşiq kimi göstərməyib, hərçənd, ustadsayaq saz çalıb-oxumağı var imiş.

Musiqi və bədii qiraətçilərin müşayiəti ilə keçirilən tədbirdə Azərbaycan Aşıqlar Birliyinin sədri, xalq şairi **Zəlimxan Yaqub**, şair-publisist, Prezident təqaüdcüsü **Məmməd Aslan**, **Aşıq Əhliman Şirvanlı** Ağdabanlı Qurbanın həyat və yaradıcılığında söz açdılar. Qeyd edildi ki, Aşıq Ələsgər kimi məşhur ustadlarla dostluq etməsi bir daha göstərir ki, Ağdabanlı Qurban nəinki müasirlərinə, sonrakı nəsillərə də örnək söz ustası olmuşdur. Miskin Abdal nəsil şəcərəsinin davamçısı, o ocaqdan od götürmüş Ağdabanlı Qurbanın Aşıq Ələsgər, Növrəs İman və Bimar Əli ilə maraqlı deyişmələri yaddaşlardan yazılı ədəbiyyata köçürülüb. Onun əlyazmalarının bir qismini oğlu, hələ sağlığında aşiq sənətində dədəlik zirvəsinə ucalan Dədə Şəmşir qoruyub saxlayıb. Ədəbi yaradıcılıq nümunələrindən ibarət "Kəpəzin kəkliyi, maralı, getmə" və tədbir iştirakçılara hədiyyə edilən, Qənbər Şəmşiroğlunun sinələrdən və əlyazmalardan toplayıb çap etdirdiyi "Qumrutək ləhcəli, xoşxandı Qurban" kitabları şairin yaradıcılığı barədə geniş məlumat verən zəngin mənbə hesab edilə bilər. "Kəlbəcər dünyası: yüz şairin bir kitabı" antologiyası və bir çox bədii məcmuələrdə də Ağdabanlı Qurbanın ədəbi irsinə geniş yer ayrılıb.

Yubiley gecəsində aşıqların və musiqiçilərin, eləcə də gənc aktyorların ifasında Ağdabanlı Qurbanın şeirləri səsləndirildi.

Sonda şairin nəvəsi, respublika Ağsaqqallar Şurası İdarə Heyətinin üzvü, "Aşıq Şəmşir Ocağı" İctimai Birliyinin sədri **Qənbər Şəmşiroğlu** Azərbaycan mədəniyyəti və incəsənətinə, o cümlədən aşiq sənətinə göstərdiyi xüsusi diqqət və qayğıya görə dövlət başçısı cənab **İlham Əliyevə**, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, Milli Məclisin deputatı, UNESCO və ISESCO-nun xoşməramlı səfiri **Mehriban xanım Əliyevaya**, həmçinin Ağdabanlı Qurban və Dədə Şəmşir irsinə məhəbbətinə görə tədbirin təşkilatçıları və iştirakçılarını minnətdarlığını bildirdi.

## AŞIQ KAMANDARIN 80 İLLİK YUBİLİYİ BAKIDA QEYD OLUNDU

*Dekabrın 24-də Azərbaycan Dövlət Filarmoniyasında XX əsr Azərbaycan aşıq sənətinin görkəmli nümayəndəsi, ustad sənətkar Kamandar Əfəndiyevin 80 illiyinə həsr olunmuş yubiley gecəsi keçirildi.*



Gecəni Azərbaycan Aşıqlar Birliyinin sədri, Xalq şairi **Zəliman Yaqub** açaraq yaxın-uzaq ellərdən Kamandar sənətinin işığına yığışan qonaqları, iştirakçıları, saz-söz vurğunlarını salamladı, gecəyə öz xeyir-duasını verdi: “Bu gün aşıq sənətinin bayramıdır, bu gün sazımızın, sözümüzün peyğəmbəri Aşıq Ələsgərin ruhunun bayramıdır, Dədə Qorquddan Dədə Şəmşirə qədər bütün sənətkarların, sənətsevərlərin bayramıdır. Artıq bir ilə yaxındır Aşıq Kamandarın yubileyi bütövlükdə türk dünyasında qeyd olunur. Sağlığında əfsanələşən, heykəlləşən Aşıq Kamandar dastan yükü, bayatı yükü, qoşma yükü ilə aşıq sənətinə yeni nəfəs, yeni ruh gətirdi. Aşıq Kamandar öz sənəti ilə yüzillik yolları bir havacatda, minillik yolları bir dastanda qət etdi. Bütün bunların sayəsində böyük bir məktəbin – Kamandar məktəbinin əsasını qoydu”.



Yubiley gecəsində çıxış edən Mədəniyyət və Turizm nazirinin müavini **Sevdə Məmmədaliyeva** qədim tarixə və zəngin ənənələrə malik Azərbaycan aşıq sənətinin keçdiyi yola nəzər saldı. Zaman-zaman ustad sənətkarların sayəsində inkişaf edən, nəsillərdən-nəsillərə ötürülən Azərbaycan aşıq sənətinin 2009-cu ildə UNESCO-nun “Bəşəriyyətin qeyri-maddi mədəni irsinin Repräsentativ Siyahısı”na daxil edilməsini, aşıq sənətinin dünya mədəniyyət inciləri sırasında layiqli yerini tutmasını əlamətdar hadisə kimi dəyərləndirdi. Bu sənətin inkişafında müstəsna xidmətləri olan, sazı, sözü ilə xalqın yaddaşında özünə əbədi yurd sa-

lan Aşıq Kamandarın yaradıcılığından danışdı.

Qeyd olundu ki, böyük el məhəbbəti qazanmış sənətkarın xidmətləri dövlət tərəfindən də yüksək qiymətləndirilib, ona “Azərbaycanın Əməkdar mədəniyyət işçisi” fəxri adı verilib. Nazir müavini ustadın zəngin ədəbi yaradıcılığından danışaraq onun müxtəlif illərdə işıq üzü görün “Borçalı laylası”, “Bənövşə”, “Mən ellər aşığı xan Kamandaram” adlı kitablarının xüsusi dəyəri olduğunu bildirdi. Ustad aşığın 80 illik yubileyi münasibətilə saz-söz sənətinin vurğunlarını təbrik etdi.

Yubiley gecəsində Millət vəkili **Qənirə Paşayeva**, filologiya elmləri doktoru, professor **Məhərrəm Qasımlı**, folklorşünas alim **Elxan Məmmədli**, professor **Mahmud Kamaloğlu**, şair **Osman Əhmədov**, **Məhəmmədli Məşədiyev**, “Xan Kamandar” kitabının tərtibçisi, Aşıqlar Birliyinin katibi **Musa Nəbioğlu** çıxış edərək Aşıq Kamandarın böyük sənətdən və sənətkarlığından danışdılar.

Aşıq Kamandar ocağının layiqli davamçısı Ramin Qarayev, ustad aşıq Mahmud Məmmədov, Cənubi Azərbaycandan yubileyə gəlmiş məşhur aşıqlar Məhəbub Xəlili və Fərman Zamanov, habelə Avdı Musayev, Cahangir Quliyev, Əşrəf Təmirov, Əhliman Rəhimov, Qələndər Zeynalov, Muxtar Qayabası, Telli Borçalı, Fərid Təmirov, Şaiq İncəli, Elçin Xəliloğlu gecəyə rəng qatdılar. “Paşa köçdü”, “Qaraçı”, “İrəvan çuxuru”, “Təcnis”, “Kərəm köçdü”, “Baş divanı”, “Şirvan gəraylısı”, “Misri”, “Tərsa gəraylı”, “Naxçıvanı”, “Osmanlı divanı”, “Gəraylı”, “Müxəmməs” havaları ilə Aşıq Kamandar sənətinin ölümsüz sənət olduğunu bir daha sübut etdilər.

Sonda Aşıq Kamandarın ailəsi adından ustadın oğlu **Əflatun Kamandarov** çıxış edərək yubileyin keçirilməsinə görə ölkə başçısına, Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinə, Azərbaycan Aşıqlar Birliyinə təşəkkürünü bildirdi.

## MARNEULİDƏ AŞIĞ KAMANDARIN 80 İLLİK YUBİLEYİ QEYD EDİLMİŞDİR

Azərbaycan Aşıqlar Birliyi və Azərbaycanlıların Mədəniyyət Mərkəzinin təşkilatçılığı və SOCAR-ın Gürcüstan nümayəndəliyinin dəstəyi ilə 2012-ci il noyabr ayının 30-da Marneuli şəhərindəki N.Nərimanov adına Mədəniyyət evində Borçalının və bütün türk dünyasının böyük sənətkarı **Aşıq Kamandarın** 80 illik yubileyinə həsr olunmuş təntənəli tədbir keçirildi.

Tədbiri Azərbaycanlıların Mədəniyyət Mərkəzinin idarə heyətinin sədri **Fazil Həsənov** açaraq Aşıq Kamandarın milli-mənəvi dəyərlərimizin daşıyıcısı kimi Türk dünyasına, bütövlükdə, bəşər mədəniyyətinə bəxş etdiyi töhfələrdən, zəngin yaradıcılığından, özündən sonra böyük bir məktəb miras saxladığından ətraflı söz açaraq tədbiri aparmaq üçün professor **Mahmud Kamaloğlu**na səhnəyə dəvət etdi. M.Kamaloğlu türk dünyasının azman sənətkarı ustad Kamandarın yubiley tədbirinə Azərbaycandan, İrandan və Türkiyədən tanınmış aşıqların, ümumiyyətlə Kamandarsevərlərin tərif buyurduqlarını bildirərək toplaşanlara Aşıq Kamandarın həyat və fəaliyyətinə həsr olunmuş filmi seyr etməyi təklif etdi.

Sonra Azərbaycan Aşıqlar Birliyinin sədri, Xalq şairi **Zəlimxan Yaqub** aşıq Kamandar haqqında ürək sözlərini dedi: “Bu gün Borçalıda Aşıq Kamandar bayramı, sazın-sözün bayramı, Borçalının, Azərbaycanın, türk dünyasının, müsəlman dünyasının və ürəyi türkcülüklə döyünənlərin bayramıdır. Kamandarın sözü də, sənəti də, yerişi də, duruşu da aşıq sənətinə ucalıq gətirdi. Min ildə bir dəfə yetişir belə sənətkar...”

Tədbirdə çıxış edən Gürcüstanın Reintegrasiya məsələləri üzrə naziri **Paata Zakareişvili** dedi: “Mən fəxr edirəm ki, aşıq Kamandar Gürcüstanda anadan olub. Gürcüstan çoxmillətli ölkədir və bu, bizim sərvətimizdir. Biz əsrlərlə birlikdə yaşayaraq Gürcüstanın birlikdə qurmuşuq. İnanıram ki, bundan sonra da bərabər yaşayacaq və ölkəmizi birlikdə quracağıq. Bu gün biz fəxr edirik ki, yubileyini keçirdiyimiz böyük aşıq Gürcüstanın fəxridir. Mən bu gün çox xoşbəxtəm ki, aşıq Kamandar bütün dünyada sevilir. Gürcüstanla Azərbaycanın dostluğu artıq strateji tərəfdaşlığa çevrilib. Aşıq Kamandarın 80 illik yubileyinin keçirilməsi bu dostluğun daha bir nümunəsidir”.

Tədbirdə çıxış edən ARDNŞ-in Gürcüstan nümayəndəliyinin rəsmisi **Şövqi Mehdişad** qeyd etdi ki, ustad sənətkarların gələcəkdə keçiriləcək yubileylərini və aşıq sənətinin inkişafını ARDNŞ həmişə dəstəkləyəcək: “Yaxın gələcəkdə aşıq Kamandarın ev muzeyinin təmiri barədə ARDNŞ tədbirlər həyata keçirməyi planlaşdırır”.

Gürcüstan Aşıqlar Birliyinin sədri **Osman Əhmədov** toplaşanları salamladıqdan sonra hər kəsin öz evinə dönəndə bir Kamandar eşqi, sevgisi, zirvəsi aparmasını arzuladı və Kamandara həsr etdiyi şerini oxudu.

Ustad **Aşıq Aslan Kosalı** sənətkarı 1943-cü ildən tanıdığını və onu günəşə bənzətdiyini bildirdi: “Onun yerişi başqa bir yeriş idi. Mən günəşi dana bilmərəm”.

Azərbaycan Aşıqlar Birliyinin katibi **Musa Nəbioğlu** ustad sənətkarla bağlı yubiley tədbirlərinin hələ davam edəcəyini, “Ustad aşıqlar” seriyasından ikinci kitabın Aşıq Kamandara həsr olunduğunu bildirdi və onu toplaşanlara təqdim etdi.

Əməkdar incəsənət xadimi, bəstəkar **Tahir Əkbər** bu tarixi tədbirdə iştirak etdiyinə görə özünü xoşbəxt sandığını və nə vaxtsa Xalq şairi Zəlımxan Yaqubun sözlərinə “Borçalı” havası bəstələyəcəyini bildirdi.

Sonra söz incəsənət ustalarına verildi. Təbrizdən gəlmiş Aşıq Məhəbub Xəlili, Fərman Zamanovlu, Aşıq Muxtar Qayabaşı, xanəndə Davud Təbrizli, eləcə də Aşıq Şahbaz, Aşıq Ziyəddin, Aşıq Telli, Aşıq Cahangir Gədəbəyli, müğənni Xəlil Qaraçöp, Aşıq Əşrəf və Aşıq Ramin Kamandar məktəbinin layiqli davamçıları olduqlarını öz ifaları ilə bir daha sübut etdilər.

### ***Tiflisdə Aşıq Kamandarın 80 illiyi qeyd olunub***

2012-ci il dekabrın 4-də Tiflisdə Gürcüstan Mədəniyyət və Abidələrin Mühafizəsi Nazirliyinin dəstəyi və Azərbaycanlıların Mədəniyyət Mərkəzinin təşkilatçılığı ilə Tiflisdə Aşıq Kamandarın 80 illiyinə həsr olunan daha bir tədbir keçirildi.

Tədbirdə Gürcüstanın Cəzaların icrası və hüquqi yardım naziri Sozar Subari, Gürcüstan Mədəniyyət və abidələrin mühafizəsi naziri, yazıçı Quram Odişariya, ARDNŞ-in Gürcüstan nümayəndəliyinin nümayəndəsi Şövqi Mehdizadə və digər qonaqlar çıxış ediblər.

Nazir **Sozar Subari** çıxışında gürcü və azərbaycanlıların Gürcüstanda əsrlərlə birgə yaşadığını və Aşıq Kamandar kimi sənətkarın yaradıcılığının həm də hər iki millətin birgə mədəniyyətinin nümunəsi olduğunu bildirib: “Bu mədəniyyət gələcəkdə bizim bütövlüyümüzü təmin edəcək və biz daha sıx birləşərək, Gürcüstanın inkişafı üçün çalışacağıq”.

Mədəniyyət və abidələrin mühafizəsi naziri **Quram Odişariya** çıxışında Azərbaycan musiqisi ilə yaxşı tanış olduğunu və Bakıda olarkən Azərbaycan musiqisini çox dinlədiyini söyləyib: “Məni bu tədbirə dəvət etdiyiniz üçün təşəkkürümü bildirirəm. Mən sazı çox sevirəm. Dəfələrlə Gürcüstanda yaşayan azərbaycanlılar arasında sazı dinləmişəm. Düşünürəm ki, belə tədbirlər davamlı olacaq. Biz birlikdə gürcü və Azərbaycan musiqilərini dinləyib kədərlənəcək və sevinəcəyik. Mən bu məclisdə bəyan etmək istəyirəm ki, nazirlik tərəfindən Aşıq Kamandarın Ev Muzeyi qeydiyyata alınacaq və ona status veriləcək”.

Tədbirdə Azərbaycandan gələn muğam triosu, Gürcüstanda fəaliyyət göstərən “Ceyran”, “Sarvan” və Rustavidə fəaliyyət göstərən gürcü uşaqlarının çıxış etdiyi “Cücələrim” ansamblı müxtəlif rəqslər nümayiş etdiriblər. Yubiley tədbirində Azərbaycandan gələn qonaqlar və Gürcüstan aşıqları da çıxış ediblər. Tədbirdə Aşıq Kamandar yaradıcılığından bəhs edən film nümayiş olunub.



## “XAN KAMANDAR” KITABININ TƏQDIMATI OLMUŞDUR



Dekabrın 17-də M.F.Axundov adına Milli Kitabxanada Azərbaycan Aşıqlar Birliyinin layihəsi olan “Ustad aşıqlarımız” seriyasından nəşr edilmiş “Xan

**Kamandar**” kitabının təqdimatı keçirilmişdir.

“Elm və təhsil” nəşriyyatında nəfis tərtibatla çap edilmiş kitab Borçalı aşıq məktəbinin yetirməsi, XX əsrdə Azərbaycan aşıq sənətinin inkişafında müstəsna xidmətləri olan və hələ sağlığında ikən klassikləşən, Azərbaycanın Əməkdar Mədəniyyət İşçisi **Aşıq Kamandar Əfəndiyev** həsr olunmuşdur.

Kitabın məsləhətçisi və redaktoru Azərbaycan Aşıqlar Birliyinin sədri, Xalq Şairi **Zəlimxan Yaqub**, tərtib edəni və nəşrə hazırlayanı isə birliyin katibi, “Ozan dünyası” jurnalının baş redaktoru **Musa Nəbioğludur**. Kitabda ədəbiyyat və incəsənət xadimlərinin, folklorşünas alimlərin və sənət dostlarının ustad aşıqla bağlı xatirələri, müxtəlif illərdə mətbuatda dərc olunmuş yazılar, müsahibələri və ona ithaf olunmuş şeirlər yer almışdır.



Tədbirdə **Zəlimxan Yaqub**, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü, Milli Məclisin mədəniyyət komitəsinin sədri **Nizami Cəfərov**, professorlar **Qəzənfər Paşayev**, **İsmayıl Məmmədov** və **Əmirxan Xəlilov**, folklorşünas alim **Maşallah Xudubəyli** ustad aşıqlar **İsfəndiyar Rüstəmov**, **Mahmud Məmmədov** və başqaları çıxış edərək ustad sənətkarın mənalı ömür yolundan və zəngin yaradıcılığından söz açmışlar.

**MƏHƏMMƏD ŞİRVANLI – 60****Hörmətli Aşıq Məhəmməd Şirvanlı!**

Siz arxada qoyduğunuz bu 60 ildə özünüzdən əvvəlki ustadların yolunu layiqincə davam etdirərək, şərəfli bir ömür yaşamış, kamil ustadlardan dərs alaraq Azərbaycanda adı həmişə hörmətlə çəkilən aşıqlar sırasında dayanamısınız. Bu sənətin sirlərini XX əsr Azərbaycan aşıq sənətində



özünəxsus dəst-xəttləri, töhfələri ilə mühüm yer tutan, bu gün də adları həmişə hörmətlə anılan iki böyük ustadın – Azərbaycanın Əməkdar Mədəniyyət işçiləri Əhməd Rüstəmov və Mikayıl Azaflıdan öyrənməyiniz bir sənətkar kimi püxtələşməyinizdə mühüm rol oynayıb.

Müasir dövrimüzdə Azərbaycan aşıq sənətinin layiqli davamçılarından biri kimi şərəfli bir ömür yolu keçərək ömrünüzün 40 ildən artığını bu sənətin inkişafına, onun təbliğinə həsr etmişiniz. Şirvanda gənclərdə aşıq sənətinə meyil və marağın güclənməsində, onlara bu sənətin sirlərinin öyrədilməsində, bu istiqamətdə həyata keçirilən bir sıra təşkilati işlərdə böyük xidmətləriniz olub. Ağsu rayonundakı “Sənət muzeyi” və “Şirvan şikəstəsi” aşıqlar ansamblının yaradılmasında və uğurlu fəaliyyətindəki zəhmətiniz isə Sizin bu sənətə nə qədər ürəkdən bağlandığının göstəricisidir. “Şirvan şikəstəsi” ansamblı təkcə Azərbaycanda deyil, bir sıra xarici ölkələrdə də uğurla çıxış edərək xalqımızın bu ölməz sənətini ləyaqətlə təmsil edib. İranda, Rusiyada, Gürcüstanda, Ukraynadakı uğurlu çıxışlarınız uzun müddət yaddaşlardan silinməyəcək.

Siz sazımızı yaşadan, keçdiyi həyat və yaradıcılıq yolu bu gün sənətə gəlmək istəyən cavanlara örnək olan, gənclik təravətini, səliqə-səhmanını qoruya-qoruya püxtələşib müdrikləşən sənətkarlarımızdansınız.

Sizi – Azərbaycan aşıq sənətinin layiqli nümayəndəsini anadən olmağınızın 60 illik yubileyi münasibəti ilə Azərbaycan Aşıqlar Birliyi və şəxsən öz adımdan təbrik edir, sağlam və gümrah olmağınızı, bundan sonra da ozan-aşıq sənətinə yeni-yeni töhfələr verməyinizi arzulayıram!

**Zəlimxan YAQUB**

Xalq şairi,

AAB-nin sədri.

Bakı, 8 dekabr 2012-ci il.

\* \* \*

2012-ci il dekabrın 8-də Ağsu rayon Mədəniyyət Evinə aşiq **Məhəmməd Şirvanlının** 60 illik yubileyinə həsr olunmuş yubiley tədbiri keçirilib. Filologiya elmləri doktoru, professor **Məhərrəm Qasımlının** apardığı təbirdə Ağsu rayon İcra hakimiyyətinin başçısı **Ənvər Seyidaliev**, Millət vəkili **Ərəstun Cavadov**, Azərbaycan Aşıqlar Birliyinin katibi **Musa Nəbioğlu**, filologiya elmləri doktoru, professor **Seyfəddin Qəniyev**, şairlər **Kərəm Kürqıraqlı**, **Səadət Buta**, el ağsaqqalı **Hacı Seyfəddin** və digərləri çıxış edərək Şirvan aşiq mühitinin yetirməsi olan Məhəmməd Şirvanlının ustad sənətkar kimi xidmətlərindən söz açmış, ona təbriklərini, ürək sözlərini çatdırmışlar.

Aşığın sənət dostları da yubileyi öz çıxışları ilə təbrik etmişlər.





### XALQ YAZÇISININ YER ÜZÜNDƏKİLƏRƏ MƏKTUBU

*Böyük şairimiz – Xalq şairi Zəlimxan Yaqub görkəmli yazıçı Mövlud Süleymanlının “Erməni adındakı hərflər” romanının jurnal variantını oxuduqdan sonra vəcdlə belə yazmışdı: “Bu əsərinlə də nəfəsinə, ruhuna, ağrılarına, qələminə, üslubuna sadıq qalıb tamamilə yeni*

*rəngdə, yeni çalarda bir dərd kitabı bağlamısan. İmirxanlı obrazının dili ilə elə acı həqiqətlərə enmişən, elə yaralı mətləblərə toxunmuşan, elə məsələlər qaldırmısan ki, bu duyğular ən azı 50 il bundan əvvəl, dilə, qələmə gəlsəydi, kitablara çevrilsəydi, yumulu gözləri açsaydı, mürgülü başları silkələsəydi, heç olmasa bu mövzuda yazılan 3-5 əsərimiz – M.S.Ordubadinin, M.M.Nəvvabın, Y.V.Çəmənçəminlinin, Ə.Abbasovun əsərləri kimi, ən azı tarixi tədris edənləri, yazanları tərpətsəydi... başımızın altına qoyulan balıncın, başımızın üstündən asılan qılıncın nə demək olduğunu vaxtında dərk edə bilsəydik, itkilərimiz, ağrılarımız indikindən qat-qat az olardı, faciələr içində çırpına-çırpına qalmazdıq... Bu əsər nəsrimizdə, ədəbiyyatımızda, yeni bir mərhələnin – fikirdə, düşüncədə, təfəkkürdə, dildə, tarixdə, üslub tərzində gec də olsa oyanış mərhələsinin başlanğıcıdır. Əslində, əsər bir xalqın Dərslik kitabıdır!” (“525-ci qəzet, 29 dekabr, 2007)*

*Əziz oxucular, jurnalımızın bu sayından başlayaraq görkəmli Xalq yazıçısı Mövlud Süleymanlının hələ işıq üzü görməyən yeni bir əsəri ilə tanış olacaqsınız. Yazıçı yeni əsərini “Yer üzünə məktub” adlandırmışdır. Əsər, tarixi-fəlsəfi-etnoqrafik traktlar şəklində qələmə alınıb. Yazıçı, gerçək tarix nədir? – sualına, cavablarını xalqda axtarır, xalqın yaratdıqlarında arayır, söyləyir ki, əsil tarix içlərə – yaddaşlara yazılır, xalqımızın tarixini, onun izlərinin qüdrətini yaddaşımızda axtarmasaq o, yenə “çaşdırılmış ov” kimi özünə yer tapmayacaq.*

*Əziz oxucu, əsərin hər səhifəsi, hər hadisəsi, verilən hər bir məlumat səni düşündürəcək, təəccübləndirəcək, tarixi sənə tanıdacaq, tarixlə qohumluğunu göstərəcək, tarix yaratdığını anladacaq. Yazılmayan, öyrədilməyən, lakin bizimlə addımlayan, həyatımıza ahəng gətirən, içimizdəki tarixlə üz-üzə qalacaqsan.*

Musa Nəbioğlu

**Mövlud SÜLEYMANLI**  
**Xalq yazıcısı**

## YER ÜZÜNƏ MƏKTUB...

...bu yazı asan alınacağını gözləsəm də, ən cətin başladığım yazıdır, üstündə uzun-uzadı düşünməli oldum, indi də əlimdə qələm (not-buk) düşünməkdəyəm; çünki yazmaq istədiklərim əslində bədii yaradıcılığım-da olduğu kimi, *xəyallarım*da yaşayıb, yaşatdıqlarım yox, bildiklərimdir, məndə – içimdə olanlardır, daha doğrusu, tərbiyəmdə, nəsilliklə mənim-sədiyim qavrayışlarımda, nəfəs aldığım mühitdə öyrəndiklərimdir; bö-yüklərimdən, – mənsub olduğum **Xalqdan** alıb qanımla daşdığım öyüdlərdir ki, buna indinin diliylə **təhsil, bilik, elm, savad** da demək olar... Bütün hallarda bu çağacan yazdıqlarım da bu dediyim anlayışların içindədir... Amma səmimi olaraq deyim ki, əsl ziyalı, daha doğrusu, tarixin sınaqlarından çıxıb millət kimi ayağa qalxan **Xalq** birinci bu düşüncələri yazıb ortaya qoymalıdır, əksər millətlər belə də edirlər...

Mən bu işi müəyyən mənada 1969-cu ildə Azərbaycan Dövlət Radiosunda yazmağa – yaratmağa başladığım “Bulaq” verilişində araya gətirdim... İndi, yaşımın bu vaxtında hara baxıram; yerə, göyə, varlığa-yoxluğa, yazılanlara-yazılmayanlara çox şükür deyir, gördüyüm işlə qürur duyuram. Amma bir həqiqət də var ki, Radio yaradıcılığı əslində **şifahi** yaradıcılıqdır, yalnız yaddaşlara qulluq edə bilər.

1990-cı illərin ortalarında “Oğuz Eli” qəzetinin ilk sayına baş redaktor kimi belə bir yazı yazmışdım...

*“Oğuz Eli” qəzetinin doğulması niyə indiyə düşdü və lazımdır mı? Özü də elə bir vaxtda ki, söz qarşısızalmaz bir axınla baş alıb gedir, su yerin yumşağını axtardığı kimi, mənasız Söz də cəmiyyətin səliqə-sahmansız, qanunların işləmədiyi boşluğuna axır. Hara yumşaqdır ora axdığı üçün də suyun yatağı əyri-üyrü olduğu tək mənasız, səviyyəsiz söz axını da keçib gedər, yerində qeybətdən, dedi-qodudan, yalandan başqa heç nə qalmaz...*

*Bütün hallarda “bolluq” yaxşı olsa da, Sözü boluğu yaxşı deyil. Ona görə də, məsəl var, “sözünü tut”, “sözünün üstündə dur”, “dediyin sözünü yiyəsi ol”, çünki “demədiyin sözün ağasısan, dediyin sözün qulu”, “söz ağızdan çıxdısa sən deyil”...*

*Son hadisələr cəmiyyətimizin paxırını açdı, boş, yıxıq yerlərimizi bilirik artıq, daha doğrusu, bilməliyik. Əslində cəmiyyət də bütöv bir orqanizmdir, ağrıyan yerini anlayırsa sağaldacaq.”*

*Fikrimi daha geniş izah etməyə, açıqlamağa çalışacam...*

*Molla Nəsrəddin dəvənin belində yol gedirdi, yeməkçün yolazığı qovud götürmüşdü. Yeri gəlmişkən deyim qovud nədir? Çünki, qovudun nə demək olduğunu bilməsək, sözümün canı anlaşılmayacaq. Qovud hər şeydən öncə atüstü (tərəkəmə) yeməklərimizdən olub yağda qovrulmuş, dağ edilmiş undur, soyuqda, istidə xarab olmadığına və tez hazırlanacağına görə uzaq səfərlərə götürülür... Nə isə, Molla dəvənin belində qovud yeyirdi, amma hava azacıq küləkliydi, qovudu ağzına alanda külək aparırdı. Aşağıdan yuxarı soruşdular:*

– *Molla, yediyin nədi?*

*Molla qayğılı-qayğılı aşağı baxıb dedi:*

– *Külək belə əsəcəksə, heç nə...*

Bizim atalı-babalı minilliklər boyu **tarix** yazmağımız da çox təəssüf ki, küləkli havada **qovud** yemək kimi bir şey oldu. Ona görə də sabahını fikirləşməyən, bir addım irəlini görməyən adamlar üçün məsəl olaraq, deyərlər: “*filankəs əlindəkinin qovud olduğunu bilmədi, yediyini də, dediyini də havaya sovurdu*”...

Biz də əlimizdəkinin-ovcumuzdakının “qovud olduğunu bilmədik,” yüzilliklərin rüzgarları ovcumuzdan aldı apardı. Tariximiz yad adlara yükləndi, daşındı, minilliklərin o üzündə əlifba yaratsaq da, özgələr umuduna qaldıq, baxmayaraq bunu da özümüz demişik: “*Özgə atına minən tez düşər...*”

**Tap tapmaca...**

*Qum qazdım qara çıxdı,*

*Qumnan minara çıxdı.*

*Bu axşam itən oğlan,*

*Səhər bazara çıxdı... (Açması – Günəş)*

*Bircə belə misiri,*

*Bəylər onun əsiri... (Açması – Misri qılınc)*

*Əpə-əpə ərşin əpə,*

*Çiçəkli dərə, dəyirmi təpə... (Açması- Ay, Ulduz)*

\*\*\*

Yaddaşa sığınmaqdan başqa yolumuz yoxdur, biz itirdiklərimizi ancaq orda tapa bilərik. Yerüzü də bizim indimizi – bu günümüzü tanımaq istəmir, neynirsən, elə tanımayacaq da, çünki yaddaşında bizim bu günümüz yox, minilliklərimiz yaşayır. “Göz gördüyündən qorxar”, bu minilliklər onu hələ də qorxudur, yaddaşını incidir, bizə qarşı olan münasibətləri də bu hisslərin üzərində bərqərarlıdır. Bunu bilməmiş lazımdır. Bu gün o, bizim çaşdıığımız anı gözləyir, hələlik ona görə gəl, deyir ki, özünə oxşatsın, oxşada bilməsə, qapısının ağzında təhqir etsin, biz də bir ağızdan səs-səsə verək, inandıraq... deyək ki, yo-ooxx, biz minil bundan qabaqki türklər deyilik! Yerüzü bunu, bu səsi məmuniyyətlə eşitmək istəyir... Bizimsə bayaq dediyim kimi, özümüzə sığınmaqdan, yaddaşımızı tədqiq etməkdən, araşdırmaqdan, öyrənməkdən başqa çarəmiz yoxdur.

*Molla Nəsrəddindən soruşurlar ki, Molla, sən bilən, yer üzünün tən ortası – mərkəzi hara olar? Molla ağacını götürür, yörəsinə yumru cız çəkir, dayanır düz ortasında, deyir:*

*-Yerin ortası buradı... ayağımı qoyduğum yer!*

Beləcə, yurdun-yuvanın əslində “dayandığın” – doğulduğun yerdən başladığını, insanın özünü özündə aramalı olduğunu, nəyin bizim, nəyin özgənin olduğunu anlamalıyıq. Böyük rus yazıçısı Lev Tolstoy deyirdi ki, nədən yazmağı yox, nədən yazmamağı bilən əsl yazıçıdır.

İndi **xalqla, el-obayla** bağlı yaddaşında qalan bildiyim, amma qələmə almadığım mövzular yazılı daş abidələr kimi axır üstümə, çox yəqin ki, bu da qələmə alınıb heç yana çatdırılmadığı üçündür, ona görə də indi bu düşüncələrin, bu tarixi-etnoqrafik bilgilərin ağırlığı altında çırpınmaqda, əzilməkdəyəm...

Onu da bilirəm ki, artıq aramızda yaddaşsız, milliliyə, adət-ənənələrimizə xor baxan, kökündən, əslindən üz döndərmiş insanlarımız var, bəlkə də onların sayı düşündüklərimizdən də çoxdur, olsun... “*İtik itiyi tapdırar*”, deyiblər. Qərara aldım ki, hər halda tariximizlə, etnoqrafik, mifik, filoloji, fəlsəfi görüşlərimizlə – baxışlarımızla bağlı *yaşayıb yaratdıqlarımızı, yəni xalq yaradıcılığı* adına bildiklərimi içə, – daxili aləmimizə yazılmış tariximiz hesab edib məktub kimi yazsam yaxşıdır; elə beləcə,

### **Yer üzünə məktub...**

Anlasaq da, anlamasaq da, bütün yazılanlar onsuz da məktub kimi yazılır; romanlardan tutmuş elmi kəşflərəcən. Bunun da doğru olduğunu anlayaq ki, yazılanlar kimlərcünsə, hara üçünsə yazılır, əslində yazılan nə varsa, bir cümlə olsa belə, dünyaya məktubdur, bizim hamımız üçündür...

Fərq orasındadır ki, kimsə məktubunu vaxtında yazır, kimsə gecikir, kimlərsə yazmaq lazım olduğunu bilmir, danışır, ömrünü danışmaqla başa vurur, qışqırır, eşitdilər, eşitmədilər, səsi batanacan qışqırır. Boş yerə qışqırmaqsa *küləkli havada qovud yeməkdən* başqa bir şey deyil...

Əslində yazılanlar da, hətta yazılmayıb elə belə söylənilənlər də yer üzünə deyilir, yaradılan nə varsa bizim üçündür, daha doğrusu, yerüzü üçün... Amma biz bütün yaradılanları, – yazılı ya şifahi, – izləyə bilirikmi?! Yox, bu, öz zamanında təbii ki, mümkün olan iş deyildi, düşünürəm ki, heç səs-səsə verdiyimiz bu *İnternet əsrində* də mümkün deyil...

Bu düşüncələrlə yanaşsaq dünyanın ən yaxşı tanıdığı, məktubunu yerüzünə vaxtında yazmış xalqlar var. Onu da fikirləşirəm ki, bu kimi məktublar yazılmasaydı, dünya nə qədər kasıb, maraqsız olardı... Bütün bunlarla yanaşı razılaşaq ki, bizim haqqımızda, – *yer üzündə pozulmaz tarixi izləri qalsa da, türk dünyası haqda yazılmayanlar daha çoxdur...*

Ağlım kəsəndən yazılı qaynaqlarda da, elə-belə söz arası deyilənlərdə – *söyləntilərdə* də özümüz haqda belə eşidirəm: “*biz tarixi yaratmışıq, amma tarixi yazmamışıq...*”

Mən belə düşünürəm... Məncə, tarix yalnız yazıya alınmaq üçün, – yazıya alınmanın xətrinə yaradılır. Tarix, hər şeydən öncə içə yazılır. Yer üzünə verilən adlar da tarixdir; dağlara, dərələrə, çaylara qoyulan adlar da vaxtı-zamanı, tarixi mənaları daşıyır özüylə... Söhbət yalançı tarixlərdən gedə bilməz, əlbəttə. Biz hamımız, – yer üzünün insanları, onu da bilir ki, yalançı tarixlər, yalançı tarixçilər var. Bu mənada anlamalıyıq ki, tarixi məqsəd kimi izləmək, tarixi özünə oxşadıb dəyər vermək bir çox xalqlar üçün həyat tərzidir; yüzilliklər boyu da məqsədə, – ideoloji fikrə çevrilib... Belə də demək mümkündür; özünün varlığı da quraşdırıb özünə oxşatdığı həmin yalançı tarixdən asılı olub...

Mən indi məktubumu İl-Ay bayramı ərəfəsində **yaranışın daşıyıcısı** olan dörd ünsürlə başlamaq istəyirəm, elə bu cür, dəyişilməsi mümkün olmayan ardıcılıqla:

### **Su, Torpaq, Od, Hava...**

*Suyun öz tərkibi də heç şübhəsiz, bu başa çıxartdığım dörd ünsürdən ibarətdir. Yəni, mən bu fikirdəyəm ki, su da tərkibcə həmin ardıcılıqla özündən – yəni sudan, sonra torpaqdan, oddan, havadan başqa bir şey deyil. Eləcə də, torpaq; sudan, özündən, oddan və havadan doğulub. Sözümlə canı yaxşı anlaşılınsın deyər, yazıya belə başlamağı lazım bildim. Ona görə ki, Novruz (İl-Ay) bayramının builki çərşənbə axşamlarını da düzgün keçirtmədik; su çərşənbəsindən sonra yanlış olaraq od çərşənbəsini qarşıladıq. Gəlin düşünək, sudan sonra od gələrmə heç?! Belə bir*



şey mümkün olsaydı, yəni sudan sonra od gələsəydi, yer üzündə canlı qalmazdı. Yəni yer üzünün özü də olmazdı...

Düşündüklərimə görə, kosmik aləmdə həyat iştirakı ona görə yoxdu ki, dediyim ardıcılıq orda bu sırayla gəlmir. Ola bilsin ki, hava birinci sıradadır, “Yanlış da bir naxışdır” deyək... Kosmik aləmdə **xaosun-qarışıqlığın** yaşanması da ona görədir. Başlığa çıxartdığım dörd ünsürün **su, torpaq, od, hava ardıcılığının bu düzəni orda yoxdur**. Bu səbəbdən də kosmik aləmi **xaos-qarışıqlıq** adlandırırıq; baxmayaraq, kosmik aləmdə də düzən-sahman var, orda da hərəkət “zərgər dəqiqliyiylədir”... təbii olaraq bu “qarışıqlıqda” da ilk öncə **su** axtarıyıq. Niyə? Çünki **su** varsa, **torpaq** da olmalıdır... **torpaq** varsa, **od** mütləq var və havasız bunların heç birinin olmağı mümkün deyil.. Beləliklə, bu dörd ünsürü, yalnız bu ardıcılıqla, canlı aləmin **kodu, açarı, yaşayış-yaşam daşıyıcısı** hesab etməliyik. Kosmik aləmdə indiki halında ola bilsin, hava birinci sıradadır. Ola bilsin **su** da var, amma öz yerində, – sırasında deyil. Çox mümkündür ki, havadan yaxud sudan sonra od gəldiyi üçün hər şey yanıb kül olur, torpağın nişanəsi olaraq burulğan halında toz var, **su** bulud şəkilindədir. Ona görə də tanıdığımız planetlərdə həyat əlaməti yoxdur. Bir sözlə, başlığa çıxartdığım ardıcılıq pozulan yerdə həyatın, – canlı aləmin olması mümkün deyil, fikrindəyəm. İnsanın özü də dörd ünsürün bu ardıcılığından ibarətdir. Əgər insanda da, bizim Novruz bayramında çərşənbə axşamlarını, sudan sonra od çərşənbəsini qeyd etdiyimiz kimi, birinci **su**, sonra **od** gələrsə, düşünürəm ki, fəlakət olar.

Əlbəttə, hər birinə hörmətim olsa da, deyə bilərəm ki, yanlışlıq bizim bəzi elm adamlarından, – etnoqraflarımızdan, folklorçularımızdan, tarixçilərimizdən gəlir: “*Qurani-Kərim*”də də deyilir: **sudan torpaq, gil götürdüm, yağurdum, yaptım, odda bişirdim, üfürüb ruh verdim, göz-lərini açdı**. İndi bu gedişə – prosesə kiçik bir dəyişiklik etsək nəyənsə alınacağına ümid etmək mümkündürmü? Bu da gerçəkdir ki, bu bayramla bağlı çox tarixi ağrılar-acılar çəkmişik, qadağalar-yasaqlar yaşamışıq...

Düşünək, bu yasaqlar-qadağalar nəyə görəydi? Sovetlər Birliyinin dinsizlik dönməndə belə, sonacan din yığışdırılmadı, amma Novruz bayramı elə yığışdırıldı ki, yaddaşımızda bu cür **kosmik xaos-qarışıqlıq** yarandı.. Nəyə görəydi bütün bunlar?! Ona görəydi ki, bizim varlığımızı qəbul etmək istəməyənlər Novruz bayramının dahiyənə gerçəkliyini bizdən yaxşı bilirdilər. Bilirdilər ki, harda daha güclü olarıq, bizim gücümüz harda daha da çoxdur. Onlar bizim gücümüzü almaq üçün birbaşa varlığımıza bağlı olan Novruz bayramını sıradan çıxartmaq, daha doğrusu, bununla da bizim özümüzü sıradan çıxartmaq istəyirdilər.

*Hər halda biz öz doğma dilimizdə İlin-Ayın axır (son) bayramı, qısaca olaraq İL-Ay bayramı dediyimiz Novruz bayramını ürəklərimizdə, evimizdə-köşəmizdə gizlədə-gizlədə də olsa yaşatdıq. Çox Şükür! Eli var olsun! Xalqı çox yaşasın! Beləliklə...*

### Su çərşənbəsi...

Su çərşənbəsində deyirlər: “**su damar gətirdi**”, “**su haqdan gəlir**”. İslam dinini qəbul edəndən sonra onu da dedi ki, bu günün suyu “**zəm-zəm suyudu**”. İnamını dəyişmədi, ifadəsini dəyişdi. İlin-Ayın sonu olduğunu bilirdi... **Bütün zamanlarda Son, daha doğrusu, qurtaraçaqlar özündə həm də başlanğıcları yaşadır.** Xalq bilirdi ki, hər şeyin yenidən doğulan, başlanğıc çağıdır: “*Su ilkdə, – dedi – hər şeyi suya çəkin*”. Hər şey suya, başlanğıca çəkildi, yuyulub yaxandı. Qocalar, yaşlılar dirçəlib canlandılar, soyuq suya girə bilməsələr də, “**çilək altdan**” keçdilər, yəni üstlərinə başlarına su çilədilər. Qundaqda olanların qundağına su çiləndi. Hansı qundaq *çilək* altda gülümsədisə: “Suyun əli dəydi uşağa, su uşağa toxundu” dedilər, sevindilər, güldülər. Qapı-bacalar süpürülüb sulandı. Bacalar təmizləndi, pəncərələr silindi. El diliylə desək: “*Evlərin içi eşiyə töküldü*”. “*Olanlar olmalıdır yenə, amma olanların-qalanların ağırlığını-yağırılığını yuyun*”, dedilər. *Belə də deyim var: “Suyu çıxacaqdan qoy (axıt), odu girəcəkdən (qala)*”. Yəni, *pis niyyətlə yurda ayaq basan olursa Od yusun, pis niyyətlə çıxan varsa su yusun...*

Yalnız su çərşənbəsində işlənən belə bir deyim də var: “**Suyun bu gün qapısı açıqdı, məni yu, deməsən də, yuyacaq**”.

*Yadımdadı, nənəm deyərdi ki, sudan izin almasan su səni yumaz. Deyərdi, su duaların getdiyi yerə axır. De, ey su, məni yu. Su səni yuyub ruhuna damacaq, təmizlik, sərincik, sağlamlıq gətirəcək.* Hər şeyin doğrudan da yenidən doğulduğunu bilirdilər, dedilər: “**Su açıqdı, sən də açıq ol, qapanıb basaratını bağlama.**” (“*Basarat*” sözü burda *qapı-yurd-ərazi* mənasındadır. Gəncəbasar, Basarkeçər yer adları da bu mənada yaranıb). **İl də yenidən doğulur, başlanğıcda pis söz danışma, könülə dəymə, “göz namərddi, əl comərd”, əlini boş saxlama, həmişə bir işin qulpundan yapış, çünki əl boş olanda küyə gedər, ayaq boş olanda iyə gedər. Bil ki, hər şeyin, daha doğrusu, hərəkətdə olan hər nə varsa hamısının başlanğıcı, yəni ilk addımı, ikinci addımı, ortası və sonu var...**”

Demək istədiyim odur ki, elə bu gündən, İlin-Ayın son günündən sabahını sahmana sal, nə eləyəcəyini bil, birinci addımı atmamış ikincini

düşün. Bunu özün daha yaxşı demisən: **“Çay gəlməmiş çırmanma”, “Son sözünü üzə demə”**... Bil ki, Yeni ilin gəlməsi hər şeyin yeniləşməsi, yenidən qurulması, yalanın, yanlışın, səhvin doğrulması deməkdir. Biz də səhvmizi doğruldaq, bilək və düşünək ki, yerini səhv salsaq da, keçirtdiyimiz bu bayram çərşənbələri yalnız çalıb-oynamaq üçün yox, həm də düşünmək üçündür: *işlədiyimiz günahları səmimi qəlbədən anlayıb heç olmasa özümüz özümüzzlə üz-üzə durub etiraf etməyi bacaraq ki, il boyu dinc, rahat yaşaya bilək. Belə olmasaydı bu byramımız, indi baş-ayaq da olsa keçirtdiyimiz, hətta bəzi tele-kanalarımızda ələ salıb, düşmənin belə etmədiyi tərzdə sataşdığımız bu çərşənbə axşamları istilalara, qadağalara, yasaqlara dözüb minilliklərlə içimizdə-çölümüzdə yaşamazdı.* Hər şeydən öncə ona görədir ki, İlin-Aynın son gecəsində baş verən bu böyük **Doğuş-Yaranış** bayramı daha çox elmi əsaslara söykənən, yaşadığımız fəsilələrin-mövsümlərin gəlib getməyi kimi, gecənin-gündüzün açılmağı kimi var olan, öz dəqiqliyi, düzəni-sahmanıyla yaşayan, yerindən tərpənmədiyi üçün minillik ərəb əlyazmalarının **“topal bayram”** dediyi bir təbii proses, **Varlığın bir doğal gedişatıdır.**

İl-Ay gecələrinin, yəni ilin-ayın son çərşənbələrinin, bütövlükdə Novruz bayramının dərk edilən elmi əsaslarıyla yanaşı **anlaşılmaz, sirri, daha çox yuxulara yaxın** məqamları, anları da çoxdur. Dediym kimi, yarandığı gündən dini-siyasi istilalara, qadağalara, yasaqlara baxmadan bu bayramı qeyd edən **Xalq** bu məqamları, sirləri dərinənlər anlamasa da, bilir; nağıla, yuxuya bənzəsə də, bilir ki, bu ərəfədə hərəkətdə-yaşamaqda olan hər şeydə talelərimiz haqda qeydə rast gəlmək mümkündür; bilir ki, “qapı pusmağa” gələn də ona görə o qapıya gəlir ki, o qapıda onun haqqında söz var, hər an rastına çıxıb bilər. “Tanrı rastına çıxartsın” ifadəsi demək istədiyim fikri daha yaxşı anladır. İnanır ki, “su çərşənbəsi”ndə axar sular damar gətirir, yəni daha da canlanır, duaların olduğu yerə can atır. Bir qab su bəlkə də başına yığılıb qaba üzük atan, iynə atan qızların duyğularına çevrilir. Bəlkə də... bu, hər halda bizlik deyil, müasir dünya elminin də əlinin çatmadığı yerdə. Amma gerçəklərlə doludu. Minlərlə insandan soruş, doğru olduğunu söyləyəcək...

\*\*\*

Kəndimiz irili-xırdalı dağ çaylarının arasında “dəvə beli” iki dağın üstündə yerləşirdi. Bütün qeydlərimdə o kənddə gördüklərimə, yaşadığıma əsaslanıram... Su çərşənbəsində “o başdan”, yəni dan sökülməmişdən demək olar ki, böyüklü-kiçikli hamını su üstündə görmək olardı. Hamı alaqranlıqda çıxırışa-çıxırışa yuyunub yaxanmaqda olardı. Hər bayram ərəfəsində çay yanı, yəni suya yaxın torpaqda “Dəlmə keçid”

deyilən keçid düzəldərdilər, hər ev həyatınə gedən yolun girəcəyində öz od-tonqalını qalayardı, suda yuyunub, ağırlandı-uğurlananlar: **“Sudan keçdim, ağırlandım-uğurlandım, anam torpaq, sənnən də keçirəm, sən də ağırlığımı-yağırlığımı al, ağırla-uğurla məni!”** deyib həmin “dəlmə keçid”dən, deşmədən keçərdilər, keçib də hərə öz tonqalına tərəf qaçardı, tonqalın üstündən atdanıb özünü oda verərdi. İstər qar olsun, istər yağış olsun, mənim təmsil olunduğum nəsil ilin-ayın son (axır) bayramını belə keçirən görmüşük, belə keçirmişik...

Bir çox elm adamları fikrini – su çərşənbəsindən sonra od çərşənbəsinin gəldiyini sübut etmək üçün ustad aşiq Ələsgərin məşhur şeirindən misal çəkir: **“abı, atəş, xaki, bad”**... Gəlin, ustad Ələsgəri, özü demiş, “qannı tutmayaq”, bədahətən deyilən şeirin düzəni-sahmanı bunu tələb edib. Hecanın, bölgünün, vəznin pozulmaması üçün belə lazım olub. Özü də farsca, heç nəyə də əsaslanmadan deyilib... Belə olmasaydı, davadalaş salan adamlara, ailələrə deyilən “biriniz od olanda, biriniz su olun” kimi ifadələr yaranmazdı.

\*\*\*

*Yeddi-səkkiz yaşıımız vardı. İlin-Ayın son çərşənbə gecəsində bizim evə yığışdıq, analarımız bizə “duzlu kömbə” yedirdi. Kömbənin, dedilər, duzunu öz əllərinizlə tökün. Biz nə qədər un vardısı o qədər də duz tökdük, analarımız demiş, kömbə oldu **duzboru**. Yəni həddən artıq duzlu. Biz gözlərimiz yaşara-yaşara duzlu kömbəni axıracan yeyib yatdıq... Su istəsəydik də, içə bilməzdik. Otaqdan su yığışdırılmışdı... Suyu yalnız yuxuda görə bilərdik. Mən doğrudan da suyu yuxuda gördüm. Həyatimizdə iri söyüd ağacları vardı, ağacların arasından bulaq qaynayırdı. Gördüm, bir qız həmin bulaqdan su doldurub mənə sarı gəldi. Suyu öz bulağımızdan doldursa da, niyəsə uzaqdan gəlməyə başladı. Mən gözləyirdim, bildirdim ki, mənə su gətirəcək, gətirdi, suyu mənə uzadıb gülümsədi. Şəvə kimi qara saçları, yoğun, tək hörüyü vardı, arxaya atmışdı, gümüşü rəngdə saç bağıyla da bağlamışdı. Gözümü açanda başımın üstündə anamı gördüm: – Su içdinmi yuxuda? – hə, – dedim, – Bir qız qarşı dağdan enib mənə su gətirdi.*

*Özüm də dikəlib pəncərədən qonşu kəndin yoluna baxdım. Anam gülüb: – Boy, – dedi, – uzaqdan evlənəcəksən.*

*Elə də oldu, iyirmi ildən sonra Bakı Dövlət Universitetinə snədlərimi verəndə qızı tanıdım, növbəyə durmuşduq, yuxuda gördüyüm gümüşü rəngdə saç bağı da hörüyündə, iyirmi ildən sonra öz növbəsini yox, məni gözləyirdi...*

\*\*\*

*Orta məktəbi qonşu kənddə bitirmişik, o vaxtlar məktəbin yataqxanası olmadığı üçün məktəbin özü bizə kənd evlərindən otaq kirələmişdi. Biz ağır daşlardan “**ştanq**” düzəltmişdik, elə torpaq döşəməli evin içində vaxt tapan kimi daş qaldırırdıq... Hansı çərşənbə axşamıydısa, ev yiyəsi dedi: – Bala, daşı evdə saxlamayın, ağırlıqdı, il boyu ağırlığınnan çıxma bilmərik, üstümüzə qalar, atın bayıra...*

*Daşı bayıra daşdıq, qaranlıq çökmüşdü. Qızlar, qadınlar qulaq falına çıxıblarmış. Mən qucağımda qara daş qapını açdım, qapımızı pusmağa gəlmiş qonşu qızla üz-üzə çıxdım... Aradan əlli il keçib, o gözəl yaraşlı qızın daşa dönmüş üzünü hələ də unuda bilmirəm. Ağlaya-ağlaya dediyi sözlər də qulaqlarımdan getmir: – Bəxtimə gəlmişdim, üzümə daş çıxdı...*

\*\*\*

Ola bilsin, çox şeylər təsadüflərə bağlıdır, çox ola bilər, amma xalq yaratdıqlarını yaşadır, yaşadıklarını da təsadüfi hesab etmir... Bu məqamları, sirləri yaşamağa can atması da ona görədir. Xalqın bu sirlər haqda düşündüklərini bir-iki kəlməylə belə ifadə edə bilərəm: **“bizlik olmayan yerin elmi...”**

\*\*\*

### **Torpaq çərşənbəsi...**

Həmişə suyla bir yerdədir, heç kəs torpağı sudan ayırı bilməz. Təsəvvürə belə gələn deyil. Təsəvvürdə, yaddaşda yəni, ancaq bir şey var; sudan torpağa çıxmaq, torpağa, yəni yaşamağa... Sudan Oda çıxış yoxdu, ola da bilməz. Sudan Oda gedən yol məhvə, yox olmağa aparar. Suyla torpaq bir yerdə bətn kimidir, ana bətni kimi... Var olan hər şey bir-birinə bağlıdır, hər şey, əgər hərəkətdədirsə, öz yerini, nədən sonra nəyin gəldiyini bilir. Bununla da Yaranışın əbədi hərəkəti alınır. Bax, od indi gəlir, yalnız indi bu əbədi hərəkətə qatılır: ılıq-ılıq, gülümsəyə-gülümsəyə suyla torpağı – ana bətnini isitməyə, cücərtməyə gəlir... Bu cücərmə, yəni yerin, el diliylə desək, **cücük çağı** əslində suyla torpağın qovuşduğu vaxta deyilir. Bu vaxt ana bətnində olduğu kimi, torpağa düşən toxum zamanı gələndə suyla torpağın tərkibindəki istiliklə – odla mayalanır, cücərir və Günəşi içir... “Günəşi içənlərin şərqi...” Mənim düşüncəmə görə insanların bu bayramla bağlı bildikləri də dediyim həmin **əbədi hərəkətin, bu əbədi düzənin** içindədir. Xalq bu əbədi düzənin içində olduğuna görə də bildiklərini hardan bildiyini anlamır, anlamaq da lazım olmur, təbiətə qarışmış yaşayır. Ona görə də təbiətin qanunauyğunluğu

kimi, insanlarımızın da bildikləri belə dəqiqdi, gözlə görünə biləcək, əllə toxunulacaq qədər gerçəkdir. **Gecəylə Gündüzün bərabər olmağından böyük gerçəklik** təsəvvür eləmək mümkündürmü?! Əgər bu **Xalq** bu böyük həqiqəti bilib və bildiklərini xırdalıqlarınacan qoruyub yadında saxlayıbsa, bununla da əhatəsində olduğu xalqlardan öz möhtəşəmliyiylə seçilib (bəlkə də qorxudub decək düz olar) bayramını keçirirsə elmi tədqiqatlar, araşdırmalar adına alimlik edib ona mane olmağımız nəyə lazım?! İndi qalxıb hərə bir söz deyir; biri deyir, dörd ünsürlə bağlı çərşənbələr olmayıb. Ola bilsin, elə bölgəmiz var ki, bu adətləri çoxdan unudub... Amma bütün hallarda Xalq elliklə suyun ilk və sayalı-sınaqlı olduğunu bilib; **torpağı, odu, havanı** da eləcə. Bu dörd ünsürün üstündə inanclarını yaşadıb, özü demiş: oğrun-doğrun bayramını keçirdib.

Dediyim kimi, torpaq çərşənbəsində əsas olan “Deşmə keçid”dir. Torpağın elə vaxtıdır ki, el diliylə desək, elə bil “dincə qoyulub”, indi gərnəşəcək, yəni torpağın suya açılan vaxtıdır, suyu içib üzünü Oda çevirəcək, isinib nəfəsini dərəcə... Bu ara həm də **səməninin cücüyə qoyulması çağıdır. Ən çox da “Deyin səməni”**... Yeniyetmə (ərlik) qızlar bu vaxtlar bəxtlərinə səməni göyərdirlər.

Bu cür deyən səməni cüçərdənlər əllərində də səməni “deşmə keçid”dən bu alxışlarla keçirlər: **“Anam torpaq, ağırla-uğurla məni, suçumu-günahımı al, ağırlığımyağırılığımy götür, dilək səməni böyütdüm, bax, bağıma basmışam, səməni kimi oğul böyütdüm, qız böyütdüm. Anam torpaq, ayağım üstündə, əlim ətəyindədi. Yeməyimi verdin, diləyimi də ver!**

Böyük bacılarımın, böyük bibilərimin yeniyetmə çağlarında hərənin öz səməni olardı; deyən səməni... Deyən-niyyət eləyib səməni böyüdərdilər. Üç-dörd yaşım olardı, az-çox yadımdadı, dili dualı, alxışlı “Deşmə keçid”dən keçərdilər. Sonrakı nəsillərdə artıq bunları görmədim, beş-on ilin içində çox şey dəyişmişdi; “Deşmə keçid”i də su yuyub aparmışdı. Kolxoz işindən başı ayılan yox idi ki, yeni “deşmə” açsınlar. Amma evimizin yanından axan çay öz əbədi yürüşüylə hələ də axıb gətməyindəydi; İlin-Ayın son gecələrində bizi yenə ağırlayır-uğurlayır, vaxtını keçirdib solub-saralmış səməniləri axıdıb aparırdı...

1970-ci illərin əvvəllərində “Bulaq” radio verilişinə gələn məktubların arasında “Deşmə keçid” haqda bir məktub vardı. Elə həmin vaxtlarda da işləyib verilişdə səsləndirdim. Amma bu keçidin Novruz bayramıyla heç bir əlaqəsi, bağlılığı yox idi... Keçid bir tərə ətəyində qazılır, əyrim-üyrüm yollarla gedib tərənin başqa bir yanından çıxır; bu keçidə el arasında “yenidən doğulma” keçidi də deyilirmiş...

El arasında bağışlanmaz suçu olanlar, günah işləyənlər; namusa toxunanlar, yurd satanlar, yurd batıranlar, kasıbdan, sahibsiz qadından oğurluq eləyənlər “eldən dıışıarı” edilərdi, yəni bu cür adamaları **elliklə genəşiyə yığışıb** verdikləri qərarla kənddən qovardılar. İndi də tez-tez işlədilən belə bir ifadə var: “**filankəs eldən dıışıarı adamdı**”. “**Kəndə qoyulası adam deyil**”. Eldən getməyi istəməyənlər, bağışlanmağını istəyənlər o şərtlə bağışlanardı ki, “Deşmə keçid”dən keçsin, yəni yenidən doğulsun. “Deşmə keçid”dən keçənlər adını keçiddə qoyub çıxırdı, çoxunun paltarları da keçiddə qalırdı. Ona görə də çıxacaqda bürüncəklə gözləyirdilər ki, onu çağa kimi doğuzdursunlar, qundaq kimi də bələyib büksünlər... Əllərindən tutub dartıb çıxardırdılar, sonra da: – Ay camaat, – deyirdilər, – Əli (adlar təxminidir) yenidən doğuldu, indi adı Lətifdi, Əli kimi yaşayammadı, indən belə Lətif kimi yaşayacaq...

Yaddaşımıza qayıtsaq belə maraqlı etnoqrafik qaynaqlardan yəqin ki, çox tapa bilərik. Yuxarıda dedim ki, ola bilsin, bu adətin Novruz bayramıyla sıx bağlılığı yoxdur, amma torpağın ciddi səhvlər etmiş insanı yenidən doğmağı, yenidən həyata gətirməyi mənasında mənəcə bu günün özündə də çox xarakterikdir.

### Od çərşənbəsi...

İlin-Ayın son çərşənbələrində **Su, Torpaq** kimi **Od** da adi od kimi, yəni yalnız qaladığımız ocaq kimi, əlimizi yandıran, yaxan istilik kimi xatırlanmır, sayalı, müqəddəs, duyğularla anılır. Böyük alimimiz mərhum prof. Məmmədhüseyn Təhmasibin dediyi kimi, Xalq odu atəşpərəstlikdən, zərdüştlükdən də öncələrdə qoruduğu, sirlərini, alxışlarını ifadə etdiyi, ən əsası dualarını tapındığı vasitə kimi yaşadır... İl-Ay bayramında Od daha çox təmizlik vasitəsi kimi lazım olur. Bayram tonqalını həyətin girəcəyində qalayır ki, həyəət keçən özüylə ağırlıq gətirməsin, pis niyətsiz, ağırlıqsız-yağırlıqsız keçsin. Xalqın özü məsəl çəkir: “**Od yuduğunu su yumaz**”. Ona görə də deyir, heç olmasa ildə bir kərə özünü təmizlə, canını oddan keçirt, atıl tonqalın üstündən... “Qara yerdən üstünə qonan **görünməzlər** var, oda ver, yandır”. Doğrudan da oddan sonra adam özündə yüngüllük hiss edir. Ola bilsin ki, sudan çıxdıqlarına görə də bayram tonqalının alovu hamıya rahatlıq, dinclik gətirir...

El arasında odla bağlı deyimlər çoxdur, amma bunları təsnif etmək lazımdır. Mənim fikrimcə odla bağlı Novruz bayramı ərəfəsində deyilən ifadələr adi günlərdə deyilən ifadələrdən seçilir. Od çərşənbəsinə aid olan ifadələrdə birbaşalıq var, quraşdırma, əfsanə, nağıl yoxdur; yəni

başqa, adi vaxtlarda od-ocaq səs eləyəndə közə-kösövə duz səpib **“pisliyimizi danışan, gözün bu odda yansın”** deyimini Od çərşənbəsində, İlin-Ayın son çərşənbəsində deməzlər. İllaxır çərşənbədə **“Oda arxa çevirmə”, “Oda tüpürmə”, “Gorum ol, ocaq, gorumda yan”** ifadələrini, deyimlərini işlətməzlər. Bəzi toy adətlərimizdə olduğu kimi, qız evinin adamları oğlan evindən **“köz oğurlamağa”** cəhd etməz. Novruz bayramı ərəfəsində elə bil Odun ilkinə – doğuluşuna qayıdır; Oda tapınmağa, Odun böyüklüyünə sığınmaq istəyi yenidən yaranır, hardasa böyüklü-kiçikli özümüzdən asılı olmadan, hansısa bir təbii qüvvənin təsiriylə oda sığınırıq da, tapınırıq da. Eyni zamanda demək olar ki, Odun üstünə çıxırıq, Odun üstündən keçirik, başqa vaxtlarda nə olur-olsun Odu tapdamazdıq, heç arxamızı da çevirməzdik, amma İlin-Ayın son çərşənbəsində Odlu ağırlığımızı-yağırığımızı yuyuruq, keçən ildən qalma gərəksiz şeyləri yandırırıq, səhərəcən tonqallarımız yanıb bizim üçün iş görür, könlümüzə-ruhumuza ümidlər, uğurlar verə-verə bizi sabaqlara göndərir. Suyla yuyunub-yaxandığımız kimi, odla da yuyunuruq. Odun-ocağın bizdən aşağıda, ayağımızın altında olmağı lazım gəlir, üstündən atdanırıq, üstümüzün suyunu, ağırlığımızı Oda tökürük, yanımızı, arxamızı çeviririk... Başqa vaxt belə eləməzdik. **Hamısı ona görədir ki, biz həmin Anda Başlanğıcı, böyük Doğuluşu, hər şeyin, əsasən də dörd ünsürün – Suyun, Torpağın, Odun, Havanın yenidən bir-birinə qovuşması, təmizlənməsi dönməni yaşayırıq...** Keçirdiyimiz həmin An-Od, yəni İlin-Ayın Od çərşənbəsində qaladığımız tonqallardakı alov yaşadığımız bütün zamanlardan bizə daha yaxın, daha səmimi, daha istiqanlıdır. Ona görə də bilməliyik ki, o an hər şey yaranışdan, doğuluşdan necə varsa eləcədir; bütün başlanğıclarda, doğuluşlarda olduğu kimi, təmiz, arı-durudur...

### Yel çərşənbəsi – Hava...

El arasında Ağyel-Qarayel ifadələri alxışlar-qarğışlar mənasında çox tez-tez işlədilir. Alxış kimi: **“Üstünnən qara yellər əsməsin”, “Ağ yelə tuş olasan səni”, “Xıdır Nəbi babanın Yel atı dadına çatsın həmişə”, “Üstündən acı yellər əsməsin”, “Günün ağ olsun...”** Qarğış kimi: **“Qarayeldən gözün açılmasın”, “Yoluna Qarayellər əssin”** Səmt-yön mənasında da ifadələr var: **“Yağış Ağyel səmtdəndi, tez kəsəcək”, “Üzü Qarayelə getmə...”** Ağyel deyəndə cənub-güney, Qarayel deyəndə şimal-quzey nəzərə alınır. Belə deyimlər var: **“Ağyel çox olarsa yandırar”, “Qarayel çox olarsa dondurar”...** **“Yüyət gününü duru havada elə”.**



“Yüyət günü” yuyunma, təmizlik gününə deyilir. Nəsilliklə bizim yüyət günümüz adna günüydü, yəni həftənin beşinci günü. Heyif ki, son zamanlar yüyət günü ifadəsi çox az-az işlədilir, unudulmaq üzrədir, bir çox bölgələrimizdə artıq unudulub. Hava nəmli olanda **ilkindi** vaxtı, yəni səhər tezdən xalçaları, gəbələri şəhə çıxardardılar, göy otluğa sərrib çıxıpar, tozunu alardılar. Xalçalar cılxa yun olduğuna və bitki boyalarıyla boyandığına görə ilmələr gül-çiçək kimi doğrudan da havanın nəminə açılırdı...

El-elat dediyim kimi, ilkindi çağından havaya göz atıb gündəlik işini havaya görə qurardı. Gedişat, yəni güzəran havadan asılı idi, asılıdır, desək daha düz olar... **“Qapayeldən qapı qoyma”** məsəli var. Ev tikəndə də hər şeydən öncə havanı nəzərə-gözə almalydı. **“Üstünə gün düşsün...”** Bu anlayışla işinə-gücünə gərək olan hər şeyi **günə qarşıya** çıxardardı. Ona görə də bütün tikililər, evlərimiz, qalalarımız dədə-babadan üzü günəşədi. **“Özünü günə ver, yelin-quzun canından çıxsın”**, ifadəsi də elə-belə yaranmayıb. Sudan, torpaqdan, oddan, havadan **“baş çıxartmasaydıq”** yerüzündə bu düzəni yarada bilməzdik. Dedi-yimiz bu dörd ünsürə və dörd ünsürün qeyd etdiyimiz bu sırasına – su, torpaq, od, hava ardıcılığına görə yaşayışımızı qurduq... El arasında **“...üstündən vaxt addadı”** ifadəsi var. İndi işlənməsə də, köhnə, yaşlı kişilərin yaddaşında qalmış olar. Qəfildən ürəyi gedib yıxılan heyvanlar olurdu. Deyirdilər üstündən vaxt addadı. Yadımdadı, atımız birdən-birə yıxılıb yolun ortasında qaldı, dörd yanına yumru cız – xətt çəkdi, burunun üstündən qan aldılar, sıçrayıb qalxdı. Bütün ömrüm boyu fikirləşmişəm: **“üstündən vaxt addadı”** əslində nə deməkdir? Vaxtın səni qoyub keçib getməsi, yaxud, vaxtla ayaqlaşmamaq, vaxtdan qalmaq... Hər nədisə, bütün hallarda Xalqın yenə də dahiyənə bir sirrə yetik olmağıdır. Soruşub aydınlatmağa adam qalmadı, gecikdim; nəsil dəyişdi. Elə həmin ifadəylə deyim: üstümdən vaxt addadı...

Belə bir atalar sözü var: **“Ayağını yorğanına görə uzat”**. Biz bir xalq kimi hər zaman ayağımızı **“yorğanımıza görə uzatdıq”**. Yəni, təbiət artıq şeyləri götürmür; ayağını düz uzatmadın, yorğandan qırağa çıxdısa, elə ordan kəsəcək. Çox yəqin ki, belə etməsəydik yaşayıb yarada da bilməzdik. Başımızın üstündəki buludun havada necə dyanmağından yerin harasında su olduğunu bilirdik, bilirdik ki, bulud torpağın harasında su var, orda, həmin yerin üstündə əylənər... Göy üzünə baxıb qabaqcadan havanın necə olacağını fəhm edə bilirdik. **“Göy üzünü Agyel səmtindən deşilib, sabah hava günəşli olacaq”**, minilliklər boyu yaşadığı təcrübəyə görə göy üzünü də evinin içi kimi bilən insanlar vardı ki, indinin özündə də yaratdıqlarından bəhrələnirik. Bilicilər vardı, saxladığı qoyunun yunu qatı – sıxdısa bilirdi ki, bu ilin qışı sərt gələcək. Bəslədiyi arılar

yuvasının qapısını möhkəm mumlayıb qapayırdısa qışın soyuq keçməsinə işarəydi. Bu haqda yazı boyu çox deyiləcək.

Bu ifadələrin, deyimlərin, adət-ənənələrin arasında heyrətamiz kəşfləri də var; boğaz qoyunun qarnındaki quzunun dərisinin nə rəngdə olduğunu bilənlər vardı. Bir dəfə maraqlanıb soruşdum. “Qoyunun dilinin rəngindən bilinir, – dedi, – mələyəndə bax, dili hansı rəngdədisə qarnındaki quzunun dərisi də o rəngdədi.”

Bunu bilmək həm də papaqlıq quzu dərisi üçün lazım olurdu. Ən yaxşı, ən bahalı, addı-sanlı papaq doğulmamış quzu dərisindən tikilirdi. Quzu qoyunun qarnından quzuluğuyla bir yerdə, quzuluq pərdəsi (uşaqlıq) qarışıq çıxarılırdı. Bunun üçün az günəşli hava lazım idi; dəri quzuluq pərdəsindən az günəşli havada götürülməliydi, çünki quzu ölsə də dərisi hələ də canlıydı, tükləri isindikə qıvrılıb havaya açılmalıydı. Belə papaqlar geyildikcə başda açılar. Ona görə də quzunun rəngini hələ anasının qarnındaykən bilən insanlar lazım olurdu. El arasında belə bir məsəl də işlədilir: **“Elə qız al ki, papaq kimi başında açılısın.”**

Belə deyim də var: “Filankəsin odunu-suyunu verdim...” Yəni döyüb-söyüb anladım, mənasında... Dəmiri qızdırıb döyəndən sonra suyunu vermək gəlir. Nə düzəldirsənsə, suyun verilməsindən çox şey asılıdır. Əgər qılınc düzəldirsənsə, odla suyun arasında havanın çox böyük təsiri var. Yəni dəmiri qızdırıb istədiyini formaya gətirəndən sonra havada çox saxlasan qılıncın kəsəri olmaz. Tiyəsi küt qılıncın, bıçağın “ağzını hava vurub” deyərlər. Tiyəsi çox sərt olanda da “suyu çox olub” deyərlər...

Su, Torpaq, Od çərşənbələri haqda dediyim kimi, Hava-Yel çərşənbəsində də münasibət – atalat sözləri, deyimlər ifadələr hardasa dəyişib başqa məna alır.

O gecə, yəni Yel-Hava çərşənbəsində deyərlər: **“yerə nəfəs endi”**. Bununla da deyərlər, “puçur yeli” əsməyə başlayacaq... Bu, yer üzündə olan bitki aləminin nəfəs dərməyidir; **nəfəsini dərib yenidən ayılmağı, suyun, torpağın, odun, havanın bir olmağından sonra ilk tərpnəniş, hərəkət, ritm... Üç çərşənbədən – su torpaq, od çərşənbəsindən sonra yerə enən nəfəs.**

Doğrudan da, adına “Yel çərşənbəsi” deyilsə də, suyun, torpağın, odun bir-birinə qovuşmasından sonra bütün başlanğıclara – hər nə varsa bütün yaranmışlara hava lazım olur... Su torpağa qovuşandan sonra istini, odu alır, qoynundakı toxumlar duyğuya çevrilir, bu duyğunun açılması üçün bir udum hava lazım olur... Mən indi şairlik eləyib obrazlı halda alınsa da, həmin gecəni, – Yel-Hava çərşənbəsini, bir udum nəfəs çərşənbəsi bayramı adlandırırım. “Yerə nəfəs endi” ki, deyirlər, həmin gecə bütün duyğular nəfəs dərib, Vaxtın ardı-arası olmayan aramsız

(əbədi) yürüşünə-yerişinə (hərəkətinə) qoşulur, yaşamağa, nəbz kimi vurmağa başlayır. Bu, yer üzünün ritmi, ahəngidir. Mən elə bilirəm ki, **İnsan** dünyanın harasında olursa olsun, hansı qitədə, hansı ölkədə yaşayırsa yaşasın, **udduğu havaya, aldığı nəfəsə görə** dediyim həmin **ritmin-ahəngin** içindədir. Bizə elə gəlir ki, qitələr, ölkələr ayrı-ayrıdır, bir-birinə o qədər də dəxli yoxdur. Məncə bütün ölkələr əslində eyni yürüşün – hərəkətin içindədirlər və eyni aqibəti yaşayırlar. Harda oluruqsa olaq, yer kürəsi adlanan bir damın altındayıq. Nəfəs ilk, başlanğıc üçün lazımdır, hər hansı bir canlı sonda aldığı nəfəslə böyük hərəkətlərə, yürüşlərə qoşulur, burdan da yeni anlayışlara, düşüncələrə yol açır, bu da yaşadığı ömrün ahənginə qovuşmaqdır... yəni insan, eləcə də, canlı hər nə varsa, dediyim bu aləmə qanunauyğunluqla, aldığı ilk nəfəslə keçə bilir. **Üç həyat-yaşam daşıyıcısının – suyun, torpağın, odun qovuşduğu anda, dördüncünün – havanın gəlməyi yaranışın qanunauyğunluğunu tam etmək üçün, tamamlamaq, yəni, Olmaq üçündür ... OL! Bu həmin andı, Yaranış amı...**

Yuxarıda dedim, hər başlanğıcda bir son olduğu kimi, hər sonda bir başlanğıc var: su, torpaq, od sonluğunda – qovuşuğunda, bir sözlə, başlanğıcında havanın, daha doğrusu, nəfəsin gəlməyi canlı olan hər şeydə hərəkətin başlanması üçündür; yəni yaşamağa başlamaq... Bu başlanğıcsa, dediyim kimi, dünyanın damarları boyu canlı hər nə varsa alıb aparən Vaxtın-Zamanın ritmidir, nəbzın vurmağıdır... Əslində biz doğuluşdan sonra qoşulduğumuz, bizim özümüzün də içində olduğumuz, bu hərəkətə **Vaxt** deyirik. **Vaxt dediyimizin özü elə bu hərəkətdir...** Öz iç-dış hərəkətiylə yaranışa sahmanduzən verən ritm, ahəng. Bu, havasını alan kimi, yəni nəfəsini dərən kimi açılan ağaclar, dağlar, düzənlər, otlar çiçəklər, tumurcuqlardır. Soluğunu (nəfəsini) dərmış dünyanın səs-səsə verməyidir. Mənə elə gəlir ki, yer üzündə olan, bizi də alıb özüylə aparən bu ritmdən-ahəngdən qıraqda heç nə yoxdur, hətta özümüzü cırıb dağıtmaq üçün başladığımız müharibələr də bu ritmdən qıraqda deyil. Bu, əbədi saydığımız ritmdən yalnız düşüncələrimizlə, etdiyimiz kəşflərlə çıxa bilərik ki, belə də oldu. Kosmik yürüşlər yeni bir ritmə-ahəngə yol açdı. Bu ritm yaşadığımız yer kürəsinə sığışmadı. Amma bütün bunlar əsas vermir ki, dörd ünsürün, dörd yaranış daşıyıcısının yerini dəyişək, istədiyimiz şəkllə salaq... Havadan öncə gələn su, torpaq, od da ona görə bu sərəya, bu düzənə, bu qanunauyğunluğa girir ki, törəməni, törənişiyaranışı təmin etsin... Məncə bundan sonra belə sonuca, nəticəyə gələ bilərik: **yaxşı ki, bu böyük törən, yaranış qanunauyğunluğu, gündüzlə gecənin bərabər olmağı səndən, məndən asılı deyil. Sən havanı əvvələ, torpağı axıra salsan da, bu əbədi ardıcılığı poza bilməzsən...Unutma bu ardıcılıq dünya yaranandan – Yaranışdan belədir: Su, Torpaq, Od, Hava...**

\*\*\*

### “Ov çaşar, ovçuya qənsər gələr”...

*Dədələr deyər, ovçu ki, yayını-oxunu, tufəngini götürdü, asdı çiyindən, bıçağını, baltasını alıb qapıdan ki, çıxdı, meşələrə ün düşər, baltanın gəldiyini ağaclar hiss edər, yarpaqlarınacan sızılşaşar, amma heyvanların içində ovçunun gəldiyini birinci tülkülər bilər; ona görə də çaşar, getdiyi yeri itirər, el diliylə desək, “ütələnər”, yəni vurnuxar, o yan-bu yana qaçar, bilməz hara getsin. Qorqud Dədə də elə el-obadan götürüb deyib: “Yeddi dərə qoxuların tülkü bilər”... Belə məsəl də var, “tülkünün quyruğu düzdü, əyrilik özündədi...”*

*Deyərlər, “Ov yolun çaşdı, ovçuya qənsər çıxar”. Tülkü fağır da ora qaçdı, bura qaçdı, gəldi düz ovçunun qənsərinə. Ovçu da hal əhlidirsə, ilk gülləsini tülküyə atmaz. Çünki dədələr deyər, tülkü xeyrliyə çıxar, dovşan pisliyə...*

*Ona görə də uğur üstə qarşısına dovşan çıxan deyinə-deyinə qayıdar, bu minilliklərin sınağıdır, düşəri də olur, düşməzi də... El arası dovşanın bir adı da “çəpgöz”dür. Deyərlər, dovşanın gözü dəmgillidi, evi-əşiyi gözə gətirə bilər, ona görə də deyərlər, evə dirisini aparma, gözü dəyər. Dədələr deyər, dovşanın əti daddı olsa da, üzə çıxandı. Ona görə də boylu gəlinlərə dovşan əti yeməyi məsləhət görməzlər. Deyərlər, “Uşaq dovşan ağız olar...”, yəni, dodağı çapıq. Tələsgən, tədbirsiz adamlara deyərlər, “dovşanı üzü yoxuşa qovur...” Dovşanın qabaq ayaqları gödək olduğu üçün üzü aşağı yaxşı qaça bilməz, ona görə də belə deyim var: “Dovşan yoxuşa qaçar”... El arasında belə də deyərlər, dovşan pis ruha meyillidir, deyərlər, çox zaman ona görə gözə görükür ki, kimisə ardınca aparsın; bunu bilən ağsaqqallar ova çıxanlara tapşırar: dovşan ardınca at sürmə. Bunu ona görə deyillər ki, dovşan atlını uçuruma çəkər... Amma minilliklər boyu gələn sınaqdan bu da aydındır ki, insan dovşanla armaqdır, yəni, həvəslidir, özündə olmur, dovşanı görəni kimi onu qovmağa qalxar. “İşığa dovşan düşdü”, ifadəsi var. Gecə vaxtı kənd-kəsəkdə, daha çox yaylaq yollarında maşınların işığına dovşan düşər, işıqdan çıxma bilməz... Bununla bağlı da el arasında qəza hekayətləri çoxdur, hamısını da dovşandan görərlər. El arasında indi də yaşayan bir fikri də bildirim; Elin düşüncəsində dovşan bir az da zarafat-şaka yeridi, insanların dovşanla bağlı münasibətinin də zarafatyana olmağı ona görədi.*

Herodot “Tarix” əsərində yazır ki, Dara üç yüz minlik ordusuyla Skiflərin üzərinə yeridi, skiflər Daranın gəlişini bilsələr də, bir düzənlikdə dovşan qovlayırdılar. Daranın çuğulları-kəşviyyatçıları qayıdıb bu

mənzərəni hökmdara danışanda Dara fikrə getmişdi. Sonra skiflərə-ışquzlara belə bir məktub göndərdi: “Siz döyüşdən niyə qaçırırsınız?!” Cavab gəldi: “Bizim qorunmalı bir şeyimiz yoxdur, bir kurqanlarımızdır, dədə-babalarımızın yatdığı yer, ona toxunsanız, döyüşümüz onda başlayacaq, dünyanı başınıza yxacağıq...” (təxminən) Mən bu məlumatı bildiyimə və skiflərlə yaddaşımızdakı tarixi yaxınlığı hiss etdiyimə görə illər boyu araşdırma apardım. Hörmətli Zaur Həsənov da özünün möhtəşəm “Çar skiflər” əsərində bu yaxınlığı, bu qənaəti təsdiq edir.

Yuxarıda ovçuluqla bağlı materialda belə bir atalar sözü işlətdim: “Ov çəşar, ovçuya qənşər gələr”... Bunu tarixə də aid etmək olar. Tarix bəlkə də düzgün araşdırılmadığı, çəşdirildiyi üçün çox vaxt ütələnib-vurnuxub qarşımıza çıxıb. Yəni, çox-çox tarixi tapıntıları, bizə aid olduğu üçün, yer üzü gizlətməyə çalışdı, amma biz bəzi hallarda öz tariximizlə “çəşmiş ov kimi” qarşı-qarşıya gəldik, bir-birimizi bu cür tapdıq, tanıdıq. Çünki onu biz yaratmışdıq, yer üzünü onu bizi kimi tanıya bilməzdi. Hələ tanınmayan, tapılmayan çox itkilərimiz var ki, rast gəldiyimiz anları, günləri, ayları, illəri gözləyirik...

### Torağay...

*Qar yağan kimi qara tökülüşərdik. “Qar qalıb qarıyar...” deyərlər, qarın qalmağına səbr edə bilməzdik, ilk qar yumşaq olduğu üçün “tozanaq” oynayırdıq, qar tozanağı. Sonra atımızın quyruğundan tük qopardıb bu tüklə cələ qurardıq. Tükü “sıyirtma” bağlayıb, yəni, ilgək eləyib dən səpdiyimiz qarın üstə qoyardıq, tük bir şeyə ilişilməliydi ki, külək aparmasın. Torağaylar çox ayıq-sayıq olduğuna görə tükün harasa bağlandığını bilirdi, ona görə qarı toparlayıb cələni elə qara ilişdirərdik. Daha çox sərçə düşərdi, atdana-atdana dənə gələndə ayağı ilgəyə keçərdi. “Sərçə əti ösgürəyin dərmanıdır”, deyərdi, nənəm. Torağaylar sərçələrdən bir az böyük olduğuna görə cələyə düşəndə də cələ qarışıq uçub gedərdilər. Qorqud Dədə də deyib, “dünlə karvan keçdiyin torağay bilər.” Elə quş olurdu cələni dimdikləyib açıb qaçardı. “Cələ kəsən” ifadəsi də ona görə yaranıb, indi də çox işlədilir. Oğru, yalançı, dələduz adamlar üçün deyilir: “Cələ kəsənin biridi”... İlk qar yağanda nənələr nəvələrə alacorablar toxuyardı. Deyərdilər, ala corab torağaylarını, geyinin torağayların gözü qalsın... Nənəm ən gözəl alacorabı mənim üçün toxuyardı, belə bir züm-züməylə ayağıma geyindirib oxuyardı:*

*Ala corab ala sən,  
Balacasan hələ sən.*

*Kəhərin yalmanından,  
Toxumusan cələ sən.  
Torağayın toyu var,  
Bap-balaca boyu var...*

\*\*\*

İnsan yaddaşı tarixlərə yaxılan ləkələri, əyriliyi, yalanları çox zaman yadında saxlamır, atır üstündən. Ona görə bir də deməyi lazım bilirəm ki, əsl Tarix həm də içə – insanın daxili aləminə yazılanlardır... Yaddaşımıza sığınmaq, bilək ki, bütün bu arayıb-axtardıqlarımız düşmən əli yetməyən içimizdə yaşayan tarixi abidələrimizdir.

İndi bir millət olaraq *zamanında* səsimi çıxartmadığım üçün özümü səsi batmış kimi hiss eləsəm də, anlayanların olacağına inanıb yazıram. Bədiilikdən qaçmaq... düşünürəm ki, bu gün bər-bəzəyin yeri deyil, yazdıqlarımı, yazılanları, ümumiyyətlə, gördüyüm bir çox “üzdənirəq” üz-ləri, yalançı tarixçiləri, “boğazını otaran” mətbuat aləmini, tele-şoulardakı “burcutmaları”, istedadsız, səviyyəsiz aparıcıların görüntülərini unudub yazmaq. Nə qədər ki, yaddaşımızdan silinib getməyib qələmə almaq!...

\*\*\*

Belə deyirlər ki, Ağrıdağ böyüyən, bitən dağdı, ildə bir kərə, daha doğrusu, *İl-Ay gecəsində*, bizim indi *Novruz bayramı dediyimiz ilin-ayın hər son gecəsində*, yəni, gecəylə gündüzün bərabər olduğu gecədə boy atır, böyüyür, bu vaxt ağrı çəkir, gərnəşir, içi, el diliylə desək, sümükləri səs eləyir. Ona görə də deyirlər ki, həmin İl-Ay gecəsində Ağrı dağının üstündə nə qədər canlı var, diksinib yerlərini dəyişirlər. Elə ağrı çəkdiyinə görə də Ağrıdağ adlanıb.

Dədələr deyər ki, hansı dağın kökü var, böyüyür. Dağ bir yana, köklü qayalar, daşlar da var ki, daş olsa da, kökü olduğuna görə boy atır, bir insan ömrü bunu hiss etməsə, görə bilməsə də, kökü olan hər şey böyüyür, dəyişir. Kökü olmayanlarsa aşınıb-daşınıb kiçilər, balacalaşar.

Köksüz qayalara “düşmə” deyirlər...

*Belə söyləyirlər ki, Ağrıdağın üstündə göl yeri varmış, hər ağrı çəkəndə bu göl yeri südlə dolarmış. Göylərin hansı qatındansa qanadlı atlar bura süd içməyə gələrləmiş. Bu atların dörd gözləri, iki qanadları varmış. İki göz göyə baxmaqçün, iki göz yerə baxmaqçünmüş...Günlərin birində insanlar bundan xəbər tutur, süd gölündə tələ qururlar, qanadlı atları tələyə salıb tuturlar. İnsanları görə kimi atların qanadları quruyub çəkilir, gözlərinin ikisi – göyə baxanlar soğulub gedir... Göyü görə bilmədikləri üçün də hardan gəldiklərini unudurlar... (“Koroğlu”*

dastanında Alı kişi də Qıratla Düratı belə böyüdüdü. Orda da insanın nəzərlərinə – baxışlarına görə atlar qanadlarını itirdi. Baxmayaraq göydən gəlməmişdi, sudan çıxmışdılar...)

\*\*\*

Atalar ona görə deyiblər ki, *qalan şey yoxdur, hər şey dəyişir, böyüməli olanlar böyüyür, kiçilməli olanlarsa kiçilir...*

Xalq da belədir, xalqın da köklüsü, köksüzü olur. Köksüz, əsilsiz-nəsilsiz xalq yaradıcı deyil, bu mənada heç nəyi olmaz; nə şəhəri olar, nə qalası, nə musiqisi, nə özünəməxsus adət-ənənəsi. Heç nəyi olmadığına görə də başqa xalqların yaratdıqlarına əl uzadır, oğurluq edir; musiqisindən götürür, geyimindən, yeməyindən, adət-ənənəsindən götürür. Baxmayaraq, *millət kimi özünü göstərməkçin yalan-doğru, yazıb-yaratdıqları da var. Əl uzadıb başqa xalqlardan götürdüklərinə də: – Bu, mənəm, bütün bunlar mənimdi...! – deyə bilir.*

Təəssüf ki, bu cür oğurluqları çox görmüşük, indinin özündə də tez-tez bəşməyə gəlməkdədir.

Əsilli-nəcəbətli, köklü Xalq yaradıcı xalqdır, yaratdıqlarıyla ətrafına güclü təsir edər, ab-hava yaratmağı bacarar, özünün olan heç nəyi başının üstə qaldırır, – Mənəm, – demək ağına belə gəlməz...Yaşayıb-yaratmaqla məşğul olar.

\*\*\*

*Belə deyirlər ki, vaxtın-zamanın ilk çağlarında Günəş Güngözal adında qızıl saçlı bir gözəlmiş, ulduzlar da başında qırx incəbel qız bəxtəvərlik içində yaşayırmış. Dan söküləndə darana-darana dənizlərdən çıxarmış, doğudan batıya dünyanı seyr eliyərmış, sonra da bir dağın bir yamacında düşərgə salıb əylənərmış.*

*Günlərin birində bir çobana rast gəldi, Çoban çiyinyndə kəpənəyi (yapıncı) tütək çalmaqdydı, heç başını da qaldırır Güngözalə fikir vermədi, tütəkdə sevgisini axtarırdı:*

*Saçın uzun hörməzlər, Sarı gəlin,*

*Gülü sulu dərməzlər...*

*Səni mənə verməzlər, Sarı gəlin...*

*Güngözal başının dəstəsi qırx incəbelə dedi:*

*– İndi çobanın yapıncısını soyunduracam, baxın...*

*Qırx incəbel yeri-yerdən gülümsədilər... Güngözal üz-gözünün dumanını silib cılvaləndi, yanaqları alışıb yandı, alaseyrək buludlar vardı, qarşısından*

çəkildi, Güngözülin baxışlarından od saçıldı. Çoban yapıncısını çıxarıb yan-yörəsinə baxdı. Sonra başını qaldırdı, gördü Gün qızıl saçlı bir gözəldi. Min könlüdən bir könlü Güngözülə aşiq oldu... Güngözü də Çobana vurulmuşdu, bunu qırx incəbel də bilirdi, artıq. Vaxt idi, Güngözü qızıl tellərini yığıb qəmlənə-qəmlənə dağların ardına, – ayrılığa endi... Dan söküləndə Güngözü yenə darana-darana, tellənə-tellənə dənizlərdən çıxdı, qırx incəbel də ar-dınca... Yenə dünyanı seyr eləyəndən sonra gəlib dağın ətəyində əyləndilər... Amma Güngözü fikirliydə, ona görə də yerüzü qayğılı, hava qaş-qabaqlı, buludluhydu. Çobanınsa nə gecəsi gecəydi, nə gündüzü gündüz. Buludların arasından sevdiyi Güngözüli arayırdı.

Qırx incəbel Güngözülin könlünü açmaq üçün dövrəsində halay tutub oxuyurdular.

Bulud gəldi aşdı-daşdı,  
Çəmən çayıra dolaşdı.  
Bir igid el çobanı  
Güngözüli aldı qaçdı...  
Güngözülim gəl çıx,  
Səmənd ata kəmənd at,  
Səmənd ata min çıx!

Elə buna bənd imiş, göyün üzü açıldı, buludlar qoşun-qoşun dərələr boyu sürünüb gözəndən itdi. Güngözü qızıl hörüklərini sallayıb Çobanın yanına endi. Çobanla qol-boyun olmuşdular. Çəmən-çayır, gül-çiçək sevinc içində ətir saçırdı. Qırx incəbel qızsa yenə mahnısını oxuyurdu:

Səmənd ata kəmənd atdım,  
Səmənd ata min çıx...  
Güngözü gəl, çıx!

Qaraxan adında zalım bir xan vardı, o da başının adamlarıyla ova çıxmışdı. Gördü, Çoban sürünü başına buraxıb gözəl bir qızla kefdamaqdadı. Qız da elə gözəldi, dillə deyiləsi deyil. Qaraxan hirsələndi, adamlarına dedi:

– Gedin, Çobanı qandallayın, qızı da gətirin gəlin!

Xanın atlıları hücum etdilər. Çoban işi belə görüb qamçısını çəkdi, qamçı ildırım oldu, çaxdı, Xanı da admlarını da yandırıp külə döndərdi.

Belə deyirlər ki, o vaxtdan Güngözüllə Çoban bir-birini tapa bilmədi. Çobanın özü Ay oldu, qamçısı ildırım. Qırx incəbel də dağılışdı, çəkilib hərəsi bir ulduza döndü...



Beləcə, onlar yedi-içdi, *dörə* (yuxarı başa, hörmətli, sayılan yerə) keçdi, bir bu nağıl qaldı, bir də qırx incəbelin oxuduğu bu mahnı...

Səmənd ata kəmənd at,  
Səmənd ata min çıx,  
Gün gözəlim gəl çıx...

### Yel Babası, Çən Qarısı...

*Uşaq vaxtı, ən çox gözlədiyimiz, nənələrimizin-babalarımızın söylədikləriylə varlığını yaxından duyduğumuz Yel Babasıydı, bir də Çən Qarısı... Tərbiyəmizdə iştirak etmiş baş qəhrəmanlar da deyə bilərik...*

*“Yel babası yelnən gələr, Çən qarısı çənnən gələr” çənli-çiskinli halalarda nənəm nəvə-nəticələrini başına yığıb nağılına beləcə başla-yardı...*

*“Çən qarısı həmişə çənə bürünüb gəlir, onun brüncəyi çəndi, gəlir, bacamızdan baxır, buxarı başında əlini qızdıra-qızdıra sizi axtarır, deyir, görüm balacalar necədi, hardadılar, neynirlər? Sözə baxırlarmı, xalı toxuyurlarmı, dərs oxuyurlarmı? Bilirlərmə ki, quşa daş atmazlar, yola daş atmazlar. Quşun qanadına dəyər, yolun adamına dəyər... Çən qarısının ətəyi yayda sərin olur, qışda ilıq. Kim sözə baxır, kim dərs oxuyur, ətəyini onun üstünə salır ki, tez böyüsyn. Sözə baxmayanları, dərs oxumayanları, yola daş atanları, quşa daş atanları, çox yatanları ətəyinə büküb aparır, ilin bu başından o başına yumaq yumaqladar, kələf açdırar...*

*Yel babası da sözə baxanları, dərs oxuyanları yel atına mindirib yarıdar-yarsıdar, sözə baxmayanlara **püşkək** təmizlədər, **çör-çöp** yığdırar... Bunların belə mahnısı da vardı, oxuyardıq:*

*Yel babası, yelnən gəl,  
Aynan gəl, ilnən gəl,  
Xıdır Nəbiyə **qovud**,  
Sənə **yelapardı** bişirdim,  
Çiçəklə-güllə gəl.*

*Çən qarısı çən qara ,  
Mən ağ olum, sən qara.  
Püşkəyi sel apara,  
Çör-çöpü yel apara.  
Yumağın suya düşəsi,*

*Kələfin ucu itəsi,  
Ətəyində gül butası...*

\*\*\*

*Atalar deyib: “elmin başı səbirdi”...*

\*\*\*

Bir daha düşünək...Yaradıcı xalq hər şeydən əvvəl keçmişinə – yaşamış olduğu ömür-günə, bir sözlə, tarixlərə yaratdıqlarıyla bağlıdır. Özü bilməsə də, bu yaratdıqları həm də onun tarixidir... Yaddaşında kodlaşdırılmış tarix. Yer üzünə məktubu da deyə bilərik.

Tarixi yaradan da dediyimiz kimi, elə kökü olan xalqlardır. Xalq təbiətə, varlığa, yaranışa olan münasibətlərinin dərinə işləməyiylə yaşayır. Gətirdiyim bu yaşu bilinməz yaddaş nümunələri də onun tanınması üçündür... Köksüz xalqlar, dediyim kimi, yaradıcı deyillər, düzdür, işləyib çalışırlar, səhərlər üçün yox, daha çox bu günlə yaşayıb ömür-gün keçirirlər, bununla belə özlərinin yaratdıqları yox dərəcəsidir...

Bu cür xalqlara da kökü olmayan qayalar, daşlar kimi, “düşmə” demək olar; “düşmə xalq...”. Belə xalqlar başqa xalqların yaratdıqlarını mənimsəməyə çalışırlar, bu, öz yolundan sapmaqdır, başqasının olan yol da yalana, oğurluqlara, yuxarıda dediyim kimi, “tarix oğurluğuna” aparıb çıxardır...

### **Qarğa, məndə qoz var...**

*Bir qarğa göydə uçurdu. Göy üzünün də azad, dinc çağıydı. Qarğa şimala doğru uçurdu. Yerdə, lap aşağılarda bir qoz ağacı vardı, qarğanı görüb dırnağının ucuna qalxdı, dikəldi ki, özünü göstərsin, desin ki, “qarğa, məndə qoz var”, amma qarğa görmədi, qoz ağacının çevizləri bir-birinə dəyib səs elədi. Qarğa yenə görmədi...Cevizi insanlar gördü, biri dəstədən ayrılıb sağ əlini Lenin kimi qarşıya uzatdı, qoz ağacının başı üstündən gələcəyə baxdı: – Yoldaşlar, – dedi, – gəlin, yığısaq, qoz ağacı əkək! Elə eliyək ki, yel əsəndə qoz tökülsün!*

*Dəstə, – Urraaa, – deyib çığırdı...*

*Qoz ağacı hələ də ümid içindəydi ki, qarğa eşidib qayıdacaq. Yerdən baxanda alaca-qaraca, göydən baxanda bab-balaca, dünyanı qoz boyda eləyib dişinə vurmuş, gözləri dəmgilli, əmgəyi kəkilli, adam şəkilli, birli, ikili, qoca qarğaydı. Qoz ağacı yarpaqlarını yelləyə-yelləyə yenə çağırırdı:*

*– Qarğa, qarğa, məndə qoz var!*

*Aşağıda adamlar dəstə-dəstə qoz ağacı əkirdilər. Qarğa onları gördü, ağaca tərəf bir “çırt” atdı:*

– Qozun başına dəysin! – dedi.

*Deyirlər, elə o vaxtdan o yerlərdə güllə atılan kimi, başdan papaq düşür, yel əsən kimi ağacdən qoz...*

\*\*\*

Xalq, yaratdıqlarıyla həm də Vaxtı ifadə edir, Xalq həm də vaxt deməkdir. Vaxt ancaq Xalqda saxlana bilər, Vaxta ancaq xalqın yaddaşında, düşüncəsində rast gəlmək olar... Ona görə də xalqın yaddaşıyla vaxtı bərpa etmək mümkündür..

Vaxtı duyub anlamaq həm də Xalqın millətə çevrilməyinin, millət olaraq inkişaf etməyinin əsas şərtlərindəndir. Ona görə də deyə bilərik ki, xalq hələ millət deyil.

Millət olmaq xalqın inkişaf etmiş duru yerindən başlayır. Bunu başqa cür anlamaq düzgün olmazdı. Ağıllı, sağlam xalqdan ağıllı, sağlam da millət yaranır. Əksinə ola bilərmi? Yəni, sağlam xalqdan xəstə millət törəyə bilərmi? Məncə bu, xalqın yaşam tərzindən, həm aldığı, həm də verdiyi tərbiyədən asılıdır.

Xalq, eyni soydan, eyni dildən gələn insanların birliyindən yaranır. Bu adamların *birliyi sağlamdırsa Xalq sağlamdır, ağıllıdırsa ağıllıdır*. Ona görə də “xalq obrazı” deyilən anlayış var. Bir-birinə bənzəməyən cürbəcür insan xarakterləri olduğu kimi xalqlar da ayrı-ayrıdır, həm də xaraktercə bir-birinə bənzəməz...

Yüzdilliklərlə bir hakimiyyət altında yaşayıb yaxşı tanıdığımız Rus xalqının obrazını bir anlıq təsəvvürümüzə gətirək: sadəlövh, səmimi, ürəyiaçıq, sağlam. Həm də kinli, tərs, dediyindən dönməyən. Təsədüfi deyil ki, aramızda belə bir atalar sözü də formalaşmış: “Rus kimi, ne, dedi, qurtardı”. Bu dediyimiz cizgilər rus xalq obrazının təxmini cizgisidir.

Ancaq mənə belə gəlir ki, indi dünyanın aparıcı, güclü millətləri sırasında əsaslı yer tutan rus milləti birbaşa Rus xalqından əmələ gəlmədi, ondan törəmədi, bir az türk-tatarlardan, bir az alman, fransız millətindən, ingilis milliyətindən, yəhudilərdən götürdü, dikəldi, bu səbəbdən də tarixin bir çox məqamlarında az qala özünü də tanımadı... hətta xalqın zahirən də olsa dəyişməsi haqda sərəncamlar, fərmanlar da verdi. Müəyyən mənada xalqa təsir edib onu dəyişdirə də bildi...

1941-1945 ci illərdə, yəni Böyük Vətən müharibəsi illərində hələ rus xalqı çox dəyişməmişdi, xalq kimi var idi. Başının üstə dayanmış rəhbərlər müxtəlif millətlərin nümayəndələri olsa da, onların əmriylə döyüşür-

dü, öz sağlam inamıyla Vətəni müdafiə edirdi və etdi də. Əfqanıstan müharibəsində isə artıq Rus xalqı yox dərəcəsiyəydi, artıq heç nəyə, *net*, demirdi, əfqanlarla rus xalqı yox, birləşmiş Sovet xalqının birləşmiş milləti müharibə aparırdı. Qarşı tərəfdə isə xalq dayanmışdı... Əfqan xalqı! Xalq qalib gəldi.

Qarabağ müharibəsində isə nə millət iştirak edirdi, nə xalq. Bizim doğma, milli müharibəmiz baş tutmamışdı. Cəbhədə ölənlərimiz, ölümə gedən igidlərimiz olsa da rəhbərlik qaraguruhun, yuxarıda dediyim xalq-millət obrazına dəxli olmayanların əlində qalmışdı... Çaşqınlıq içində rəhbərini gözləyirdi. Hərc-mərclik idi.

Ona görə də düşmən əlinə keçməsin deyər *Ata* öncə qızını, qadınını öldürürdü, sonra özünü... Onun öz doğma müharibəsi alınsaydı qələbə-yəcəm gözünlü qırpmadan gedəcəkdə. Bundan əmin olun!... Düşmən əlinə keçməsin deyər özünü qayalardan atan xanım qızlarımız, xatun analarımız və *Ata* dediyim bu obraz bizim Xalqın obrazıdır. Yüzlüklərlə, minilliklərlə yaşayıb yaratmağımız da bu “ataların” üzünədir. Bu cür yüzlərlə fakt var, xalqı da belə tarixi faktlar yaşadır, tərbiyə edir, ayağa qaldırır, Millət kimi boyunu göstərir.

### Tərs nallı atlılar...

Belə deyirlər ki, Şəmkir çayından sağ əldə Qalakənd dağının başında əzəmətli bir qala var, el arasında Koroğlu qalası da deyirlər. İçindəki at axuru minillərdi, necədirsə eləcə də qalib. Qışda, yazda bol suyu, gizlin yolu olan su quyusu var...

Dağın ətəyində kərpic kürəsi yerləşir, qalanın kərpici də bu kürədə bişirilib... Deyilənlərə görə Qara Şah adında bir hökmdar varmış, günlərin birində qalanı almağa qalxır. Qalanın tək bir yolu varmış, Qaladan xeyli aralı bu yolun bir hissəsini küllüylərləmiş, gözətçilər tez-tez yoxlayarlar, küllənmiş yerdə ayaq izi görən kimi göyərçinlə xəbər edər-lərmiş...

Qara Şah gəlir, atlılarıyla küllükdən keçib gedirlər, gözətçilər ayaq izlərini görüb xəbər göndərlər. Qala yolunun Qaya arası deyilən yerində Qara Şahın ordusu tələyə düşür, ölən ölür, qaçan qaçır, Şah da canını birtəhər qurtarır, bir kəndin bir qırağında bir qarına qonaq olur. Axşam çağırılmış, qarı bacadan baxır, görür ki, inəyi örüşdən gəldi, amma yanında buzovu yoxdy. Qarı elə uzaqdan- uzağa deyir:

– Buzovun hanı, damazdığı gödək, yoxsa Qara Şah qoşununu qoyub qaçan kimi sən də buzovunumu qoydun qaçdın?!

Qara Şah üstünü vurmur, elə onu deyir:

- Şah neynəsin, ay nənə, o qala alınmazdı.
- Canına azar eləsin, ağılı olsaydı, atları tərsinə nalladardı, izi azdırardı...

Qara Sah ürəyində deyir, “eyy dili-qafil, nə durmusan tərən”.

Şah qayıdıb təzədən qoşun yığır, atları da tərsinə nalladıb Qalaya tərəf qalxır, küllükdən keçəndən sonra qoşunu yoldan çıxardıb gizlədir. Qala gözətçiləri izi görüb izə düşürlər. İz tərs, bunnar da tərsinə gedirlər.

Qara Şaha da elə bu lazım idi, qalxıb qalanı aldı, amma belə deyirlər ki, içəridəki gizlin su yolunu bilmədiyinə görə Qalanı əlində çox saxlyla bilmədi...

\*\*\*

XX yüzilliyin sonlarında təsəvvürə gəlməz, ağıla sığmaz, daha dəqiq deyəcək, gözlənilməz bir tarixi mərhələ, tarixi dönüş baş verdi. Heç kəsin gözləmədiyi səmtdən Vaxt özünü yetirdi, yalanları yıxa-yıxa, gerçəyi, doğru olanları dikəldə-dikəldə gəldi, bütün gücüylə özünü göstərdi. Sovet İttifaqı deyilən **imperiyani** çökdürdü.

Doğrudanmı beləydi? Doğrudanmı Sovet İttifaqı deyilən qüdrətli bir imperatorluğu Vaxt-Zaman **parçaladı**. Məncə yox, Vaxt bir iş görərkən həm də nəticəni hazırlayır. Yəni açdığı qapılar boşuna yellənmir, orda həyat işarır.

Sovet İttifaqını özünün yaşadığı məntiqsizlik, lazımsız qapalılıq, dünyadan təcrid, ayrı, tək bir başla idarə olmaq, bütün bunlardan doğan yalanlar, hiylələr, ikiüzlülük, könüllər sındırmaq, xalqı hiss edib duymamaq, Yaradan adına üz tutacaq müqəddəs bir şeyin qalmaması, olmaması yıxdı... Bir dövlət kimi yarananda içini-çölünü, yan-yörəsini bərkitmək üçün istifadə etdiyi qorxular, heç vaxt aydın olmayacaq siyasi vahimələr, represiyalar, yalnız dini mənada yox, bütün mənaların ruhuna enmiş **allahsızlıq** yıxdı onu...

### Yaddaş anları...

Belə deyirlər ki, dəvə yenicə dünyaya gəlmişdi, hələ heç kəs dəvəni görməmişdi. Adam səhər tezdən evdən çıxdı, gördü, yolun qırağında qərribə bir canlı ayaqlarını altına qatdayıb gövşəyə-gövşəyə ona baxır. Adam qorxdı, istədi fikir verməyib keçib getsin, amma nəsə heyvanın çox dinc görkəmi vardı, belindəki hürüclərsə elə bil oturmaq üçün düzəldilmişdi; Adama gəl, gəl deyirdi. Doğrudan da Adam özünü saxlaya bilmədi, çıxıb oturdu orda, hürüclərin arasında. Yenicə yerini rahat-

lamışdı ki, dəvə qalxdı, üzü günbatana yol aldı... Adam çox hündürdəydi, enə bilməzdi, bir az gedəndən sonra dəvənin belə yeriməyi ona ləzzət elədi. Aşağılarda hay-küy vardı, insanlar çığırırdılar, dəvənin ardınca qaçıb nəşə demək istəyirdilər. Amma Adam heç nə anlaya bilmirdi, o da aşağılara baxıb nəşə deyirdi, onu da orda anlayan yox idi. Adamın bu çağacan görmədiyi dəvə yerışı, dəvənin belindəki yastığa oxşar qalın yunlu hürgüclər hər şeyi unuttururdu... Azmı keçdi, çoxmu, Adamın xəbəri olmadı, özünə gələndə gördü tamam başqa yerdədi, sağına baxdı, soluna baxdı, hər şey, yerdən göyəcən dəyişmişdi, heç nə tanış deyildi. Elə bu vaxt başının üstündən səs gəldi, səsə başını qaldırdı, bir qara qarğaydı, günbatandan gəlirdi. Qarğanı görəndə çox sevindi.

– Ay xır-xır dost, – dedi, qarğaya, – gedərsən bizim evə, pendir çörək yeyərsən, arvadıma da deyərsən ki, ərini lök apardı. – Ardınca da kövrəlib bir bayatı dedi.

Fağırım yekə, mənnən,  
Kimsə yox, çəkə mənnən.  
Vaxt məni yük eylədi,  
Yüklədi lökə mənnən...

Yerini-yurdunu xatırlayıb, dərindən ah çəkdi:

– Ax vətən – dedi. – Ax, axxx...

“Axx”, deyən kimi, dəvə dizlərini qatlayıb yatdı. Dəvənin belindən enib dörd yanına baxdı. Amma vaxt çox keçdiyindən Adam heç yeri tanıya bilmədi, səmtini-yönünü itirmişdi, bilmirdi hansı səmtə getsin... Dörd yol ayrıcında dayanıb hardan gəldiyini xatırlamaq istəyirdi. Hardan gəldiyini tapsaydı, hara gedəcəyini biləcəydi...

Hə, bu Dədələr məsəlını çəkməkdə məqsədim var; Sovet İttifaqı həmin dəvə kimi dizlərini qatdayıb yatdı, bütün yer üzünü təbrik etmək olar. Amma bir şey var ki, Avropanın da əslində nə olduğunu yaxşı anlamayan, tanımayan *bizlər* üzümüzü elə o səmtə tutub – Urraaa! – deyə qışqırmağa başladıq...

Bir dəmir barmaqlıqlar arasında yaşayıb, bir qazandan yeyənlər, bir yerdən idarə olunub bir əmri yerinə yetirənlər hələ ki, qəfəs canlıları kimi, ya da dəvə belindən düşmüş kimi çaşqınlıq içindəydilər... İmperiya **dəvətək** cökmüşdü, *gerçək olan bu idi... Azadlıq yelləri əsməkdəydi*.

Əl altından, müstəmləkəçilikdən yəni, qurtarmaq yük altından çıxmaqdır. Yəni ömrün boyu daşdığı yükün birdən-birə üstündən götürülməyidir. Qəddini düzəldirsən, əvvəl-əvvəl öz boyunu hiss edirsən, başını

qaldırıb daha uzaqlara baxırsan... heç vaxt görmədiyən, dəvə kimi adını belə bilmədiyən uzaqlar... Nə eləyəcəyini fikirləşirsən.

Bütün bir xalqın Millət kimi formalaşmağı həmin andan başlayır. Qul olmayan, qanında köləlik hissini daşımayan xalq sındırmaq mümkün deyil. İtayətdə yaşasa da, ağılığını öz həyət-bacasında, əkinində-səpinində, ən azından adəd-ənənəsində göstərəcək...

Bu mənada müxtəlif adlarla Sovet İttifaqında yaşayan türk xalqları, tayfa birləşmələri üzdə sınımış kimi görünsələr də, *“dəvə belində özündən uzaqlaşsalar da”* qanında-ruhunda gətirib çıxartdığı adət-ənənəsiylə *hələ də özündəydi*, azad idi. Yəni yenə ilxılarını otarırdı, atını sağırdı yenə, yenə *kımız* düzəldirdi. Sürülərin ardınca dolaşa-dolaşa keçmişini xatırlayırdı, dastanlarını oxuyurdu. Bunun özü əslində azad olmaq demək idi. Bu da gerçəkdir ki, **Azadlıq bu cür varsa qazanıla bilər.** *“İki daşın arasındadır”* sazını-sözünü qoruyan, əlindəki qamçının hardan gəldiyini kök-nəcən bilən və *hələ də ona bayatılar oxuyan, hələ də işığa, suya, ucalığa, yola, aydınlığa and içən Azərbaycan türkləri* bunun fərqi varmasalar da, azad idilər. Yenə sazını çalıb sözünü oxuyurdu, yenə minilliklər boyu oldğu kimi, yayda yaylağa, qışda qışlağa daşınırdı, yenə yəhər-yüyənini düzəltməkdə, qamçısını hörməkdəydi...

### Qamçı...

*(Qamçı haqda araşdırıb hazırladığım bu kiçik etnoqrafik yazını daha yaxşı qavranılsın deyərə televiziya proqramları üçün ssenarı kimi yazmağı lazım bildim... hər halda bu da məktubdur).*

(İri, qara qotazlı qamçı bütün boyuyla ekrana gəlir, kiminsə əlində gözlənilmədən açılır və tufəng səsi çıxardır... Qamçının hörgüsü boyunca verilişin adı yazılır.)

K. a.səs: Qamçının yaranmasını bir başa şamançılıqla bağlayan araşdırmaçılar var. Bizim fikrimizcə bu, daha inandırıcı, daha ağılabatan yozumdu, versiyadı... Qamçının adı da “Kitabi Dədə Qorqud” dastanında deyildiyi kimi, qam qamlayanın, Qamın, yəni, Şamanın əlindəki alətlə bağlıdır. Qamçı adının da qam sözündən yarandığı etimalı var Qam-çı... Bu alətlə Şaman, yəni Qam qamlayan pis ruhları qovur, eydən eyləri, – yaxşıların yaxşısı sayılan ruhları salamlayırdı.

Sibir türklərində Şamanlar indi də qamçıdan istifadə edirlər...

(Qamçı ustası, köşə çəkir, yəni dana dərisindən qayıq hazırlayır, kamera ustanın bu işlərini izləyir...)

SƏS: Qamçı beş hissədən ibarətdi.

( Kamera divardakı xalçanın üstündən asılmış qamçıları göstərir. Tələsmədən detallarınacan diqqət ayırır, qayıqlarını, hörgülərini, qotazlarını nümayiş etdirir)

Birinci hissə, qamçı sapı... hər ağacdan qamçıya sap olmaz. Elə ağacdan olmalıdı ki, çəkiddən yüngül, dözümdə bərk olsun. Əsil qamçı sapı dağdağan, ya da zoğal ağacından olur... Oamçının hörmə sapı da ola bilər, yəni göndən-qayıqdan da sap hörülür...

Qamçılar çoxqatlı, yəni çoxmərtəbəlidir. Qotazlı mərtəbələr... Dörd tağdan başlamış, doqquz, on dörd, on səkkiz tağdan hörülə bilər... Bu, ustanın bacarığından asılıdı...

Dəridən hazırlanır, daha doğrusu, dana gönündən... Gön işlənir, aşılınır, ölçülüb, biçilib, kəsilib, tağlara ayrılır. Qamçı hörən el arasında seçilən-sevilən daha doğrusu, sınaqlı adamlardan sayılırdı, indi də belədi... bu da yəqin ki, yenə də şamançılıqla bağlı olduğundandır...

Qamçı sapından sonra dib qotazı gəlir...

Dib qotazı, çoxtağlı olur, yəni qamçının ən yoğun yeri...

Sonra orta qat gəlir, yəni orta qotaz. Dib qotazdan hiss ediləcək dərəcədə nazik olur.

Sonuncu qat şoldu adlanır, qamçının şoldusu tək qayıqdan ibarətdi.

El arasında məsəl var:

Kənd şortusunnan tanınar, qamçı şoldusunnan...

Şoldunun qayıışı o biri tağlardan fərqli olaraq heyvanın baş gönündən düzələr, çünki baş-alın gönü çox qatı, möhkəm, dözümlü olur, ona görə də deyirlər; “Qamçını şoldusunnan tanı, kəndi şortusunnan.” “Qamçı şoldusunnan üzülər...” deyirlər, çünki yerə qamçının şoldusu dəyir...

(Kamera qamçıları müxtəlif vəziyyətlərdə göstərir; at belində, atlının əlində, at çapır, qamçı yellənir. Qoyun sürüsü yanında çobanın əlində görürük...

Toy babasının əlindədi, qamçının səslənməsi və işarələrilə yallını idarə edir. Qamçıdan kəmənd kimi də istifadə etmək olur. Bu mənada qamçını ağaca dolayb atdanmaq mümkündür...)

El arasında belə bir deyim də var: ellərə şoldu canım, yerə dəydim üzöldüm. Deyilənlərə görə hürufilər-əliallahılar üstlərində dəmir gəzdirmirdilər, ağac və qayıqla silahlanardılar. Onların hər birinin çoxqatlı qamçıları olurdu, ünvanlarını da yalnız özlərinin bilib anladıkları işarələrlə qamçı tağlarına həkk edirdilər. Tarixdən bildiyimiz kimi bu təriqət yarandığı gündən ruhanilər, İslam dini mərkəzləri tərəfindən izlənilib. Ona görə də Hürufi dərvişləri yerlərdə təşkilatlanırdılar. Yerlərini də heç



kəs bilməsin deyə bir-birilərinə qamçılar vasitəsiylə ötürüdürlər: təxminən belə: “bizi dib qotazın altıncı tağının qurtardığı yerdə arayın...”

Qamçının dib qotazı, yəni dib qatı hansısa bir dağı, bir yaylağı bildirirdi, hörgüdə olan tağlarsa ora gedən yolu göstərirdi... Yəni bu gün lazımsız əşya kimi qavrayıb diqqət ayırmadığımız Qamçı ümumtürk mədəniyyətində, düşüncəsində, yaşayışında önəmli yer tutub. Xalq yaradıcılığında bu gün də izi görünür. Haqqında çox sözlər deyilib...

### **Tapmaca...**

Göyə dəyər səs eylər,  
Yerə dəyər iz eylər... (açması Qamçı)

### **Deyimlər...**

(Əlində qamçı oğlan uşağı görürük, uşaq qamçını səsləndirmək istəyir, bu görüntünün üzərində)

Səs: Qurd dedi, dam dolusu qız gördüm qorxmadım, əlindəki qamçı boyda oğlan gördüm qorxdum.

Qamçı şoldusunnan üzülər... (Şoldu qamçının qurtaracaq sonuncu qayıışıdı)

Ellərə şoldu canım, yerə dəydim üzöldüm...

Qara kəl qamçı görüb...

\*\*\*

Qamçının növləri çoxdu...

Tatarı...

Matraq...

Hər iki növ qamçı at qamçıları sayılır... Qotazlı, qara qamçılar kimi uzun olmazlar. Atı çox incitməsin deyə şoldusu, yəni ucu enli yarpaq boyda qayıışdan düzəlir.

Toy qamçıları da olub. Bu növ qamçılar bəzək-düzəyiylə seçilərdi, yağlanıb asılardı bir yerdən, toyu, toy babasını gözləyərdi... İndiki dillə desək, tamadaları. Qamçı yallıları deyilən yallılar Toy babasının əlindəki qamçılarla idarə olunardı.

Toy babası toya qamçısız gəlməzdi... Ona görə də belə bir deyim işlənərdi...

Ağacsız çoban gördüm, qamçısız toy babası görmədim...

Bütün bu dediklərim və imkan daxilində göstərə bildiklərim yaddaşı-mızda ilişib qalanlardı... Yaddaşıımızın anlarıdı, yaşadığımız tarixdi. Bir

suya ikinci kərə girmək olmaz, deyərlər. Tarix də belədi, ikinci kərə yaşanmaz. Ona görə də deyərlər...yanlışını yaşama, uğurunu yaşa. Bütün bunlar yaddaşımızın uğurlu anlarıdır. Ona qayıtmasaq da bu günkü uğurundan güc almalıyıq...

İnsanı diri saxlayan, sınımağa qoymayan hər şeydən öncə onun əsillənəsilli, nəcabətli olmasıdır. Nəcabətli olmağa birbaşa qanla, genetik gərəkliliklə bağlıdır. Nəcabətli olmaq həm də tərbiyəli olmaqdır. Nəcabət qanın təmiz qalması üçün insan əxlaqının mayalandığı qaynaqdır... Xalq da belədir, öz kökü üstündə yaşayarsa, bu nizamı saxlaya bilirsə, inkişafı da sağlam və başacan olmalıdır.

Sovet İttifaqının bayrağı altında yaşayan bir çox xalqlar Sovet İttifaqının öz qanunlarına görə öz kökünü, hardan gəldiyini unutmalıydı. Müəyyən mənada unuttu da. Amma yeni yaranan Şura dövlətinin gələcək planları tutulub, sabahların projeləri cızılma da, keçmiş unudulmamışdı, *qüdrətli tarixlər yaşamış xalqların keçmişi aradaydı, dövlətdə hələ də narahətçilik doğururdu*. Bu qüdrətli keçmiş yeni yaranan Şura hökumətini qorxudurdu. Ona görə də elə ilk gündən təbliğat maşını işləməyə başlamışdı. Bu fikri bu cür ifadə etsəm daha yaxşı olar: təbliğat maşınının hələ ki özü yox, təkərləri işləyirdi, Xalqda özünün *olan doğma, milli nə varsa çeyniyib, əzib, məhv etməkçün işləyirdi*, con günlərinəcən də işlədi.

Bu mənada kökünü-nəcabətini danmaq adi hal oldu. El arasında belə bir məsəl var: *“İşimin xətrinə erməniyə dayı dedim...”* Elədir, bir çox Sovet xalqı dolanmasının, həyatda qalmasının xətrinə Şura hökumətinə “dayı” dedi. Bununla da Sovet İttifaqının tərkibində Şura hökumətinə “dayı deyən” yeni **millətlər** yarandı, xalq yox, Millət... Ona görə ki, xalqı yaratmaq mümkün deyil, Xalq təbii olaraq doğulandır, millətsə yuxarıda dediyim kimi, doğulmur, süni şəraitlərlə, “düşmən dəyirmanının suyuyula”, təsir və təzyiqlərlə, yeni yaranmış mühitin təbliğat havasıyla qidalanıb yaranandır.

### Zoğal ağacı...

*Belə söyləyirlər ki, dəyirməndə novat (növbə) idi, neçə para kəndin adamları sıraya düzülmüşdü, sıra uzanıb-uzanıb dəyirməndən xeyli aralanmışdı. Sıraçuların, yəni novatda duranların hərəsinin əlində bir şey vardı, bir yana gedəndə yerinə əlindəkini qoyub gedirdi. Birinin əlindəki bıçaq idi, birinin ki, qamçı idi, beləcə, hərənin öz nişanası vardı. Əlində söyüüd ağacı olanın sırası yaxınlaşdı. Elə yenicə dən torbalarını içəri daşımaq istəyirdi ki, əlində zoğal dəyənək olan birisi özünü çatdırdı. Elə*

*gendəncə əlindəki zoğal ağacını silkələyib işarə elədi ki, növbə mənimdi, mən üyüdəcəm...*

*Ağacı söyüddən olan istədi, yox, desin, zoğal dəyənəyini görüb nə fikirləşdisə, əyilib yavaşcadan ağacının qulağına dedi:*

*Ay ağacım söyüd,  
Sənə verim bir öyüd,  
Qoy indi zoğal üyüdsün,  
Sonra sən üyüd...*

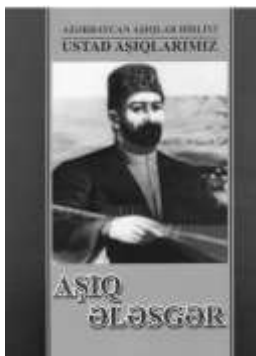
\*\*\*

Öz soyundan-kökündən uzaqlaşmaq sonda millətini də tanımadığı, anlamadığı yeni münasibətlərə aparıb çıxardır. Yeni münasibətlər də özünü unutmaq, minilliklərin yaşayış tərzindən, adət-ənənəsindən çıxmaq deməkdir, bu da yeniləşmək yox, əksinə təbliğata uyub yellərə, sellərə qarışıb yox olmaq deməkdir...

Hərəkətdə olan hər şeyin “başını qaytarmaq” anlayışı var. Kiçik bir hərəkət nizamsızdırsa, fəlakətə doğru gedər. İnsan addımını hara atdığını bilmirsə, yıxılacağı qaçılmazdır.

**(davamı növbəti sayımızda)**



**YENİ NƏŞRLƏR**

**Aşıq Ələsgər. Bakı, “Elm və təhsil”, 2012. 280 səhifə.**

Azərbaycan Aşıqlar Birliyinin yeni layihəsi – “Ustad aşıqlarımız” seriyasından ilk nəşr olan bu kitab Azərbaycan aşıq sənətində və poeziyasında özünəməxsus yeri olan ölməz ustad Aşıq Ələsgərə həsr olunub. Aşıq Ələsgər indiyədək ən çox tədqiq olunan, yaradıcılığı elmi-nöqtəyi nəzərdən ciddi öyrənilən, barəsində monoqrafiyalar və bədii əsərlər yazılan sənətkardır. Bu kitabda Aşıq Ələsgərə həsr olunmuş elmi-publisistik məqalələrdən bir qismi, Xalq şairi Zəlimxan Yaqubun bu böyük ustada həsr etdiyi “Göyçədən gələn səslər” poeması və ustadın yaradıcılığından nümunələr yer alıb.

Kitabın məsləhətçisi Xalq şairi **Zəlimxan Yaqub**, redaktoru professor **Qəzənfər Paşayev**, rəyçisi **Məhərrəm Qasımlı**, tərtib edəni və nəşrə hazırlayanı isə **Musa Nəbioğludur**.

\* \* \*

**Aşıq Mirzə Bilal. Bir vaxt şam-çıraqla gözərlər məni.**

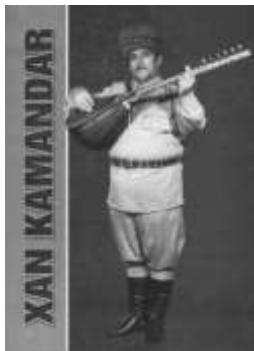
**Bakı, “Elm və təhsil”, 2012, 104 səhifə.**

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Folklor İnstitutu tərəfindən nəşr olunan kitabda Şirvan aşıq mühitinin ünlü sənətkarı, 1937-ci il repressiyasının qurbanı Aşıq Mirzə Bilalın həyatı, şeirləri (son illərdə əldə edilənlər də), xatirə və rəvayətlər daxil edilmişdir.

Kitabı toplayıb tərtib edən, qeyd və izahların müəllifi filologiya elmləri doktoru **Seyfəddin Qəniyev**, redaktoru AMEA-nın Folklor İnstitutu Aşıq yaradıcılığı şöbəsinin müdiri, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru **Elxan Məmmədli** və rəyçisi filologiya üzrə fəlsəfə doktoru **Tariyel Qənidir**.



\* \* \*



### **Xan Kamandar.**

**Bakı, “Elm və təhsil”, 2012. 392 səhifə (+16 səhifə şəkil)**

Azərbaycan Aşıqlar Birliyinin layihəsi “Ustad aşıqlarımız” seriyasından nəşr olunan bu kitab XX əsr Azərbaycan aşıq sənətinin görkəmli nümayəndələrindən olan və hələ sağlığında ikən klassikləşən Ustad Aşıq Kamandara həsr olunub. Kitabda ədəbiyyat və incəsənət xadimlərinin, ictimai-siyasi xadimlərin, folklorşünas alimlərin və sənət dostlarının ustadla bağlı xatirələri, müxtəlif illərdə barəsində mətbuatda yazılmış yazılar, müsahibələri və ona ithaf olunmuş şeirlər yer almışdır.

Kitabın məsləhətçisi və redaktoru Xalq şairi **Zəlimxan Yaqub**, tərtib edəni və nəşrə hazırlayanı isə **Musa Nəbioğludur**.

\* \* \*

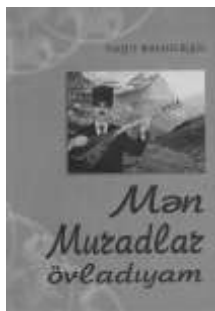
### **Seyfəddin Qəniyev. Şirvanlı Aşıq Şakir. Bakı, “Elm və təhsil”, 2012, 100 səhifə.**

Aşıq Şakirin qısa tərcümeyi-halı yer alan kitabda ustad aşığın yaradıcılığının bəzi məqamlarından bəhs olunur. Eləcə də aşığın şeirlərinin böyük bir qismi, onun ömür yolu ilə bağlı iki rəvayət də kitaba daxil edilmişdir.

Kitabın redaktoru professor **Məhərrəm Qasımlı**, rəyçilər filologiya elmləri namizədləri **Elxan Məmmədli** və **Tariyel Qənidir**.



\* \* \*



### **Yaqut Bahadırqızı. “Mən Muradlar övladiyəm”. Bakı, Çarşıoğlu, 2012. – 320 səh. 64 səh. şəkil.**

Kitabda Şirvan aşıq mühitinin tanınmış nümayəndəsi, Əməkdar Mədəniyyət İşçisi Aşıq Ağamurad Mərzəngəlinin ömür yolundan, yaradıcılığı və sənətkarlıq xüsusiyyətlərindən söz açılır. Eyni zamanda, görkəmli alim və ziyalıların, sənət dostlarının ürək sözləri, mətbuatda haqqında yazılanlar və yaradıcılığından seçmələr toplanmışdır.

Kitabın redaktoru filologiya elmləri namizədi **Elxan Məmmədli**dir.



**Aşıq Mahmud Məmmədov – “Allah qəlbə görə verir”. Bakı, “Şur” 2011, 184 səhifə + 8 səhifə şəkil.**

Görkəmli el sənətkarı, ustad aşıq, Prezident təqaüdçüsü Aşıq Mahmud Məmmədov bu yeni kitabını “Allah qəlbə görə verir” adlandırır.

Ömrünün bu ixtiyar çağında gənclik həvəsi ilə çalıb-oxuyan, ürəyi ilhamlı, əli qələmli, sinəsi sözlü, dili nəغمməli aşığımız insanın ən yaxşı mə-nəvi keyfiyyətlərini saflıqda, təmizlikdə, dində-imanda, ulu Yaradana bağlılıqda görür.

Kitabın redaktoru şair **Musa Ələkbərlidir**.

\* \* \*

## BORÇALI-QARAPAPAQ NAĞILLARI TÜRKİYƏ TÜRKCƏSİNDƏ YAYIMLANIB

Türkiyədə “Qardaş nağıllar” seriyasından Anadolu türkcəsinə çevrilmiş özbək və tərəkəmə (qarapapaq) nağıllarından ibarət kitab nəşr olunmuşdur. Kitabın “Tərəkəmə nağılları” bölümündə Azərbaycan Folkloru Antologiyasının “Borçalı-Qarapapaq cildi”ndən (toplayıb tərtib edən: prof. Valeh Hacılar) “İri buğdanın sirri”, “Xoşbəxt adam”, “Təsbeh kimə çatmalıdı” və s. nağıllar, eləcə də Qars vilayətinin Susuz bölgəsindən yazıya alınmış nağıl nümunələri əks olunmuşdur. Kitabın tərtibçisi Almaniyada yaşayan qarşılıq soydaşımız **Yücel Feyzioglundur**.



## MÜNDƏRİCAT

<b>M.Allahmanlı.</b> İctimai televiziya və xalq yaradıcılığı .....	3
<b>X.Bəşirli.</b> Bir elin səsiydi Şakirin səsi .....	9
<b>H.Mirzə.</b> Alimin tribunası .....	13
<b>V.Hacılar.</b> Türkdilli gürcü aşığı-şairi Şivğa .....	28
<b>Ağdabanlı Qurban.</b> Şeirlər .....	38
<b>M.Sadiqova.</b> Aşığı, bağına bas sədəfli sazı .....	42
<b>N.Mərzəngəli.</b> Kamandar .....	48
<b>M.Şeyda.</b> Yaşa, Kamandar .....	48
<b>Ə.Rövşənoğlu.</b> Meylini sənətə saldı sənətkar .....	49
<b>S.Məmmədov.</b> Sənətdə möhtəşəm Kamandar mülkü .....	50
<b>S.Fərəcov.</b> Dirili Aşığı Surxay .....	56
<b>Q.Sayılov.</b> Azərbaycan aşığı sənətinə dair. ....	59
<b>S.Şiruyə.</b> Şeirlər .....	68
Aşığı Şakir – 90 .....	71
Şamaxıda Mirzə Bilalın 140 illik yubileyi qeyd olundu .....	72
Bakıda Mirzə Bilalın 140 illik yubileyi qeyd edilmişdir .....	73
Aşığı İsfəndiyarın 75 illik yubileyi Bakıda qeyd olundu .....	74
Ağdabanlı Qurban anıldı .....	75
Aşığı Kamandarın 80 illik yubileyi Bakıda qeyd olundu .....	77
Marneulidə Aşığı Kamandarın 80 illik yubileyi qeyd olundu .....	79
Tiflisdə Aşığı Kamandarın 80 illik yubileyi qeyd olunub .....	80
“Xan Kamandar” kitabının təqdimatı oldu .....	81
Aşığı Məhəmməd Şirvanlı – 60 .....	82
<b>M.Nəbioğlu.</b> Xalq yazıçısının Yer üzündəkilərə məktubu .....	84
<b>M.Süleymanlı.</b> Yer üzünə məktub .....	85
Yeni nəşrlər .....	116

*Yığılmağa verilmiş 04.12.2012  
Çapa imzalanmış 27.12.2012  
Şərti çap vərəqi 7,5. Sifariş № 382.  
Kağız formatı 70x100 1/16. Tiraj 1000*

---

---

*Jurnal «Nurlan» nəşriyyat-poliqrafiya müəssisəsində  
hazır diapozitivlərdən çap olunmuşdur.*